حكومەتا هەرێما كوردستانێ - عیراق

وەزارەتــا پەروەردێ

رێڤەبەریا گشتی یا پرۆگرام و چاپەمەنییا

دەسپێكێن زانستێ ئابووری

بۆ پۆلا دەهێ ئامادەیی ویژەیی و بازرگانی

دانانا

د. زكي حسين قادر　　د. جودت جعفر خطاب

د. خالد حيدر عبد　　كـامـران احــمد حــمد

هاتیە كرمانجیكرن ژ لایێ

لشكر حاجي محمد طاهر　　سفر اسماعيل عبدالله　　كروان مصطفى مصطفى

فــواز عبدالقهـار عبدالله　　إبراهيم خالد محمود　　كــاظم سلــيمان عـبدالله

پێداچوونا زمانی

محمد عبدالله أحمد

پێداچوونا زانستی

فواز عبدالقهار عبدالله

چاپا چوارێ　　٢٧١٥ كوردی　　٢٠١٥ زایینی　　١٤٣٦ مشەختی

سەرپەرشتێ زانستی یێ چاپێ: قیس صباح حمید

سەرپەرشتێ هونەری یێ چاپێ: عثمان پیرداود کواز - سعد محمد شریف صالح

تايپكرن: أفـراز إبراهـيم محمـد

ديـزاين: سعد محمد شـريف صالـح

بــەرگ: زاگـرۆس محمـود عـرب

جێبەجێکرنا بژارەکرنا هونەری: عدنان أحمد خالد

پشکا ئێکێ

دەسپێکێن زانستی ئابووری

سەرهلدانا زانستێ ئابووری:

پەیڤا ئابووری (Economics) د زمانێ ئینگلیزی دا ڤەدگەریت بۆ هەردوو پەیڤێن لێکدایی یێن یۆنانی(Nomas) کو رامانا وێ ب رێڤەبرن و (Dikos) رامانا ب رێڤەبرنا مالێ دگەهینیت، ژ بەر وێ چەندێ رامانا سەرەکیا ئابووری ب رێڤەبرنا ژێدەرێن سامانی بوویە ژ لایێ کەسی یان جڤاکی یان حکومەتێ ڤە، ئەڤە ژی ب رامانا ئەوێ چەندێ یە کو مرۆڤ ب ئابووری رەفتارێ دکەت، ئەگەر هاتوو ب باشی ژێدەرێن سامانی ب کارئینان یان ژی ب شارەزایی و هەژی ب کارئینان کو ئەڤە ب رامانا ب دەستڤەئینانا مەزنترین مفایێ ماددی ب کێمترین تێچوون و وەستیان.

بیرو بۆچوونێن ئابووری د سەردەمێن کەڤندا (شارستانیەتا یۆنانی و رۆمانی کو دوو شارستانیەتێن کەڤنن) هەبوونا خۆ هەبوویە، ئەرستۆ ب ئێکەم کەس ددانن کو دەسپێکێن بیردۆزا ئابووری دارشتیە ل سەر بناغێ شلوڤەکرنا دیاردە و گرفتێن ئابووری و ئێکەم کەسە کو پێکول کریە ئابووریێ بکەتە زانست.

د چەرخێن ناڤەراست دا هزرا ئابووری هەبوویە، چ ل ئەورۆپا یا مەسیحی، یان ل رۆژهەلاتا ئیسلامی، بەلێ هەبوونا وان هزرێن ئابووری تا رادەکی ددیرۆکا نوی دا دروست بوو پشتی پێشڤەچوونێن چەرخێ ناڤەراست، ب ڤی جۆری چەند

رەوتێن نوی یێن هزرێن ئابووری پەیدابوون ژوانا ژی (قوتابخانێن بازرگانی) کو ل دەسپێکا سەدێ پازدێ هەبووینە تاکو ناڤەراستا سەدێ هەژدێ، پاشی قوتابخانا فیزیوکراتیان (سروشتیان).

پشتی رویدانا چەندین پێشڤەچونان دبیاڤێ جڤاکی و سیاسی و ئابووری دا ل ئەوروپا قوتابخانا کلاسیکی پەیدابوو وەك رەنگڤەدانەك بۆ وان گوهۆرین و پێشڤەچوونان، ئابووری ب تەمامی دروست بوو وەك زانستەکێ سەربەخۆ سەرهلدا. ل سالا ١٧٧٦ز زانایێ ئابووری ناسێ ئوسکۆتلەندی ئادەم سمیپ پەرتووکا (سامانێ مللەتان) دەرکر کو ب دانانا ڤێ پەرتووکێ زانستێ ئابووری پێشکەفتنەکا بەرچاڤ دیتیە وەك تەمام کەرەك بۆ بۆچوونێن نڤیسەرێن قوتابخانەیا کلاسیکی یان ئەگەر ب رەخنەگرتن ژی بیت.

پێناسا زانستێ ئابووری:-

زانستێ ئابووری کومەکا پێناسێن جودا هەنە ژبەر بەرفرەیی و هەمەلایەنیا رۆلێ ئابووری و زێدە بوونا گرنگیا ڤی زانستی، دگەل هەبوونا جوداهیێ د ئاراستەیێن هزریێن گشت قوتابخانێن ئابووری دا، بۆ نموونە پەیڤا ئابووری ژلایێ (ئەرستۆ) ی ڤە رامانا (زانستێ ب رێڤەبرنا مالێ یە).

بەلێ نڤیسەرێ فرەنسی (مونکراتیان) د پەرتووکا (ڤەکۆلین د ئابوورێ سیاسی دا) دبیژیت زاراڤێ ئابوورێ سیاسی رامانا (پرەنسیپێن برێڤەبرنا ئابوورێ دەولەتێ یە) ژبەر کو گرنگیێ ددەتە شەنگستێن دارایا دەولەتێ. پاشی ب کارئینانا ڤی زاراڤی بەرفرەه بوو تاکو ئابوورێ کومەلایەتی ژێ ڤەگرت ل سالا ١٧٦٧ز (جون ستیوارت مل) ئەڤ زاراڤە دپەرتووکا (An eqairy in to the principle of political economy) ب کارئینایە. دوی سەردەمی دا ئەو هزرو بیر بەلاڤ بوون و وەسا ددیت کو زانستێ ئابووری یێ تایبەتە ب ڤەکولینا وان ئامرازێن کو گرنگیێ ددەنە دەولەمەندبوونا (وەلاتی) ژ رویێ ماددی ڤە، ئەڤ هزرە د پەرتووکا (سامانێ مللەتان)دا یا ئادەم سمیپ رەنگڤەدایە کو ل سالا ١٧٧٦ز پەلاڤ کریە.

(مارکس) زاراڤێ ئابووریا سیاسی د پەرتووکا (سەرمایە)دا ب ناڤونیشانەکێ نە سەرەکی کو(رەخنەیا ئابوورێ سیاسی) بوو ل سالا ١٨٦٧ ب کارئینایە. و ئابووری ناسێ ئینگلیزی (ئەلفرێد مارشال) زانستێ ئابووری پێناسە دکەت و دبێژیت (ڤەکۆلینەکە د چالاکیا ژیانا ئاساییا مرۆڤی و هویربوونەکە دوێ پشکا چالاکیا کەسی و پەیوەندیێن موکومێن کومەلایەتیا وی بۆ ب دەستڤەئینانا بنەمایێن

ماددی و خۆش ژیاری و ب کارئینانا وان) هەروەسا مارشال دبێژیت: (زانستێ ئابووری پێکهاتیە ژ ڤەکۆلینا سامانی ژ لایەکی و مرۆڤی ژلایەکێ دی).

بەلێ ئابۆریناسێ سوێدی (ویکسل) ل دەف وی وەسایە کو دیاردەیا ئابووری یان ژی چالاکیا ئابووری پێکهاتیە ژ (هەرپێکۆلەکا رێکخستی بۆ پرکرنا پێدڤیێن ماددی، یان ژی لێگەریان ل دویف وان ئامرازان یێن کو ل بەردەستن بۆ ب دەسڤەئینانا مەزنترین برا بەرهەمی، یان ب دەستڤەئینانا ئاستەکێ دیارکریێ بەرهەمئینانێ هندی دشیان دابیت ب کێمترین ئامرازان).

بەلێ ژلایێ ئابۆریناسێ فرەنسی (بیجۆ) (زانستێ ئابووری ئامرازەکە بۆ ڤەکولینێ د چەوانیا زێدەکرنا بەرهەمی ب ئارمانجا باشکرنا ئاستێ ژیارێ)، هەروەسا زانایێ ئینگلیزی (رۆبنز) پێناسەکا گەلەك بناڤ و دەنگ بۆ زانستێ ئابووری دکەت کو ئەڤرۆ زێدەتریا پەسندکریە و دهێتە ب کارئینان (زانستێ ئابووری پێکهاتیە ژ وی زانستێ ڤەکۆلینێ درەفتارا مرۆڤی دا دکەت وەك پەیوەندیەك دناڤبەرا ئارمانجێن وی و دناڤبەرا وان ئامرازێن کێم یێن کو دشیان دایە شینگرتیێن دیتر بۆ بکاربینن). بەلێ زانایێ ئەمریکی (ساملسۆن) پێناسا ئابوورێ دکەت ودبێژیت (زانستێ ئابووری پێکهاتیە ژ ڤەکۆلین د چەوانیا هەلبژارتنا وێ رێکێ یا کو ب ئەگەرێ وێ کەس و جڤاك دەرامەتێن کێمانە ب کاردئینن کو دشێن شینگرتیێن دی یێن وان ب کاربینن بۆ بەرهەمئینانا شمەکێن جورا و جۆر و بەلاڤکرنا وان ب سەر کەسان و جڤاکی دا بۆ هندێ ب کاربینن د نهو یان د پاشەرۆژێ دا).

دوان پێناساندا بۆ مه دەردکەڤیت کو پرانیا پێناسا وێ دیار دکەت زانستێ ئابووری داکوکی یێ ل سەر(چەوانیا بکارئینانا دەرامەتێن کێم بۆ پرکرنا پێدڤیێن هەمە جۆرێن جڤاکی).

ب شێوەیەکێ گشتی زانستێ ئابووری تایبەتمەندە ب بەرسڤدانا ڤان پرسیارێن خۆارێ:-

١- ئەڤ شمەك و خزمەتکاریێن کۆ دهێنە بەرهەمئینان چنە؟ و چەند دهێنە بەرهەمئینان؟

ئەڤ پرسیارە راستە وخۆ ژ کێمیا دەرامەتان دروست دبیت ژ وانان (کار، ئەرد، سەرمایە، رێکخستن) پێدڤیێن مرۆڤی کو چێدبیت پربکەن د رێکا بکارئینانا شمەك و خزمەتکاریان ئەڤرۆکە د جیهانێ دا ئەڤ پێدڤییە د بێ توخیبن، بەلێ ل بەرامبەر ئەڤان پێدڤیێن زۆر دا خستنەرویا دەرامەتا تێراناکەن، بەلکی بتنێ تێرا بەرهەمئینانا برەکا کێم ژ شمەك و خزمەتکاریان دکەن کو یێن خەلکی دڤێن، ئەڤێ راستی یێ وەکریە کو پسپۆرێن ئابووری روی ب روی گرفتەکا سەرەکی بکەن ئەو ژی گرفتا کێم هەییێ یە، کو دەرامەتێ تەمام ل بەردەستیدا نینە بۆ بەرهەمئینانا سەرجەم وان شمەکان کو کەسانێن جڤاکی دڤێن.

بەلێ دەربارەی جورێ وان شمەکان یێن کو دڤێت بەرهەمبینین یان بەرهەم نەئینین ، ئەڤ بابەتە وەسا گرێدایە ب گرفتێن تەرخانکرنا دەرامەتێن کێم

هەی بۆ ب کارئینانێن داخازکری د چارچوڤێ هەبوونا کومەکا شوین گران (البدائل)، بریاردانا تایبەت بۆ تەرخانکرنا وان دەرامەتێن د ئابووری بازارێ ئازاد دا ژلایێ هێزا بازاری ڤە دبیت ئەو ژی یان خواست و خستنەروو یان میکانزما بهایە.

٢- ب چ رێك ئەڤان شمەکان بەرهەم بینین؟

ددەمەکی دا ئەڤ پرسیارە دروست دبیت ئەگەر هاتوو پتر ژ رێکەکا هونەری هەبیت بۆ بەرهەمئینانا شمەکان، بۆ نموونە دشێن دەرامەتێ چاندنێ بەرهەم بینین ب کارئینانا شێوازێ چاندنا چروپر(همبز) (الکثیفة) د رووبەرەکێ بچوێکێ ئەردی دا، ب کارئینانا برەکا مەزن ژ زبلێ کیمیاوی و هێزا کاری یا زۆر و ئامیرێن پێشکەفتی یان ب رێکا بکارئینانا رووبەرکی بەرفرەه ژ ئەردی و بکارئینانا برەکا کێم ژ زبلێ کیمیاوی و هێزا کاری و ئامیران، هەردوو رێکا دشێن بکاربینین بۆ بەرهەمئینانا هەمان برِ ژ هندەك شمەکان، رێکا ئێکێ ئابووری کرن د ئەردی دا دهێتە بکارئینان بەلێ دەرامەتێن دی گەلەك ب کارئینانە، بەلێ رێکا دوێ رووبەرەکێ بەرفرەه ژ ئەردی ب کاردهێت بەلێ دەرامەتێن دی ئابووریانە ب کاردهێن.

٣- چەوا برِا بەرهەمێ شمەکی دهێتە دابەشکرن ل سەرکەسانێن جڤاکی ؟

مەرەم ژ ڤێ پرسیاریێ ئەوە چەوا بەرهەمێ نەتەوەیی دابەش دبیت ل سەر سەرجەم کەس و تەخێن جڤاکی، وەکی کرێکارا و خۆدان ئەرد و خۆدان سەرمایە ل سەرجەم وەلاتێن دونیاییدا. و هەتا چ راددەکی حکومەت دشێت یا سەرکەفتی بیت ب ئەگەرێ دەست تێوەردانێ دراستکرنا شێوازێ دابەشکرنا داهاتیدا، ئەرێ ئەنجامێ ئەڤێ دەست تێوەردانێ دێ چ بت؟

٤- راددێ لێهاتیی یێ د کارئینانا دەرامەتاندا چەندە؟

ئەڤ پرسیارە دو پرسیارێن دیتر ب خۆڤە دگریت ئەوژی:

أ- ئەرێ بەرهەم ئینان ب شیوەکێ لێهاتی یانە دبیت؟

ب- ئەرێ دابەشکرنا بەرهەمهاتی بشێوەکێ لێهاتیانە دبت؟

پشتی ئاماژەکرنا دەربارەی برِێ وان شمەکان کو هاتینە بەرهەمئینان و چەوا هاتینە بەرهەمئینان، ول سەر کێ بەلاڤ کرینە، ئەڤجا ئەڤ پرسیارە دهێتە گۆرێ ئەرێ بریارێن تایبەتێن بەرهەمئینانێ و بەلاڤکرنێ بریارێن ژیهاتی بوون و د جهێ خۆدا بوون؟

٥- ئەرێ دەرامەتێن وەلاتی هەمی ب تەمامی بکاردهێن، یان هەندەك ژوان هێشتا کار پێ نەکرینە؟

دبیت ئەڤ پرسیارە پیچەك یا سەیر بیت، چونکی چەوا دشیان دایە بهێتە گۆتن دەرامەت دکێمن ل هەمان دەمدا پرسیار بکەین دەربارەی بکارنەئینانا

تەمامیا دەرامەتان. گومان نینە چ کەس و حکومەتك پلانێ نادانیت بۆ زەعی کرنا دەرامەتان، بەلێ ئەو وەلاتێن کو ل دویف سیستەمێ بازارێ ئازاد دچن هەندەك جارا تووشی کریارا زەعی کرنا دەرامەتان دبن، ئێك ژ ئەرکێن زانستێ ئابووری پێك هاتنە ژ لێ گەڕیان ل دویف وان ئەگەرێن کو دبنە ئەگەریێن رویدانا ئەوی بارودۆخی، یان دبێژنێ بێکاری یا هاولاتیان و پاشی چارەسەرکرنا وێ.

٦- ئەرێ شیانێن ئابووری یێن وەلاتی بۆ بەرهەمئینانا شمەکان و پێشکێش کرنا خزمەتگوزاریان وەراردکەت (زێدە دکەت)؟ یان هەر وەکی خۆ دمینەڤە؟

یادیارە کو کارەکێ زۆر دڤێت بۆ هندێ بهێتە زانین ئەرێ شیانێن ئابوورێ نێشتمانی ب سەقامگیری و نەگۆر دێ مینیتەڤە دەربارەی بەرهەمئینانا شمەکان و پێشکێشکرنا خزمەتگوزاریان یان سال ل دویف سالێ وەرارێ دکەن. ئەگەر هاتوو ئەڤ شیانە دگەشەکرنێ دا بوو بشێوەکێ بەرەف زێدەبوونێ ڤەبیت(وەکی پرانیا وەلاتێن رۆژ ئاڤا ب درێژاهی یا سەدێن چوویی) د وی دەمی دا دشیان دایە زێدەبوونەکا بلەز و مەزن بهێتە گۆرێ د ئاستێ ژیار و خۆشی یا خەلکیدا بیت. بابەتێ پێشڤەبرنا شیانێن بەرهەمئینانێ گرنگترین کێشەنە کو هزرا ئابوورێناسان مژویل کرینە ل سەردەمێ (ئادەم سمیث)وەرە هەتا کو ئەڤرۆ.

زانستێ ئابووری و پەیوەندیا وێ

ب زانستێن دی ڤە

زانستێ ئابووری دهێتە دانان ئێك ژ زانستێن کو پەیوەندی و تێکەلبوونەکا زور دگەل زانستێن دیتر دا هەین، ئەڤە ژی بۆیە ئەگەر کو کاریگەریەکا زور هەبیت ل سەر پرانیا لایەن و ئاراستەیێن جڤاکێ مرۆڤایەتییێ، و دشییێن کورتیا هندەك ژوان پەیوەندیان روونبکەین ب ڤی رەنگێ خارێ:-

١- پەیوەندی دناڤبەرا زانستێ ئابووری و زانستێ رامیاری دا (سیاسی):-

زانستێ ئابووری پەیوەندیەکا ب هێز دگەل زانستێ رامیاری یێ هەی، چونکو زانستێ رامیاری پویتە ددەتە ب چاڤدێریا کاروبارێ جڤاکی، زانستێ ئابووری ژی پویتەی ددەتە کاروبارێن جڤاکی ل کوژیێ پێدڤیێن وان و چاوانیا پرکرنا وانا. هەروەسا کاربەدەستێن سیاسی دڤێت چاڤرونیەکا تەمام دەربارێ بارودۆخێ ئابووری د دەمێ بریاردانێ دا هەبیت.
وەکو یا زانایە پرانیا جەنگ و شۆرەش و راپەرینان ئەگەرێ ئابووری د پشترا هەبوویە، بارودۆخی ئابووری گەلەك جارا وێنێ برێڤەبرنا سیاسەتان دکێشیت، لەورا دشیان دایە بێژن کو رامیاری و ئابووری دورویێن ئێك دراڤینە.

٢- پەیوەندی دناڤبەرا زانستێ ئابووری و دیرۆکێ دا:-

زانستێ دیرۆکێ تۆمارا پێشکەفتنا مرۆڤی یە ل گشت وان قوناغاندا کو تێدا دەربازبووی دگەل وان رویدان و بارودۆخێن کو روی ب روی مرۆڤی بووین، ودەربرینا چەوانیا کارکرنێ دگەل وان دا، زانستێ ئابووری نەشێت مێژوویا ئابووری و سەربۆرا مللەتان دبیاڤێ ئابووری دا پشگوە بێخیت، زانستێ ئابووری پێکولێ دکەت خالێن ب هێز و لاوازێن سەربۆرێن مللەتان بزانیت ب رێکا دیرۆکێ ڤە، و هەروەسا چەوانیا ب کارئینانا دەرامەتێن ئابووری ژ کەڤن دا بزانیت، تۆمارێن مێژوویا ئابووری وان بارودۆخا ڤەدگوهێزیت بۆ بەرەبابێن پاشەرۆژێ.

٣- پەیوەندی دناڤبەرا زانستێ ئابووری و ئامارێ دا:-

پەیوەندی دناڤبەرا ئابووری و ئامارێ پەیوەندیەکا ب هێزە، چونکو شرۆڤەکرنا ئابووری ب تایبەتی پیڤانکاری ب رادەکێ زور پشت بەستنێ دکەت ب زانیاریێن ئامارێ ڤە، ووێنەکرنا چەمیاییێن کو دەربرینێ ژ دیاردێن ئابووری دکەن.

٤- پەیوەندی دناڤبەرا زانستێ ئابووری و دەروون ناسی (سایکولوجی):-

زانستێ ئابووری پەیوەندی یا هەی ب دەروونناسیێ ڤە چونکی رەفتار و سەرەدەریا کەسانێن جڤاکی ب رێکەکا دیارکری کارتێکرن هەیە ل سەر پیشڤەچوونێن ئابووری د وی جڤاکی دا، ڤەکولەرێ ئابووری گرنگیێ ددەتە ب زانینا رەفتارا تاکە کەسی ل دەمێ مەزاختنا داهاتێ خۆدا بۆ کرینا شمەك و کارگوزاریا، گومان تێدانینە ل پشت وان رەفتارا ئەگەر و پالدەرێ دەروونی هەیە.

٥- پەیوەندی دناڤبەرا زانستێ ئابووری و لوژکێ دا (المنطق):

بیردۆزێن زانستی ب تەڤایی و بیردۆزێن ئابووری ب تایبەت، دراست نینن ئەگەر هاتوو د لۆژیکی (المنطق) نەبن، کەس نەشێت تێبگەهیت ئەگەر بێت و ڤەکۆلەر نەزانیت چەوا پێشگۆتن و سەلماندنان ب کاربینیت و بیرو بۆچونێن نوی ل سەر دروست بکەت بۆ گەهشتنا ئەنجامێن نوی، ژبەر وێ ئەگەر گریمان د لۆژیکی نەبن دێبیتە ئەگەرێ ل دویف هاتنا ئەنجامێن شاش و نەدروست.

٦- پەیوەندی دناڤبەرا زانستێ ئابووری و بیرکاری دا:

زانستێ ئابووری گەلەك جاران پشتبەستنێ ب کارئینانا شێوازێن بیرکاری د شرۆڤەکرن و سەلماندناندا دکەت و بێی شێوازێ بیرکاری زانستێ ئابووری نەشێت بگەهتە ئەنجامێن راست و تەمام.

گرفتا ئابووری

زوریا پێدڤیێن مرۆڤی و کێمیا دەرامەتان بۆ پرکرنا وان پێدڤیان دوو هۆکارێن گرنگێن پەیدابوون و سەرهلدانا گرفتا ئابووری نە، تێهن و گوڕیا وان گرفتان ژ وەلاتەکی بۆ وەلاتەکێ دی جودایە، و بۆ شرۆڤەکرنا گرفتا ئابووری دا کوکی ل سەرڤان لایەنان دهێتە کرن:-

ئێك: تێگەهێ گرفتا ئابووری.

دوو: تایبەتمەندی و هۆکارێن گرفتا ئابووری.

سێ: بنەماییێن گرفتا ئابووری.

ئێك: تێگەهێ گرفتا ئابووری:

ناڤەرۆکا گرفتا ئابووری یا گرێدایە ب کێمهەییا دەرامەتێن ئابووری یێن پیدڤی بۆ پرکرنا پێدڤیێن بێ توخیبێن جڤاکی، ژبەر ڤێ چەندێ یا گرێدایە ب دوو هۆکارێن سەرەکی ڤە:-

١- پێدڤیێن مرۆڤی:-

پێدڤی (الحاجة) پێکهاتیە ژ هەبوونا حەزێ ژلایێ مرۆڤی ڤە بۆ ب دەستڤە ئینانا شمەك و کارگوزاریان، لەورا دشێین ب ئالوز ناڤکەین، و ئەڤ تایبەتمەندیە هەنە:

أ-   پێدڤیێن مرۆڤی گەلەکن و جۆراو جۆرن و دئالۆزن.

ب- پێدڤیێن مرۆڤی نوی دبنەڤە وەکی پێدڤیا مرۆڤی بۆ خۆارنێ، زێدەباری ڤێ مرۆڤ پشتی دەمەکی ژ تێر بوونێ برسی دبیتە ڤە و دبیت جارەکا دی پێدڤیێن خۆ تێر بکەتەڤە.

ج-   پێدڤیێن مرۆڤی دتێکئالیاینە.

٢- کێم هەی یا دەرامەتان:

د ڤێرەدا پێدڤیە جوداهی یێ بکەین دناڤبەرا دوو جۆرێن دەرامەتاندا:

أ- دەرامەتێن نە ئابووری:

ئەڤە ژی پێك هاتینە ژ وان دەرامەتان کو نە د سنوردارن، ئانکو ب رامانا هەبوونا وان د سروشتی دا زۆرن کو ژ پێدڤیێن مرۆڤی زێدەترن، ب رامانا وێ کێم نینن ئانکو تشتێن گشتی نە وەکی (با ، خیز ، دەریا ، زەریا .... هتد)

ب- دەرامەتێن ئابووری:

ئەڤە پێك دهێن ژوان دەرامەتان کو ئامرازێ سەرەکی یێ پرکرنا پێدڤیێن مرۆڤی نە و ئەڤ دەرامەتە ب شیوەکێ ئاسایی کرینە چوار جۆر دبێژنێ بنەمایێن بەرهەمئینانێ:-

١- کار (العمل) (هێزا کاری)

کار پێك هاتیە ژ چالاکی یا هشیارانە و ئارمانجدارێ مرۆڤی یە کو مرۆڤ ئەنجام ددەت ژپێ خەمەت بەرهەمئینانا شمەکان و پێشکێشکرنا خزمەتگوزاری

يێ دبيت ئەڤ چالاكييە يا هزرى بيت، يان چالاكييەكا هێزا زەندو باسكان بيت كو ب رێكا وان مروڤ كار ل سروشتى دكەت و د گوهۆريت و د گونجينيت ب وى رەنگێ پێدڤيێن خۆ تێر بكەت. كار مەرجەكێ پێدڤيە بۆ ژيانامرۆڤى ژبەر وێ بەرسڤا پێدڤيێن ماددى و مەعنەوى يێن مرۆڤى ددەت و دبيتە جهێ دارشتنا پەيوەنديێن كومەلايەتى دناڤ بەرا كەسان د جڤاكى دا.

ئاكنجى ئەوژى ژێدەرێن بنەمايێ كارى نە ب تايبەتى ئەو كەسێن كو ژى يێ وان دناڤ بەرا (٢٠ - ٦٠) سالان دا ئەڤ دەستەكا تەمەنى ژلايێ ئابوورى ڤە كەسێن چالاكن بۆ بەرهەمئينانێ و زێدەتر پشكداريێ دكەن د كريارا بەرهەمئينانێ دا، و خۆدانێن هێزا كارى خەلاتێن خۆ ل پشتى بەشدارى كرنێ دكريارا بەرهەمئينانێ دا ب شێوەێ (موچە و كرێ) وەردگرن.

٢- ئەرد (دەرامەتێن سروشتى)

مەرەم ژ ئەردى وەك ئێك ژ بنەمايێن بەرهەمئينانێ سەرجەمێ هەمى وان دەرامەتان ب خۆ ڤەدگريت ئەوێن ل سەر ئەردى ود ناڤ ئەردى دا هەين. ودشێن ئەردى دكريارا بەرهەمئينانێ دا بێخنە كارى ب ڤى رەنگى:-

أ- ب كارئينانا ئەردى ب مەرەما چاندنێ.

ب- ب كارئينانا ئەردى ب مەرەما مفا وەرگرتن ژ كەرستێن خاڤ و كانزا و نەفتا خاڤ . . . هتد.

ج- ب كارئينانا ئەردى ب مەرەما مفا وەرگرتن ژ هێزێن سروشتى وەك دەريا و سويلاڤ و رويباران ...هتد.

ئەو داهاتێن كو ژ بنەمايێ ئەردى ب دەست خۆدانێن وان دكەڤيت ددەمێ بكارئينانێ دا (ملكانە)يە.

٣- سەرمایە :

ئێك ژ بنەمایین هەرەگرنگێن بەرهەمئینانێ یە: پێك هاتیە ژ وان رێك و ئامرازێن کو هاتینە بەرهەمئینان ب ئارمانجا بکارئینانا وان دکریارا بەرهەمئینانی دا، بڤی جۆری سەرجەم ئامێر و کەرستە و رێیێن ڤەگوهاستنێ و پر و رێ و رێبار و ویستگەهێن بەرهەمئینانا کارەبێ و هەمی ئەو تشتێن دی ژی کو مرۆڤی پێش ئێخستینە ب هزرو بیرو و هێزا زەند و باسکان هەتا بوویە ئامراز و دهێتە بکارئینان دکریارا بەرهەمئینانێ دا، داهاتێ سەرمایە دبێژنێ مفا (الفائدة)

٤- رێکخستن (رێکخەر) :

ئەڤەژی پێك هاتیە ب رێڤەبرنا دەرامەتێن بەراهیێ مە بەحسکرین، برێکا کریارا پێکڤەگرێدان برێژەکا دیار کری بۆ بەرهەمئینانا شمەك و پێشکێشکرنا خزمەتگوزارییێن دیارکری، وگرنگترین ئەرك و فەرمانێن رێکخەری ڤەکۆلینا جهێ پرۆژە یە و لێگەریانا جهێن ژیدەرێن کەرستێن خاف دا، هەروەسا ڤەکۆلینکرن ل بازاری و چەندین ئەرکێن دی تر، داهاتێ ئەڤی بنەمای کو رێکخەر ب دەست خۆڤە دئینن دبێژنێ (قازانج).

دوو: تایبەتمەندی و ئەگەرێن گرفتا ئابووری:

١- کێم هەبوون :

کێم هەیی ئەگەرەکێ گرنگە ژ ئەگەرێن گرفتا ئابووری، کێم هەیی د تێگەهێ ئابۆریدا رامانا نەبوونا شمەکان نینە، بەلکی پێك هاتیە ژ وێ کو ئەڤ شمەکە

ب تەمامی تێرا پێدڤی یا ناکەت، چونکی هەبوونا دەرامەتێن ئابووری ب برێ دیارکری نابیتە ئەگەرێ پرکرنا سەرجەم پێدڤیێن جڤاکی، ئەڤەژی رامانا وێ ئەوە کو جڤاك روی ب روی کێم هەبۆیێ دبیت لەورا د ڤێرەدا پێدڤییە بەحسێ کێم هەیێ یا رێژەی بکەین ب رامانا (رێژا دەرامەتێن بەردەست بۆ پێدڤیێن مرۆڤی) بۆ نموونە ئەگەر هاتوو پێدڤیێن وەلاتەکی سالانە ب (١٠٠ ٠٠٠) تەنان بیت بۆ گەنمی، بەلێ د وی وەلاتی دا سالانە تنێ (٦٠ ٠٠٠) تەنێن گەنمی بەرهەم بینیت دشێین بێژین ئەو وەلاتە بەرەڤ کێم هەیێ یێ د چیت د بەرهەم ئینانا ئەوی دەرامەتی دا.

بەلێ وەلاتەکێ دی دشێت تنێ (٥٠ ٠٠٠) تەنێن بەرهەمی بینیت و دهەمان دەمدا پێدڤی ب (٥٠ ٠٠٠) تەنا هەیە ل وی دەمی ئەڤی وەلاتی گرفتا کێم هەیی نینە د بۆارێ بەرهەمئینانا گەنمی دا.

٢- هۆکارێ هەلبژاردنێ (اختیار):-

ژبەر سنورداریا دەرامەتان ژلایەکی ڤە و زوری یا پێدڤیێن جڤاکی ژ لایەکی دی ڤە، ئەڤجا ئەڤ جڤاکە تووشی گرفتا هەلبژاردنێ (اختیار) دناڤ بەرا پێدڤیاندا دبیت کو دشێن تێر بکەین درێیا ئەوان دەرامەتێن کو هەین و هێلانا ئەو پێدڤیێن دی بێ کو پر کەین ئەڤەژی رامانا وێ ئەوە ئەڤ گرفتە وەکی خۆ دمینیتەڤە و دشێن ئەڤێ چەندێ ب هێلکاری رۆهن بکەین:

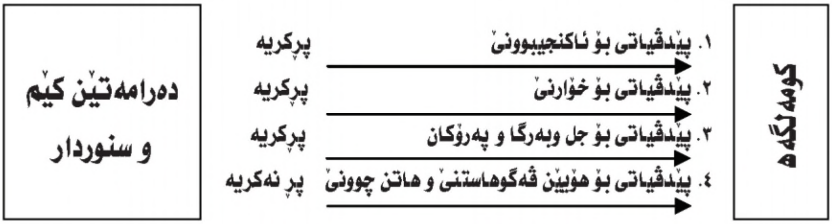

ددەمەکی دا جڤاك بشێت سێ پێدڤیێن ئێکێ پر بکەت، و پێدڤیا چارێ (پێدڤیا هۆیێن هاتن و چوونێ) پر نەکەت، ئەڤە رامانا وێ ئەوە کو گیرو گرفتا ئابووری هەر یامای.

٣- هۆکارێن قوربانی دانێ (گۆری کرن):

دەرامەتێن ئابووری ب کارئینانێن جورا و جور هەنە، ب رامانا وێ ئەوە کو جڤاك پێدڤی ب ئێك دەرامەت هەبیت و دڤێت بۆ گەلەك مەبەستان ب کاربینیت، بەلێ ژبەر ئەگەرێ کێم هەبوونێ (دەرامەت د سنوردارو دیارکرینە) جڤاك نەچاردبیت کو دەرامەتەکی بۆ ئاراستەی ئێك کارئینان بکەت و دەست ژدەرامەتێن دی بەردەت.

رامانا وێ ژی ئەوە دڤێت قوربانیێ ب کارئینانا جهگرتیێن ڤی دەرامەتی بدەین. دبیژنە ڤێ ژی (تێچونا دەلیڤا راختی یان شینگرتی)بۆ نموونە: پارچە ئەردەك هەیە، بەلێ جڤاك پێدڤی ب چاندنا گەنمی هەیە دگەل هندێ دروستکرنا خانی یان خۆدانکرنا تەرش و کەوالی، ئەگەر هاتوو ئەڤ ئەردە کرە گەنم نابیتە خانی و بکارناهێت بۆ خۆدانکرنا تەرش و کەوالی و ب ڤی رەنگی دڤێت قوربانیێ ب دروستکرنا خانی و خۆدانکرنا تەرش و کەوالی بدەت وەك دڤێ هێلکاریێ دا دیار:

ئەردی ب کارئینانی	١- چاندنا گە نمی
دەرامەتیٚ ب کارئینانیٚ	٢- دروستکرنا خانیان
پارچەکا ئەردی یە	٣- خوٚدانکرنا تەرش و کەوالی

سیٚ - بنەماییٚن گرفتا ئابووری:

گرفتا ئابووری چەند بنەماییٚن سەرەکی ب خوٚڤە دگریت کو روی ب روی پرانیا جڤاکان دبیت وئەڤ بنەماییٚن هەنیٚ گریٚدای کاکلکا گرفتا ئابووری نە، کو ئەڤەژی ژ زوریا پیٚدڤیان و کیٚمیا دەرامەتیٚن پیٚدڤی بوٚ پرکرنا وان ب خوٚڤە دبینیت ئەو بنەما ژی ئەڤەنە:

أ- چ بەرهەم دئینیت؟ (جورو بریٚ بەرهەمی).
ب- چەوا بەرهەم دئینیت (شیٚوازی بەرهەمئینانیٚ).
ج- بوٚ کیٚ بەرهەمی دئینیت (بەلاڤکرنا بەرهەمی).

تێگەهێن بنەکیێن زانستێ ئابووری

ئێك: بیردۆزا ئابووری (تیور):-

ب شێوەکێ گشتی بیردۆز (Theory) رامانا کورتکرن وساناهیکرنا دۆرهێلی یە (واقعي) ب شێوەکی هاریکاربیت بۆ تێگەهشتناوی دورهێلی ب شێوەکێ باش و پێشبینی کرنا ئەوان یێن کو دێ روویدەن دئاییندەی دا، کورتکرن باشترین ئامرازە بۆ تێگەهشتن و ڤەدیتنا پەیوەندیان دناڤبەرا گوهۆرینان دا، زانستێ ئابووری ژ کۆمەکا بیردۆزان دروست بوویە کو دسەرکەفتی بوون د لێکدانەڤەیا دیاردێن ئابووری دا یان بکارهاتینە وەك ئامرازەکی بۆ ڤەکۆلینا وان پەیوەندیان کو دناڤبەرا دیاردێن ئابۆرییێن جودا دا هەیە. ئانکو دشیان دایە بهێتە گۆتن کو بیردۆزا ئابووری پێکهاتیە ژ کۆمەکا گریمانەیان و چەند پێناسەکا دەربارەی دیاردەیەکا ئابووری یا دیارکری بۆ لێکدانەڤەیا وێ دیاردێ و گەهشتن ب دەرئەنجامەکێ نوی دەربارێ وێ دیاردێ بۆ رۆهنکرنا ئەڤێ ژی ڤێ نمونێ دێ ئێخینە بەرچاڤ.

ئەگەر هاتوو ڤەکۆلەرەکێ ئابووری ڤیا پەیوەندییێ دناڤبەرا برێ خواستی و نرخی یان داهاتی یان برێ خستەرووی دگەل بهای رۆهن بکەت، ئەڤە دڤێت ژ روویێ پراکتیکی ڤە ئەڤە بهێتە رۆهن کرن کو تنێ بهای کاریگەری ل سەر برێ خواستی یان خستەرووی نینە، یان تنێ داهات هۆکارێ ئێکانە نینە کو کاریگەری هەبیت ل سەر ب کاربرنێ، بەلکو کۆمەکا ئەگەرێن دی هەنە کو کاریگەری هەیە ل سەر خواستی و خستەروو، ژبەر ڤێ ڤەکۆلەر پەنا دبەتە بەر گریمانان

(بیردۆز و لێکدانەڤەیان) بۆ بەرهەڤکرنا دۆخەکێ گونجای بۆ داکوکی کرن ل سەر ژمارەکا پەیوەندیان دناڤبەرا گوهارتییێن ئابووری نەك هەمیان.

دوو: شرۆڤەکرنا ئابووری:

مەرەم ژ شرۆڤەکرنا ئابووری پارچە پارچەکرنا وان دیاردێن ئابووری نە کو ڤەکۆلەر لێ ڤەدکولیت بۆ وان توخمان ئەڤێن دیاردێن ئابووری ژێ پێکهاتین، سنۆرێن وێ دێ دیارکەت دگەل ڤەکۆلین و پەیوەندیێن د ناڤ وێ دیاردێ دا، ئەڤ جۆرە شرۆڤەکرنە ب رێکا ب کارئینانا شێواز و رێکێن بیرکاری دهێنە ئەنجام دان کو پەیوەندیێن ئالۆز و تێکئالیای ئاشکرا دکەت. دیارکرنا بیرکاریانە نابیت دوربیت ژ رویدان و دیاردێن دجیهانا بابەتی دا هەین، دشیان دایە د چارچوڤێ شرۆڤەکرنا ئابووری دا ل بن پیڤەرێ یەکەیێن بەرهەمئینانێ جودایی بهێتە کرن دناڤبەرا دوو جۆرێن شرۆڤەکرنێ دا:

جورێ ئێکێ -شرۆڤەکرنا ئابۆریا هەموویی:-

(Macro Economic analyses)

ئەڤ جۆرە گرنگی یێ ب شرۆڤەکرنا یەکەیێن ئابووری ل سەر ئاستێ هەموویی یان ل سەر ئاستێ نەتەوەیی ددەت وەکو (بەرهەمێ نەتەوەیی، داهاتێ نەتەوەیی، ئاستێ گشتی یێ نرخان، خواست و خستەروویێ هەموویی، تێکرایێ بکاربرنێ، وەبەرئینانا هەموویی) هەروەسا ڤەکۆلینێ دگرفتێن ئابووری دا ل سەر ئاستێ هەموویی دکەت وەکو (بێکاری و هەلاوسان و هەروەسا ڤەکۆلینێ ل سەر بابەتێن دی ژی وەکو تەرازیا پارەدانێ (تەرازیا دەرڤە ئینان و هنارتیان) و بۆدجا گشتی (مەزاختییێن گشتی و داهاتێن گشتی) دکەت. . . هتد.

جۆرێ دوێ -شرۆڤەكرنا ئابۆریا كەرتی:

:(Macro Economic analysis)

ئەڤ جۆرە شرۆڤەكرنە تایبەتە ب ڤەكۆلینا یەكەیێن ئابۆرییێن بچویك و كەسان و ئەو هۆكارێن كاریگەری هەی ل سەر بریارێن ئابووری دەردئێخن. بۆ نموونە شرۆڤەكرنا ئاستێ (خواستا تاكە كەسی، رەفتارا كاربەری، رەفتارا بەرهەمهێنی، خستەرویا بەرهەمێ ئێك پرۆژە، بازاران ...... هتد).

سیٚ: رامیاریا (سیاسەتا) ئابووری:

زانستێ ئابووری ئامرازەكێ گرنگە ژوان ئامرازانە كو پشتا خۆ پێ گرێددەن ددەمێ دارژتنا رامیارییێن گشتییێن حكومەتێ دا، وەكو بەحس ژێ كری ئەركێ گرنگ و سەرەكی یێ زانسێ ئابووری ئەڤەیە كو دەر ئەنجامێن ئابووری بێخیتە پێش ل سەر وان رامیارییێن ئابووری كو ژلایێ حكومەتێ ڤە دهێتە ب كارئینان، دگەل زانینا وان راستیان و پەیوەندییێن دناڤبەرا وان، كو ئەڤە ژی مەرجەكێ پێش وەختە بۆ حوكمەكێ راست و دروست، هەرچەندە بریارا داوییێ دەربارەی رامیاریا ئابووری دشێت پشت بەستنێ ب هندەك بۆچوونا بكەت كو ژ چارچوڤێ زانستێ ئابووری دچیتە ژ دەرڤە. ب شیوەكێ گشتی مەرەم ژ رامیاریا ئابووری ئەو چەوانی یەیا كو برێكا وێ وەل سیستەمێن بەرهەمئینانێ و دابەشكرنێ بكەن كو ب شێوەكێ باشتر كاربكەن. شرۆڤەكرنا ئابووری ژی بنەمایەكێ پێدڤی یە بۆ رامیاریەكا ئابۆریا دروست.

پشکا دووێ

سیستەمێن ئابووری

سیستەمێ ئابووری - تێگەه - بنەماییێن وێ

سیستەمێ ئابووری پێك هاتیە ژ کۆمەکا رەگەزێن مادی و هزری پێکڤە دگرێداینە ب رێکخستنەکا دیارکری بۆ کۆنترۆلکرنا چالاکیێن ئابووری د جڤاکیدا ب مەرما ئامادەکرنا دەرامەتێن مرۆڤی و سرۆشتی بۆ پرکرنا پێدڤییێن کەسی و جڤاکی.

بنەماییێن سیستەمێ ئابووری:

١- بنەمایێ تەکنەلۆژی یا سیستەمی.

٢- بنەمایێ (هزری-بیری) یا سیستەمی.

٣- لایەنێ یاسایێ و دامەزرایی.

تێگەهێ سیستەمێ ئابووری سروشتێ ژیانا ئابووری ددەردبریت ب شێوەکێ گشتی دگەل دەربرینا سروشتێ ملکداری و چەوانیا رێڤەبەرنا دەرامەتان و ئارستە و چەوانیا کارو کونترۆلا دەولەتێ ل سەر چالاکیێن ئابووری ب شێوەکێ تایبەت.

جۆرێ مولکداری یێ و چەوانیا کارپێکرنا دەرامەتان ورادێ دەستهەلاتێ و دەست تێوەردانا دەولەتێ د چالاکیێن ئابۆریدا دگوهوریت ل دویڤ جوداهی یا سیستەمان. هەروەسا د ناڤ ئێك سیستەم دا ژ دەمەکی بۆ دەمەکێ دی دهێنە گوهۆرین. بەلێ ب شێوەکێ گشتی سەرجەمێ سیستەمان هەولا چارەسەرکرنا گرفتێن ئابووری ددەت ئانکو هەولێ ددەن کێم هەی یا دەرامەتێن ئابووری کێم بکەت ل بەرامبەر پێدڤییێن بێ سنوور هەر ئێك ب شێوازێ تایبەتێ خۆ.

زێدەباری جوداهی یا جۆرێ سیستەمێن ئابووری یێن د ناڤ جڤاکی دا، سەرجەمێ جڤاکان تووشی ژمارەکا گرفتێن سەرەکی دبن کو پێدڤییە چارەسەریەکا گونجای بۆ ببینیت. ئەڤ گرفتە ژی د ڤان خالاندا هاتینە دیارکرن.

١- پێدڤیە جڤاك شێوەکێ ژ شێوان جۆر و برێ وان شمەك و خزمەتگوزاری یان دیار بکەت کو دڤێت بەرهەم بینیت ئانکو دڤێت ئەوێ دیاربکەت کا چ و چەند بەرهەم بینیت.

٢- دڤێت جڤاك وان شێوازان دیاربکەت یێن کو برێکا وان شمەك و خزمەتگوزارییێن پێدڤی بەرهەم بینیت دڤێت گونجا ترین شێواز هەلبژێریت بۆ بەرهەمئینانا سەرجەمێ کەل و پەل و خزمەتکاریان ئانکو وێ دیاربکەت کا چەوا بەرهەم بینیت.

٣- دڤێت جڤاك شێوازێ دابەش کرنا شمەك و خزمەتگوزاری یان ئەوێن هاتینە بەرهەم ئینان دیار بکەت و بریارێ بدەت ئەڤان شمەك و خزمەتگوزاری یان ل سەرکێ دابەش بکەت.

ئەگەربهێت و سەرجەمێ جڤاکان ب جوداهی یا سیستەمێن ئابووری یێن وان ئەرکێ سەر ملێن وان ئەوبیت کو بەرسڤا ئەڤان پرسیاران بدەت چ بهێتە بەرهەم ئینان؟ چەند و چەوا بەرهەم بینین؟ و بەرهەمی سەرکێ دابەش بکەت؟

گومان تێدا نینە کو بەرسڤا هەر سیستەمەکی ژ سیستەمەکێ دی ژێك جودایە دبۆارێ شمەك و خزمەتگوزاری یێن هاتیە بەرهەم ئینان و برێ وان و شێوازێ بەرهەمئینانا وان و چەوانیا دابەشکرنێ ژ سیستەمەکی بۆ سیستەمەکێ دی دهێنە گوهۆرین، رامانا وێ ئەوە کو سیستەمان جوداهی یا خۆ هەیە. ئەڤە ژی

ژبەر هەبوونا زێدەتر ژ ئێك چارەسەری بۆ هەر گرفتەكی ژ گرفتان. و چارەسەریا ژی جوداهی یا خۆ هەیە ل دویف سروشتێ مولكداریا هۆیێن بەرهەم ئینانێ. ئەرێ جۆرێ مولكداریا وێ گشتی یە؟ یان تایبەتی یە؟ یان ب كۆمە؟ هەروەسا ل دویف ئارمانجێن راستەوخۆیێن بەرهەمئینانێ سیستەمان دگوهۆریت ئەرێ ئارمانج ژبەرهەمئینانێ بتنێ بدەستڤەئینانا پركرنا خۆیی یە (الاكتفاء الذاتي)؟ یان بدەستڤە ئینانا قازانجی یە؟ یان پركرنا زۆرترین برێ ژ پێدڤیێن ئاكنجیانە.

هەروەسا چارەسەری ژێك جودانە ل دویف رادێ دەستێوەردانا حكومەتێ د چالاكیێن ئابووری دا. كو ئەرێ د بەرفرەهن یان دیاركرینە یان د ئاستێ نیڤێ دا یە؟ ئەڤجا ژ بەر وێ جوداهی هەیە دناڤ بەرا وەلاتاندا د كاروباراندا ژبەر ڤێ چەندێ سیستەمێن ئابووری ژێك جودا دبن.

هەر ژپەیدا بوونا مرۆڤان ل سەر ئەردی تا نهو مرۆڤ ب چەندین قوناغێن پێشڤەچونێن جودا دا دەرباز بوویە كو ل چەرخێن بەری مێژوویێ دەست پی دكەت تا ئەڤرۆ. دراستیدا ئەڤ قوناغێن هە شێوەكێ دیار و جودا كو مرۆڤی دیتینە بەلێ هەر چڤاكەكێ جۆرەك ژ جۆران ئەڤ قوناغە دیتینە زێدەباری هەبوونا جوداهی یێ دناڤ بەرا هزرڤان و نڤیسەراندا د دیارركرنا شێوە و وێنێ گشتی یێ وەراركرنا مرۆڤایەتی یێ بەلێ پرانیا نڤیسەرا ل سەر ئەڤێ رێزبەندی یێ رێك كەفتینە كو بۆ چەند سیستەمێن جودا كریە:-

١- سەردەمێ جڤاكێن بەراهیێ (دەستپێكێ).
٢- سەردەمێ كەڤن (بەنداتی).
٣- سیستەمێ دەرەبەگایەتی.
٤- سیستەمێ سەرمایەداری.
٥- سیستەمێ سۆسیالستی (هەڤبەشی).

گومان تیدا نینه کو دیارکرنا مێژوویا دەست پێکرنێ و داوی یا هاتنا ئەڤان قوناغان بساناهی نینه ب تایبەتی سەردەمێ جڤاکێن دێرین. وبارودۆخێ ئابووری ل کێشوەرێ ئەورۆپا وەك وێ نینه کو ل کێشوەرێ ئاسیا و ئەفریقیا دا هەبوو، هەروەسا بارودۆخێ جیهانا ئەڤرۆ گەلەك جودایه ژ بارو دۆخێ جڤاکان دمێژوویا بۆریا چەرخێن کەڤندا. هەروەسا ژیان ب خۆ ژی پێلەکا نه راوستی یا یه کو دهێنه گهورین ژ قوناغەکێ بۆ قوناغەکا دی تر.

سیستەمێن ئابووری

ئێك: سەردەمێ جڤاکێ سەرەتایی (سیستەمێ کۆمونە - المشاعیة البدائیة)

١- دەرکەفتنا جڤاکێ دەست پێکی:

کارێ مرۆڤی رۆلەکێ گرنگ گێرایە د دروست بوون و پەیدابوونا جڤاکێ مرۆڤایەتی یێ سەرەتاییدا، مرۆڤ شیا ئامیرێن کارکرنێ دروست بکەت هەرچەندە د دەست پێکێ دا گەلەك سادە بوون ئەڤە ژی ژبەر لاوازیا مرۆڤی بەرامبەر سرۆشتی و پێدڤیێن مرۆڤی ب وان ئامیران، دگەل دروست کرنا سادەترین جۆرێن ئامیران ژ بەران، ئامیرێن کارکرنێ پەیدا بوون، کار داهێنەرێ پەیوەندییێن جڤاکی بوو، ئەگەر بهێت و دروست کرنا ئامیران و بکارئینانا وان ل دەست پێکێ بشێوەکێ هەڤپشك بیت ئەڤجا پەیدابوونا مرۆڤی ژی د هەمان دەمدا دەرکەفتنا جڤاکەکێ مرۆڤایەتی یێ سەرەتایی تۆمار کریە ب رامانا ڤەگوهاستن ژ بارەکێ ئاژەلی بۆ بارەکێ جڤاکی.

٢- مەرجێن ژیان و پەیوەندیێن بەرهەم ئینانێ د جڤاکێ سەرەتایی دا.

بۆ ئێکەم جار مرۆڤی دار و بەر بکارئینایینە، دڤێرەدا دەسەلاتا مرۆڤی د سەر سرۆشتێ دا دەست پێکر ب شێوەکێ سست، ل دەست پێکێ ژیانا مرۆڤی پێکهاتبوو ژ کۆمکرنا بەرهەمێ داروباری و نێچیرکرنا ب کۆم بەلێ پاشی ڤەدیتنا ئاگری سەرکەفتنەکا مەزن بوو بۆ مرۆڤی د سەر سروشتیدا، ئاگری مەرجێن ژیانێ گەلەك ب کویری گوهۆرین، وژبەر ئاگری مرۆڤ شیا چەندین جورێن خۆارنێ دروست بکەت، هەروەسا شیا ئامیرێ بەرهەمئینانا نوی دروست بکەت ب تایبەتی ژ بەری، ژبەر وێ چەندێ د دیروکێ دا ئەڤ چەرخە ب چەرخێ بەری بەرنیاسە، کو ب هزاراها سالا ڤەکێشا. پشتی ڤێ مرۆڤ فێر بوو ژ کانزایێ خاڤ ئامیران

دروست بکەت پاشی ژ برۆنزی، و پاشی ژ ئاسنی، ود داویێ دا ئەڤ هەردوو چەرخە ب چەرخێ برۆنزی و چەرخێ ئاسنی هاتنە نیاسین، ود دیڤ دا مرۆڤ شیا هویرکاریێ د دروستکرنا ئامیران دابکەت، وپاشی فێری خۆدانکرنا تەرش و کەوالی بوو (ل دەسپێکی سە کەهی کر و پاشی میە و چێل و بزن و هەسپ کەهی کرن) وپاشی گارەش وەك ئامیرێ بەرهەمئینانێ وەکو گاو هەسپ بۆ جووت و کێلێ ب کارئینایە، ب ڤی رەنگی چاندنا دەسپێکی پێشڤەچوون ب خۆڤە دیت و فێربوونا ب کارئینانا ئامیرێ کانزایی ژلایێ مرۆڤی ڤە بوویە ئەگەرێ زێدەبوونا بەرهەمێ کاری.

ودجڤاکێن سەرەتایی دا ملکداریا ئامیرێن بەرهەمئینانێ د هەڤپشك بووینە، وئەڤ جۆرە ملکداریە بنەمایێ پەیوەندیێن بەرهەمئینانێ بووینە.

شێوازێ کارێ هەڤپشك و هاریکاری کرن دگەل سادەیا هێزێن بەرهەمئینانێ و گونجای بوون ب رامانا هندێ ملکداری وەك پێدڤیەك یا گونجای بوویە دگەل سروشتێ هێزا بەرهەمئینانێ دا.

هەروەسا بەرهەمێ کاری ژی پێکڤە بوویە. ملکداریا کەسان تنێ ئامیرێن بەرگریێ ب خۆڤە گرتبوو، خەلك ب کومێن ژێك دابری ژیاینە تنێ شێوازێ کومەلایەتیا کاری شێوازێ هاریکاریا سادە بوو.

شێوازێ دابەشکرنێ ئێکسانیا تەمام بوویە د دابەشکرنا بەرو بۆمێن کارێ پێکڤەدا ئەڤەژی ژبەر نزمیا ئاستێ ئامیرێن بەرهەمئینانێ، یاسایا ئێکانەیا ئابووری دوی سەردەمی دا یاسایا پەیداکرنا پێدڤیێن ژیانا مرۆڤی نە ب پشت بەستن ب ئامێرێن سادەیێن بەرهەمئینانێ و کارێ ب کۆم و شێوازێ دابەشکرنا ئێکسان ل سەر بنەمایێ ملکداریا گشتی یا هۆیێن بەرهەمئینانێ.

٣- دابەشکرنا کاری:

ل دەسپیکێ دابەشکرنا ئێکانەیا کاری دابەشکرنا سروشتی یا کاری بوویە ل سەر بنەمایێ رەگەزێ (نێر و مێ) وژییێ (مەزن و بچووك، زارۆك و مەزن) بۆ نموونە نێچیر کارێ زەلامی بوویە، بەلێ خرڤەکرنا دەرامەتان و کارێ ناڤمال و خۆدانکرنا زارۆکان کارێ ژنێ بوویە.

ئێکەم دابەشکرنا کومەلایەتیا کاری دگەل پەیدابوونا ب خۆدانکرنا تەرش کەوالی و چاندنێ پەیدابوو، بسپۆراتی د کاری دا دناڤ کۆمۆنە ب خۆدا دروست بوو، پەیدا بوونا خێلێن شڤانکار ئێکەم دابەشکرنا کارێ کومەلایەتی بوویە، کو ئەڤە بوویە ئەگەرێ زوربوونا بەرهەمداریا کاری، گرنگترین دەرئەنجامێ ڤێ دابەشکرنا کاری پەیدا بوون و پێشڤەچوونا پێکگوهارتنێ یە د ناڤا خێلێن شڤانکار و خێلێن چاندنێ دا. کو ئەڤە ژی بوویە ئەگەرێ پێشڤەچوونا جڤاکێ کەڤنێ مرۆڤایەتیێ.

٤- ژناڤچوونا جڤاکێن سەرەتایی:

ئەگەرێن سەرەکیێن ژ ناڤچوونا ڤی جڤاکی ئەڤەنە:-

١- پەیدا بوونا ئێکەم دابەش بوونا کومەلایەتیا کاری دگەل پەیدابوونا خۆدانکرنا پەزی و گارەشان و کارێ چاندنێ.
٢- پەیدا بوون و پێشڤەچوونا بازرگانیێ ژ دەرئەنجامێ ئێکەم دابەشکرنا کومەلایەتیا کاری دناڤ خێلێن چاندنێ و شڤانکاریێ دا.
٣- پەیدابوون و پێشڤەچوونا پیشەیان بوویە ئەگەرێ سەرهلدانا دابەشکرنا دووێ یا کومەلایەتیا کاری (جودابوونا کارێ پیشەیی ژ چاندنێ) ئەڤەژی

بوویە ئەگەرێ رویدانا پێشڤەچوونەکا مەزن دهێزێن بەرهەمئینانێ دا و زوربوونا زێدەهیا بەرهەمی دناڤ خێلان دا.

٤- پەیوەندیێن بەرهەمئینانێ کو دبەر بەلاڤەبوون ل بن سیبەرا (ملکداریا هەڤپشك، دابەشکرنا ئێکسان) وەلێهات بوون کو رێگری دکر دپێشڤەچوونا هێزێن بەرهەمئینانێ دا ب تایبەتی پشتی ڤەدیتنا ئاسنی و ئامیرێن ئاسنی، زێدە بوونا بەرهەمداریا کاری وەکر کو دناڤ ئێك خێل ب خۆدا ئەو بیاڤ دروست بیت کو کارێ تایبەت پەیداببیت ل سەر ئاستێ خێزانێ بۆ هندێ ئەڤ جۆرە کارە بەرە بەرە جهێ کارێ ب کۆم بگریت ئەڤەژی بوویە ئەگەرێ پەیدابوونا ملکداریا تایبەت.

٥- ملکداریا تایبەت بۆ ئێکەم جار ژ تەرش و کەوالێ دەسپێکر. سەرۆکێن خێلان ئێکەم کەس بوون کو بووینە خۆدانێن تەرش و کەوالی، د دوایێ دا ملکداریێ پرانیا ئامیرێن بەرهەمئینانێ ڤەگرتن، بەلێ ئەرد ل پشتی هەمی تشتێن دیتر چوویە دبن چەنگێ ملکداریا تایبەت ڤە.

٦- ملکداریا تایبەت بوویە ئەگەرێ نەمانا خێلان و بوونە خێزانێن مەزن و ددویف دا بوونە خێزانێن بچووك.

٧- ملکداریا تایبەت بوویە ئەگەرێ رویدانا گوهۆرینا تەمام دبنیاتی جڤاکێن سەرەتایی دا و بوویە ئەگەرێ ب دەستڤەئینانا بەرژەوەندیێن جودا دناڤ ئێك یەکەیا کومەلایەتیا ئابووری دا، و بوویە ئەگەرێ هندێ خۆدانێ ئامیران پلە و پایەکێ کومەلایەتی یێ بلند ب دەسڤەبینیت و بەرە بەرە ژ کەسێن دی ڤەبڕبن.

٨- پێشڤەچوونا هێزێن بەرهەمئینانێ رێ خۆشکر بۆ پەیدابوونا (زێدەییا بەرهەمی) ژبەر کو تنێ ژێدەرێ وێ زێدەبوونا بەرهەمێ کاری بوویە لەورا بهایێ کاری زور بلند بوویە ئەڤێ ژی وەکر ئێدی ئێخسیرێن شەران نە کوژن وبکەنە بەند و ب ڤی شێوەی سیستەمێ بەنداتی پەیدابوو.

ب ڤی شێوەی جڤاکێ سەرەتایی بەرە بەرە ژ ناڤچوو دگەل پێشڤەچوونا ئابووری و کومەلایەتی دوان جڤاکان دا ئێکەم دابەش بوونا چینایەتی د جڤاکی دا پەیدا بوو، کو ئەو ژی بەند (بەنی) و خۆدانێن بەندان (بەنییان) بوون.

دوو/ سەردەمێ کەڤن (جڤاکێ بەنداتیێ):

جڤاکێ بەنداتی ژ ئەنجامێ ڤەدیتنا کۆمەکا ئامیرێن بەرهەمئینانێ یێن نوی پەیدا بوو، کو بوونە ئەگەرێ زێدە بوونا بەرهەمداریا کاری و دەرکەفتنا دابەشکرنا نوی یا کومەلایەتیا کاری و پێشڤەچوونا پێکگوهارتن و ملکداریا تایبەت و دروست بوونا تەخێن جڤاکی و دەولەتێ. ژلایێ دیرۆکێ ڤە بەنداتی ئێکەم سیستەمێ چینایەتیێ یە و ژ هەمیان ژی توندوتیژ تربوویە، جڤاکێ بەنداتیێ شێوەیێ ملکداریێ تنێ شمەك و بەرهەم نە ڤەگرتن بەلکو بەرهەمدار ژی بوونە ملکێ تایبەتێ کەسانێن دیتر، ئێخسیرێن شەران بوونە بەند نە ژلایێ کریارێ (پراکتیکی) ڤە بەلکو ژلایێ یاسایێ ژی ڤە.

١- ژێدەرێن بەنداتیێ:

بەندەیی بوونێ چەند ژێدەرەکێن جودا هەبووینە وەکو:

أ- ئێخسیرێن شەران، دوی دەمیدا پشتی گورانکاریا بنەرەتی د شێوازێ ژیانێ دا ئێخسیرێن شەران ئێدی نە دکوشتن و ئێکسەر دکرنە بەند ل بازارێن بەندەیان د کڕین و دفرۆتن وەك دەستکەفتەکێ شەڕی.

ب- رامالینا جۆتیارێن سەردەمێ کۆمۆنە ژ بنەمایێن بەرهەمئینانێ ب تایبەتی ئەرد و پاشی بەرە بەرە ئەو جۆتیار کرنە بەند و دەستێ خۆ دانا سەر هەموو مولکێ وانا ب کارئینانا هێزێ.

ج- ریبا وەرگرتن و بازرگانی کرن ب پارەی.

د- بازرگانی کرن ب بەندان.

سیستەمێ بەنداتی گرنگترین دەزگەهێن ئابووری و کومەلایەتی بەرهەمئینان و پێش ڤەبرن و ب کارئینان بۆ خزمەتکرنا پەیوەندیێن بەنداتییێ، و دناڤا وان ژی دا کەرتێ شمەکان، وپێکگوهارتن و پارە، و بازرگانیا بەرفرەهـ، سەرمایێ ریبایێ، ژێك دابربوونا باژێرو گوندان، و دروست بوونا چینا بازرگانان.

٢- چینێن کومەلایەتی:

دگەل زال بوونا شێوازێ بەرهەمئینانا بەنداتییێ جڤاك دابەش بوو بۆ دوو چینێن سەرەکی:

أ- چینا ئازادان: ئەڤ چینە ژوان کەسان پێکهات بوو کو خۆدانێن هەمی مافەکێ مەدەنی و رامیاری بوون ب تایبەتی مافێ ملکداری، بەلێ دناڤ ئازادان ب خۆدا جودایی هەبوو ژ روویێ چینایەتییێ ڤە، چونکی تنێ ژمارەکا کێم ژڤان ئازادان خۆدانێن زەڤی و ئەردێن زور و بەندەیان بوون کو ئەو ژی ژدەستەکا سەرداران بوون یێن کو ل گوپیتکا سیستەمێ کومەلایەتی دا بوون، بەلێ ئەڤێن دیتر بەرهەمدارێن بچووك و جۆتیار و پیشەکاربوون.

ب-چینا بەندان: ئەڤە ژی ئەو کەس بوون کو ژ هەمی مافەکێ مرۆڤی و رامیاری و مەدەنی و کومەلایەتی د بێ بەهر بوون، ژ روویێ یاسایی ڤە ئەڤە پشکەك بوون ژ وێ کو دگۆتێ (سیستەمێ ملکداری) و ب شمەك دادنان نەك مرۆڤ.

٣- قوناغێن جڤاکێ بەنداتی یێ:

جڤاکێ بەنداتی ب سێ قوناغاندا دەربازدبیت کو ژلایێ پلا پێشکەفتنا وان ڤە جوداهی هەبوویە:-

أ-قوناغا بابینیێ: ئەڤ قوناغە قوناغا ڤەگوهاستنێ یە دناڤ بەرا کومەلگەها سەرەتای و کومەلگەها بەنداتی یێ دا و ژ تایبەتمەندییێن ئەڤێ قوناغێ ئەوە کو دابەشکرنا کاری و مەلکداریا تایبەت پەیدا بوویە و جوداهییێن کومەلایەتی پێشڤەچووینە و دەستپێکی دروست بوونا دەولەتێ سەرهلدایە بەلێ پەیوەندییێن بەنداتی یێ ل هەمی جهان یا بەربەلاڤ نەبوو.

ب- بەنداتیا پێشکەفتی: ژ تایبەتمەندییێن ئەڤێ قوناغی سەروەری بوونا پەیوەندییێن وەبەرئینانا بەندایەتی یێ و رێزگرتنا جوداهییێن کومەلایەتی د جڤاکی دا هەروەسا پرانیا پر شۆرەش و راپەرینێن بەندان و هەژارێن ئازاد دڤێ قوناغێ دا سەرهلداینە.

ج-قوناغا دویماهییێ ژ بەنداتییێ: تایبەتمەندییێن ئەڤێ قوناغێ هەلوەشاندن و نەمانا جڤاکێ بەنداتی یێ یە، چونکی پەیوەندییێن بەرهەم ئینانا نویا بەرهەمی هاتنە گۆرێ دناڤ ئێك جڤاکدا کو پتر ژ پەیوەندییێن دەرەبەگایەتی نزیك بوویە. هەر دڤێ قوناغێ دا ژمارا بەندەیان کێم بوویە و ب کارئینانا وان بۆ زۆر کاریێ (استغلال) زێدەکر و رێك خۆش کریە بۆ هەلوەشاندنا سیستەمێ بەنداتی یێ و نەمانا وێ ب تەمامی.

٤- ژناف چوون و هەرفتنا جڤاکێ بەنداتی یێ:

ئەگەرێن ژناف چوونا ئەڤی جڤاکی دڤان خالاندا کوم بووینە:-

ئێك/ ئەگەرێن نە راستەوخۆ (ئەگەرێن نافخۆیی):

١- پێشڤەچوونا هێزێن بەرهەمئینانێ گەلەك دسست بۆینە ئەڤ پێشڤەچوونە زێدەتر ژ چار هزار سالان ڤەکیشایە، بەلێ پشتی ب کارئینانا ئاسنی ب شێوەکێ بەرفرەه هێزێن بەرهەم ئینانێ پێش کەفتن.

٢- پەیوەندییێن بەرهەمئینانێ نەدهاتنە گوهۆرین ب تایبەتی مولکداریا بەندان ژلایێ خۆدانێن بەندان ڤە دگەل وەرارکرنا هێزێن بەرهەمئینانێ دا نەدگونجا، دڤیابا ئامیرێن نوی ب کارئینابان وئەڤ کارە ژی چ بەرژەوەندیا بەندان تێدا نەبوو و ژبەر ڤێ چەندێ بەرهەمداریا کارێ بەندان زێدە نەدکر و بەردەوام کێم کریە ئەڤەژی بۆیە ئەگەرێ کێم بوونا برێ بەرهەمی و خراب بوونا بارێ ئابووری.

٣- سیستەمێ بەندایەتی یێ مۆرکەکا چەوساندنێ (استغلال) و درندایەتییێ پێڤە هەبوو، رێبازا تەپەسەرکرنێ رێبازا ئێکانە بوویە بۆ نەچارکرنا بەندا بۆ کارکرنێ، ژبەر ئەڤێ چەندێ ل سەردەمێ ئەڤی سیستەمی چەندین شۆرەش و راپەرینێن مەزنێن بەندان رویداینە وەکی شۆرەشا(سپارتا کۆس) سالێن (٧٣ - ٧١) بەری زایینێ د ئمپراتۆریەتا رۆمانی دا، و ڤێ شۆرەشێ ژی بنیاتێ دەولەتا رۆمانی هەژاند.

دوو / ئەگەرێن راستە و خۆ (ئەگەرێن دەرڤە):

بەلێ ئەگەرێن راستەوخۆ کو بۆینە ئەگەرێن ژناف چوونا ئەڤی سیستەمی ب رەنگەکێ راستەوخۆ پێك هاتبوو ژ هێرشێن بەردەوامێن خێلێن سلاڤ (السلاڤیە) و جیرمان بۆ سەر ئێمبراتوریا ڕۆمانی بەلێ دوماهی هێرش هێرشا سالا ٤٧٦ز بوو ب سەرۆکاتیا (ئەوریاکر) کو بوویە ئەگەرێ داگیرکرنا ڕۆما و ژناف چوونا ئێمپراتۆریەتا وێ ب ئێك جاری.

بەلێ ل رۆژهەلاتی هێرشێن موسلمانان دنیڤا ئێکێ ژ سەدا حەفتێ زایینی دا سنۆرەك بۆ وی سیستەمی دانا ل رۆژهەلاتی، ئەڤەژی بوویە ژناف چوونا ئیمپراتۆریا ساسانی یان و لاوازکرنا دەسەلاتا ئیمپراتۆریا بیزەنتیان.

سێ :- سیستەمێ دەرەبەگایەتی :

دەربەگایەتی سیستەمەکێ کومەلایەتی یێ بەرهەمئینانێ یە، ل سەر مولکداریا ئەردی ژلایێ تەخا دەرەبەگان و وەبەرئینانا جۆتیاری یێ گرێدای ب وان ئەردێن چاندنێ ڤە دروست بوویە. پەیوەندیێن بەرهەمئینانا دەرەبەگایەتی پشتی ژناف چوونا سیستەمێ بەنداتیا ڕۆمانی ب دەمەکی پەیدا بوویە د وی دەمی دا کو ئەتیفوندیان (شێوازێ بەرهەمئینانا چاندنێ یێ مەزن) ل سەر زەڤیێن چاندنێ یێن ئێمپراتوریا ڕۆما بەلاف بووینە، شێوازێ بەرهەمئینانا دەرەبەگایەتی قوناغەکە یاسا و پێشکەفتنا خۆ ب خۆ هەیە د وەرارکرنا جڤاکێ مرۆڤایەتی یێ دا.

١- سەرهلدان و پێکهاتنا جڤاکێ دەرەبەگایەتی:

د قوناغێن ئێکێ یێن سەرهلدانا پەیوەندیێن دەرەبەگایەتی دا شێوێن سەرەکیی یێن شێوازێ بەرهەمئینانا دەرەبەگایەتی دروست بووینە. ب

تایبەتی نیشانێن دیارکرێن مولکداریا ئەردێن دەربەگان. کاکلکا کریارا بەلاڤبوونا دەرەبەگایەتی یێ ب شێوەکێ گشتی دڤان خالاندا کۆم دبن:-

أ- مولکداریا ئەردی د جڤاکێ سەرەتایی دا ل دویف دا مولکداریەتا تاکە کەسی یا ئەردی پاشی سەرجەم جۆرێن جودایێن ملکداریا کەڤن و سەردەمێ بەندایەتی یێ ڤەگوهاستینە بۆ دەستێ کەمینەکا ئەرستۆکراتی یا ئاینی و نە ئاینی بڤی شێوەی مولکداریا دەرەبەگایەتی یێ پەیدا بوو.

ب- پرانیا جۆتیارێن ئازاد و بەندێن سەردەمێ بەنداتییێ بوونە رەزڤان (جۆتیارێ گرێدای ب ئەردی ڤە) دەرەبەگایەتی تنێ ل ئەورۆپا نەبوو بەلکی ل ڕۆژ هەلاتێ ژی هەبوو.

٢- تایبەتمەندیێن جڤاکێ دەرەبەگایەتی یێ:-

أ- مولکداریەتا ئەردی ژلایێ دەربەگان ڤە:

ئامرازێ بنەرەتی یێ بەرهەمئینانێ دڤی جڤاکی دا ئەرد بوویە، ملکداریا ئەردی ملکداریا قورخ کارس بوویە ژلایێ دەرەبەگانڤە،بەلێ هەبوونا مولکداریەتا ئەردێ بچویک ژلایێ جوتیاران ڤە بارەکێ کێم بوویە.

ب- ئابوورێ سروشتی (ئابوورێ داخستی)

شێوازێ چەوساندنێ (استغلال) کارێ جۆتیار و رەزڤانان ب رێکا دەست ب سەر داگرتنا بەرهەمئینانا بچویک ژلایێ دەربەگان ڤە، پرت بوون و بەلاڤەبوونا هێزێن بەرهەمئینانێ رێگر بوون ل بەرامبەر وەراربوونا ئابوورێ دەرەبەگایەتی یێ، و وەل ئابوورێ دەرەبەگایەتی یێ کریە کو ئابۆرەکێ سروشتی و داخستی بیت، هەر دەڤەرەکا دەربەگایەتی د ژیانەکا ئابووری داخستی دا ژیاینە وپێك گوهۆرینا

بازرگانی دناف بەرا دەڤەرێن دەربەگایەتییێن ژێك جودا دا كێم بوویە. و سەرجەم پێدڤییێن دەربەگ و خێزانا وی و خزمەتكار و هەمی رەزڤانان دناف وێ دەڤەرا دەرەبەگایەتی ب خۆدا بەرهەم دئینان و دابین دكر، بڤی جۆری دەربەگان سەرجەم بەرهەمێن پێدڤییێن خۆ بۆ خۆ دابین دكرن ونوی كرن دبۆارێ بەرهەمئینانێ دا ل سەر بنەمایێ ئابووری سروشتی بوو.

ج-بەندێ ئەردی (رەزڤان)

چالاكییێن چاندنێ د دەرەبەگایەتی یێ دا ل سەر سیستەمێ بەندێن زەڤی ب رێڤەدچوو. ناڤەرۆكا ئەڤی سیستەمی خۆشكاندنا تەماما رەزڤانان بوو بۆ دەرەبەگی و جێ بەجێكرنا كۆمەكا ئەركان بوو.ژێدەرێ ئەڤێ خۆشكاندنێ ژی گرێدانا ئەوا رەزڤانان بوو بۆ ئەردی، چ ل سەر بنەمایێن ژ دایك بوونێ بیت یان ل سەر بنەمایێ مانا وان بۆ دەمەكێ درێژ بیت. ئەڤ جۆرێ بەنداتییێ یێ بۆ ئەردی هاتە گۆهورێن بۆ مولكداری یەتا ئەردی و گرێدانا بەندان ب وان ئەردان ڤە.

د- ملكینیا دەرەبەگایەتی یێ:

ملكینیا ئەردی وەرگرتیە و چەندین شێواز بخۆڤە دیتینە دگەل پێشڤەبرنا شێوازێ بەرهەمئینانا دەرەبەگایەتی یێ، دەرەبەگایەتی ب سێ شێوێن ملكینی یا ئەردی نیاسینە د سێ قوناغێن جودایێن دیرۆكا ڤی جڤاكی دا، ئەو ژی ئەڤەنە:-

١- مولكینیا كاری (زۆركاری) (السخره)

زوركاریكرنا (السخره) رەزڤانا ژلایێ دەربەگان ڤە هەمی سنۆر بەزاندینە ب رەنگەكی كو كۆمەكا ئەركێن زۆر ئێخستنە سەر ملێن وان ژوانا ژی كارێ زۆر كاری ئەڤە ژی پێك دهات ژ ئەنجامدانا كاری ژلایێ رەزڤانی ڤە بۆ دەرەبەگی ب خۆرتی و بێ بەرامبەر ب رێكا ب كارئینانا توندوتیژیێ.

٢- ملكینیا بەرچاڤ:

ئەڤ جۆرە وەكی ملكینیا كاریە بەلێ دشێوەكێ نویدا، كو پێشكەفتی تر بۆیە ژ شێوێ ئێكێ بەلێ مل ب ملێ ملكینیا كاری هەبوویە ئەڤ جۆرە ملكینیە د داویا قوناغێن دەرەبەگایەتیێ دا پەیدا بوو پشتی پێشڤەچوونا هێزێن بەرهەمئینانێ ل ئەورۆپا رۆژ ئاڤا ل چەرخێن (١٠و١١)ێ زاینی دا، زێدەیا بەرهەمێ جۆتیاران و رەزڤانان د وان زەڤیان دا كو وی ب خۆ دچاند ب شێوێ سەرانە و باج ددانە دەرەبەگی.

٣- ملكینیا نەختی (دراڤی):-

ئەڤ جۆرە ژی ژ جورێ ملكینیا بەرچاڤ بوو بەلێ ب پارەیە، ئەڤ جۆرە ملكینیە ب وێ چەندێ ژ ملكینیا بەرچاڤ دهێتە جوداكرن كو جۆتیار ل شوینا وێ چەندێ دەرامەتێ چاندنێ ب دەتە دەرەبەگی، ئەو دەرامەت د فرۆتن و ئەو پارە ددا دەرەبەگی.

٣-ژناڤچوون و نەمانا جڤاكێ دەرەبەگی:

هۆكارێن ژ ناڤچوون و نەمانا سیستەمی دڤان خالاندا كۆم دبن:-

أ- گەش بوون و پێشڤەچوونا هێزێن بەرهەمئینانێ:-

دڤی جڤاکی دا هێزێن نوییێن بەرهەمئینانێ هاتنە گۆرێ کو د سەردەمێ بەنداتییێ دا هەبوونا وان نەبوو، ئەو هێزێن نوی ژی ئەڤەنە:-

١- بەلاڤەبوونا ب کارئینانا گێسنێ ئاسنی و خرماشا ئاسنی یا چاندنێ و ئامیرێن دیتر یێن ژ ئاسنی چێکرین.

٢- بەلێ د بۆارێ بەرهەمئینانا پیشەیی دا ئامراز و ئامیرێن بەرهەمئینانێ ب بەردەوامی دهاتنە پێشئێخستن، و کارێ ئاسن حەلاندنێ پێشکەفتنەکا باش ب خۆڤە دیت مل ب ملێ حەلاندنا کانزایێن دی ئەڤەژی ب دروستکرنا کویرها شاریایی یا ئاسن حەلاندنێ.

٣- دەرکەفتن و دروستکرنا تۆپێن جەنگێ د چەرخێ (١٤)دا دگەل ب بکارئینانا باریتێ دشەراندا کو ئەڤە ژی بوویە ئەگەرێ پێشڤەچوونا هێزێن بەرهەمئینانا پیشەسازیێن شەڕی.

٤- پێشڤەچوونا پیشەسازیا تەڤن رستن و چنینێ ب رێکا بەلاڤەبوونا مێککێن چنینێ پشتی بۆیاغکرنا پەڕۆکی، سەرجەمێ ڤان گوهۆرینێن تەکنیکی بوونە ئەگەرێ رویدانا گەشەکرنەکا مەزنا هێزا بەرهەمئینانێ و زێدە بوونا برێ بەرهەمی.

ب- دەرکەفتنا دەولەتا نەتەوەیی:-

ڤەیرانا ئابۆریا سیستەمێ دەرەبەگایەتی خۆ د داکەفتنا برێ بەرهەمی دا دبینیت. زێدەباری چەندین سەرهلدان و شۆرەشێن جۆتیاران و بەرەڤانییێ کو بووینە ئەگەرێ لاوازبوونا بنیاتێ ڤی سیستەمی، ئەڤێ ژی وەکر بەرەبەرە دەڤەرێن دەربەگان کێم ببن و دەسهەلاتا وان دەڤەران دهاتە ڤەگوهاستن بۆ کێمتر

کەسان، و ژڤێرێ پێڤە پاشاتی و ئیمبراتوریەتێن ب هێز دروست بوون و ئەڤە بۆ ئەگەرێ کێمکرنا دەستهەلاتا دەرەبەگی.

ج -ڤەدیتنێن جوگرافی:

ڤەدیتینێن جوگرافی گرنگیەکا مەزن هەبوو بۆ نەمان و ژناڤچوونا جڤاکێ دەرەبەگایەتیێ، چونکی ئەڤ ڤەدیتنە بوونە ئەگەرێ پێشڤەچوونا پێکگوهارتن و بازرگانیا دەرەکیا ئەورۆپا و بەربەستێن بەرامبەر ڤەگوهاستنا شمەك و کەل و پەلان تێك شکاند ب تایبەتی هنارتنا شمەکان بۆ جیهانا نوی. ئەڤەژی بوویە ئەگەرێ رویدانا پێشڤەچوونا مەزنا هێزێن بەرهەمئینانێ و ڤەگوهاستن ژ ئابوورێ بەرهەمئینانێ ژبۆ دابینکرنا خۆ ب خۆ (الاكتفاء الذاتي) بۆ بەرهەمئینانێ ژ پێخەمەت بازاری و ب دەستڤەئینانا قازانجی.

د - هندەك هۆکارێن دیژی هەبوون کاریگەریا خۆ هەبوویە ل سەر نەمان و ژناڤچوونا ئەڤی سیستەمی ب جۆرەکی ژ جۆران ژوان هۆکاران ژی:

١- سەردەمێ ڤەژاندنا هزری و چاکسازیا ئایینی و کومەلایەتی ب تایبەتی ل ئینگلتەرا پشتی دامەزراندنا کەنیسا ئینگلیکانی و دروستبوونا رێبازا پروتستانی و جودا بوونا وانا ژ کەنیسا کاسولیکی ل ڤاتیکانێ د دەسپێکا سەدێ (١٦)دا.

٢- زێدەبوونا ژمارا ئاکنجیان ب شێوەکێ مەزن کو بەری هنگی ل چ سەردەما ئەڤ زێدەبوونە ب ڤی شێوەی روی نەدا بوو.

چوار: سیستەمێ سەرمایەداری (جڤاکێ سەرمایەداری):

دەسپێکێن دروستبوونا سیستەمێ سەرمایەداری ل سەدەیێ (١٤و١٥)ێ زایینی سەرهلدایە، د باژێرێن باکورێ ئیتالیا و هندەك دەڤەرێن ئەردێن نزمێن ئورۆپی دا (هولەندا) ددەمەکی دا ل پرانیا دەڤەرێن ئەورۆپا ل دەستپێکا سەدێ (١٦)یێ زایینی ڤە دەستپێکریە، ل دەستپێکێ سەرمایەداری وەك پێکهاتەکێ ئابووری و کومەلایەتی دەرکەفت، پەیدابوونا سەرمایەداریێ نەمانا دەرەبەگایەتیێ بگرە ژناڤچوونا بەنداتیا زەڤیان و کرێکاریا زۆرکاری (سوخرە) ل ئینگلتەرا بۆ جارا ئێکێ و پاشی ل فرەنسا و ئیتالیا و هولەندا ب تەمامی دیار بوویە.

١-بنەمایێن سەرەکیێن سیستەمێ سەرمایەداری:

نمونا بیردۆزا سیستەمێ سەرمایەداری یان (ئابووری بازارێ ئازاد) ئەوە کو دڤێت ئازادیا ملکداریا تایبەت و ئازادی د سەرەدەریکرنا ئابووری دا هەبیت دگشت بیاڤێن بەرهەمئینان و ب کارئینان و خرکرنێ دا (ڕدخار) ل سەر ڤێ چەندێ دەزگایێن ڤی سیستەمی پێکدهێن ژ ملکداریا تایبەت، و سیستەمێ میراتگری و هەڤرکی، و پالدەرێ قازانجی، ئازادیا ئەنجامدانا چالاکیێن ئابووری، ومیکانزما نرخی:

أ- ملکداریا تایبەت:

ملکداریا تایبەت دەربڕینە ژ مافی خۆداناری و ب کارخستنا سامانی ب مەرەما ب دەستڤەئینانا داهاتی، و ملکداریا تایبەت ژ شمەکێ بەرهەمئینانێ و شمەکێ کاربرنێ و سەرمایێ نەختینەیی پێکدهێت و دروست بیت، ملکداریا تایبەت

بنەمایێن بەرهەمئینانێ دکەتە ئەگەرێ ئافراندنا فەرمانێن کومەلایەتی کو خۆ د لامەرکەزیەت ودەرکرنا بریاران دا دبینیتەڤە ب ریێا دابەشکرنا سامانی و داهاتی. دگەل هەبوونا پالدەرێ تایبەت ب کومکرنا سامان و دابینکرنا پشتراستکرنا مادی بۆ کەسانێن جڤاکی.

ب-هەڤرکی و پالدەرێ قازانجی:

ئەڤەژی ب رامانا هەبوونا هەڤرکییێ دناڤ کەسان دا ب ئامانجا زێدەکرنا خۆش ژ یاری یا ئابووری، هەڤرکییێ گرنگیەکا مەزن دسیستەمێ سەرمایەداری دا هەیە ، چونکی پالدەرێن بەرهەمئینانێ د بن سیبەرا ئەڤی سیستەمی دا گرێدایە ب حەزا کەسی ڤە بۆ باش کرنا بارێ ماددیێ خۆ و ب دەستڤەئینانا خۆش ژیارییێ و دبێژنە ڤی پالدەری ژی (بەرژەوەندیا کەسی).

ج -ئازادیا چالاکیێن ئابووری:-

ب رامانا وێ چەندێ کو تاکە کەس یێ ئازادە د هەلبژارتن و دیارکرنا وێ پیشەیا وی دڤێت ئەنجام بدەت خۆدان سەرمایەیێ ئازادە دوەبەرئێنانێ دا د هەر جۆرە چالاکیەکا ئابۆردابیت، ئەڤەژی کاکلکا ئازادیا چالاکیێن ئابۆرینە.

و-میکانیزما نرخی:-

ئەڤەژی رامانا کنترۆلکرنا بزاڤێن ئابۆرینە ب رێکا دەزگایێ نرخی ڤە، کو ب گونجاندنا بریارێن کاربەران و بریارێن بەرهەمداران رادبیت ب شێوەکی کو شمەکێ بەرهەمهاتی دڤێت حەزێن کاربەران بینیتە گۆرێ. ئەگەر هاتوو کاربەرا

زێدەتر بەرێخۆدا شمەکەکی و خواستا خۆ زێدەکر ئەڤجا نرخێ وی شمەکی دێ بلندبیت و دێبیتە ئەگەرێ زۆر بوونا قازانجێ بەرهەمداران، ئەڤەژی بەرهەمدارێن دیتر رادکێشیت بۆ هندێ هەمان شمەکی بەرهەم بینن ب ڤی شێوەی دێ خستەرووی زێدەکەت و ب ڤێ ژی نرخێ وان دێ نزمبیت و قازانجێ بەرهەمداران دێ کێم بیت لەورا ئەو ژی دێ بەرهەمی کێم کەن هەتا کو ل بازارێ ڤی شمەکی جۆرەك ژ هەڤسەنگیا نرخی بۆ پەیدا دبیت، ئانکو نرخێ وی هند بلندو نزم نابیت و دێ جێگیربیت.

٢- رۆلێ سەرمایێ بازرگانی د دروست بوونا سیستەمێ سەرمایاداری دا:-

سەرمایێ بازرگانی رۆلەکێ گرنگ ژناڤچوونا دەرەبەگاتیێ و دروست بوونا پەیوەندیێن سەرمایەداری، وڤەگوهاستن ژبەر هەمئینانا کەلوپەلێن سادە بۆ بەرهەمئینانا شمەکێ سەرمایەداری دیتیە. رۆلێ سەرمایەداریا بازرگانی ب لەزکرنا پروسا نەمانا ئابۆرا سروشتی و ژناڤچوونا جڤاکێ دەرەبەگاتیێ بوویە، هەروەسا رۆلێ گرنگ هەبوویە د کەلەکەبوونا شمەکێن پیشەکاران د دەستێ بازرگانان دا، ب ڤی شێوەی سەرمایێ بازرگانی بۆ دروست بوونا بازارەکێ نیشتمانی و جیهانی ب ساناهی کریە، و پروسا نەمانا کارێ پیشەکاری و بەرهەمدارێن بچووك لەزتر لێ کر.

ب شێوەکێ گشتی سەرمایێ بازگانی ب چەند قوناغ و بارودوخان دا دەرباز بوویە کو پێکهاتی نە ژ:

أ-رابوونا بازرگانان ب كرينا وان شمەكان كو ژلايێ بەرهەمداران ڤە بەرهەمهاتینە و فرۆتنا وان د بازاری دا، ئەڤ قوناغە قوناغا قورخكرنا كرینێ بوویە.

ب- قوناغا تێكهەلچوونا كارێ ناڤەندگیری (الوسيطة) بۆ كرینا بەرهەمێ بەرهەمڤكری و فرۆتنا وانا دگەل پێدانا قەران بۆ بەرهەمداران ب نرخێ سوودی (فائدة) ل دویف مەرجێن گەلەك دژوار.

ت- بازرگانان كەرستێ خاڤێ پێدڤی د داڤ پیشەكاران، و وەسا پیشەكار ژ بازارێ فرۆتنا شمەكێن بەرهەڤ و كرینا كەرستێن خاڤ دویر ئێخستن، و وانا خۆسەپاند و كونترۆلا بازارێ فرۆتنا شمەكێ بەرهەڤكری ژی كر.

پ- پشتی ڤێ چەندێ بازرگان رابوون ب دابەشكرنا كەرستێ خاڤ ب سەر پیشەكاران دا دمالێن خۆدا، ب ڤی شێوەی سەرمایێ بازرگانی پیشەكار كرنە كرێكار كو ب كرێ كاربكەن ل سەر داخازا بازرگانان ب ئامیر و كەرستێ خاڤێ بازرگانان.

ئەو دەمێ كو جڤاكێ دەرەبەگاتی هەرفتی، پەیوەندیێن سەرمایەداری پەیدابوون و ب دەمێ (كەلەكەبوونا دەسپێكا سەرمایەی) هاتیە نیاسین. هۆكارێن رویدانا پروسا كەلەكە بوونا سەرمایەی، ژ ئەگەرێن ناڤخۆیی و دەرەكی بوون،

ئەگەرێن ناڤخۆیی پێكهاتی نە ژ پاشەكەوتێ (عمباركری) ناڤخۆیی ئەڤە ژی پێكهاتی یە ژ دانانا پشكەك ژ داهاتی بۆ پاشەكەوتكرنێ و خەرجكرنا وێ

دبیاڤێ وەبەرئینانێ دا. بەلێ ئەگەرێن دەرەکی زێدەتر کارێن تالان کرنا دەرامەتێن سروشتی و مرۆڤی بووینە ل جیهانا نوی (بازرگانیا سێ گوشە - بازرگانیا بەندەیان)، تنێ بۆ نمونە ئسپانیا ب تنێ ل ناڤبەرا سالێن (١٥٢١- ١٦٦٠ ز) هزار تەن زیڤ و دوو سەد تەن زێر ل ئەمریکا لاتینی ب تالان برینە.

٣- قوناغێن پێشڤەچوونا سەرمایەداری:

د رێرەوا پێشڤەچوونا خۆدا، سیستەمێ سەرما یەداری ئەڤ قوناغە دیتینە:

أ-هەڤکاریا سەرمایەداریا سادە:

دڤێ قوناغێ دا کومەکا کەسان پێکڤە رادبن ب ئەنجام دانا کاری ب شێوەکێ رێك و پێك ب ئەنجام دانا ئێك کار یان چەند کارەکان کو چێدبیت دژێك جودا بن بەلێ پەیوەندی ب ئێکڤە هەبووینە، هەڤکاریا سەرمایەداریا سادە ئێکەم قوناغە د پێشڤەچوونا سەرمایەداریدا. وخالا دەست پێکرنا بەرهەمئینانا سەرمایەداریە. قوناغا هەڤکاری پێشڤەچوونا دیرۆکی یە وەك هەڤدژەك بۆ ئابۆرا کشتوکالی و بەرهەمئینانا پیشەییا کەسی، و ئەڤە ژی ژ بەرهەمئینانا بچووکا پرت و بەلاڤە دروست بوویە.

دەزگەهێن پیشەسازیێن سەرمایەداری ل دەستپێکێ ب ئێك تشت ژ دەزگەهێن بەرهەمئینانێن بچووك دهاتنە جوداکرن ئەو ژی ژمارا وان کرێکاران بوویە کول پیشەخانەیا

پیشەسازیدا زێدەتر بووینە ژ پیشەخانا بچوك. ل دەستپێكێ د هەڤكاریا سەرمایەداریدا دابەشكرنا كاری نەبوویە، هەمی كرێكار رادبوون ب ئەنجامدانا هەمان جورێ كاری، بەلێ بەرهەمداری گەلەك زێدەتر بوویە ژ بەرهەمداریا كارێ پیشەكاری.

ول سەر ڤان بنەمایان هەڤكاریا سەرمایەداریا سادە بوویە ئەگەرێ:-

١- زێدەبوونا بەرهەمداریا كاری.

٢- كێم كرنا دەمێ كارێ پێدڤی بۆ بەرهەمئینانا شمەكی.

٣- كێم كرنا تێچوونا بەرهەمئینانێ و بلندبوونا قازانجی.

٤- كێم بوونا كریا كرێكاری و زێدە بوونا قازانجی.

٥- دابڕینا كاری و سەرمایە ژ ئێك دو.

ب-قوناغا بەرهەمئینانێ دكارگەهێن دەستی دا (مانیفاكتور) و دابەشكرنا كاری:-

ئەڤ قوناغە مانیفاكتور یا بەرهەمئینانێ ل ناڤەراستا چەرخێ (١٦) دەست پێ دكەت و هەتا سەدێ (١٨)ێ ڤەكێشایە. مانیفاكتور پێكهاتیە ژ وی جۆرێ هەڤكاریێ كو ل سەر بنەمایێ دابەشكرنا كاری و پسپۆری دپروسا بەرهەمئینانێ دا راوەستایە، ئەڤ قوناغە پێكهاتیە ژ خەلەكەكێ دناڤبەرا پیشەكاری و بەرهەمئینانا شمەكێ بچووك ژلایەكی و پیشەسازیا ئامیرێن ب سەنگ ژلایەكێ دیڤە. بەلێ بنەمایێ تەكنیكیێ مانیفاكتور پێكهات بوو ژ پیشەیا دەستی هەر ئەڤێ ژی وەكریە كو نێزیك بیت ژ پیشە خانێن بچووك. مانیفاكتور دابەش بوویە بۆ

دوو جۆران : (جۆرێ وەکی ئێك) و (جۆرێ ژێك جودا) دجۆرێ ئێکێ دا بەرهەم پرۆسەیەکا ئێك ل دویف ئێکێ و پێکڤە گرێدای دا دابەش بوویە و کار دهێنە دابەشکرن، بەلێ د جۆرێ دووێ دا دابەشکرنا کاری دابەشکریە ل سەر کرێکاراندا و ئەڤ پشکە هەمی ئێك بەرهەمێ بەرهەڤکری دروست دکەن.

د بەرهەمئینانا مانیفاکتوردا کارێ هزری و کارێ زەندوبازان ژێك جودا بووینە. ل گەل دروست بوونا زنجیرەکا رێز بەندکریا کارگێری. گرنگیا دیرۆکی یا ڤێ قوناغێ دوێرێ دایە کو رێخۆشکەر بوویە بۆ ڤەگوهاستنێ بۆ قوناغا پیشەسازیا میکانیکی.

ج-قوناغا بەرهەمئینانا پیشەسازیا میکانیکی:

بەرهەمئینانا شمەکان ب رێکا ئامیرێن میکانیکی قوناغا سیێ یە د پێشڤەچوونا سەرمایەداری دا. هێزا کاری دڤێ مانیفاکتورێ دا خالا وەرچەخانێ بوویە د شێوازێ بەرهەمئینانێ دا و شێوازێن کاری ژی هەمان رۆل دیتیە د پیشەسازیا قورس دا. شۆرەشا پیشەسازی دگەل داهێنانا ئامیران بەلاڤ بوویە. ئامیرێن بەرهەمئینانێ ل دەستپێکێ ژلایێ مرۆڤی یان بای یان گیانەوەران ڤە دهاتنە زڤراندن، بەلێ دروست کرنا ئامیرێ هەلمێ شۆرەشەکا مەزنا میکانیکیا لڤینێ بوو. دڤێ قوناغێ دا قوناغا بەرهەمئینانا پیشەسازیا قورس دا سەرمایەداری ب تەمامی ل سەر دەرەبەگایەتی دا زال بوویە.

د-قوناغا شۆرەشا پیشەسازی و کەلەکەبوونا سەرمایەی:

قەبارێ سەرمایەی زێدەکر ل دەمێ کەلەکەبوونا سەرمایەی دا دگەل هندێ دا ژی هەمی پێکهاتێن سەرمایەی چونە بن چەنگێ کۆمەکا گوهۆرنێن نەهەڤسەنگ ڤە. ئەڤە ژی بوویە ئەگەرێ روویدانا گوهۆرنیێ دپێکهاتا سەرمایەی ب خۆ ب خۆ دا. شۆرەشا پیشەسازی و پێشکەفتنا تەکنیکی بوویە ئەگەرێ وەرارکرنا بەشەکێ سەرمایەی ئەوژی ئامرازێن بەرهەمئینانێ نە (ئامیر، ژێرخان، کەرستێ خاڤ، ... هتد) یان سەرمایێ نەگوهۆر. بەلێ سەرمایێ خەرج کری بۆ کرینا هێزا کاری ب ئارامی پێشڤەچوو، پەیوەندی دناڤبەرا سەرمایێ گوهۆر و سەرمایێ نەگوهۆر ژێرا دبێژن پەیوەندیا ئورگانیکی یان پێکهاتیا ئورگانیکیا (عضوي) سەرمایەی.

پێکهاتێ ئورگانیکیا سەرمایەی ژ پیشەسازیەکێ بۆ پیشەسازیەکێ دی دهێتە گوهۆرین چونکی هەتا ئامیر مەزنتربیت ل بەرامبەر ژمارا کرێکاراندا وەسا پێکهاتێ وێ دێ بلند بیت و هندی وەلێبێت پێکهاتێ ئورگانیێ سەرمایەی دێ زێدەکەت، ئانکو سەرمایێ گوهارتی (کرێکار) دێ کێم کەت بەلێ سەرمایێ نەگوهارتی دێ زێدەکەت قەبارێ سەرمایەی دێ زێدەکەت د دەمێ پروسا تازەکرنا بەرهەمئینانا سەرمایەداری دا ژ ئەنجامێ کومڤەبوون و کەلەکەبوونا سەرمایەی. ئەڤێ پروسێ دبێژنێ کومبوون و کەلەکەبوونا سەرمایەی. ئەڤ کارە دبنیات دا گەشەکرنا سەرمایەیی ژ ئەنجامێ لێکدانا سەرمایێ بچووك دئێك سەرمایێ مەزن دا و ئەڤ کارە ژی ب رێکا دروستکرنا کومپانیا یێن ئاسایی و هەڤپشك بوویە.

ه-قوناغا قورخ کاریێ و ئیمپریالیزمێ:

ئەڤ قوناغە دسالێن حەفتیان و هەشتیێن سەدێ (١٩) دا پەیدا بوو و بەردەوام بوویە دگەل کۆمەکا گوهۆرینێن مەزن دا تا داویا هەشتیێن سەدی بیستێ. ڤێ قوناغێ ئەڤ تایبەتمەندیە یێن هەین:

١- لێکدانا سەرمایەداریا پیشەسازی و سەرمایەداریا بانکی (بازرگانی)، و دروستبوونا سەرمایەداریا دارایی ژێ دەرکەفتی یە.

٢- پەیدابوونا کومپانییێن مەزنێن قورخ کاریێ (احتکار) وەك (کارتێل، ترست، کۆنستیوما نێڤدەولەتی).

٣- بەلاڤبوونا کومپانییێن فرە نەتەوە و فرە رەگەز ب تایبەتی دنیڤا دوێ یا سەدێ بیستێ دا.

٤- دوبارە دابەشکرنا ژێدەرێن کەرستێن خاڤ دناڤبەرا دەولەتێن سەرمایەدارێن مەزن دا.

و-قوناغا جیهانگیری (جیهانی بوونێ):

ئەڤە قوناغا داویێ یە یا کو تا نهو سەرمایەداری گەهشتیێ د دەستپێکا سالێن نوتا یێن سەدێ بیستێ دا، ئەڤە ژی دگەل هەلوەشیانا ئێکەتیا سوڤێتی یا جاران و نەمانا شەرێ سار و سیستەمێ دوو جەمسەری دا پەیدا بوو، هەروەسا دگەل ژناڤچوونا شێوازێ سەرمایەداریا دەولەتی و نەمانا سیستەم سوسیالیزمێ سوڤێتی هاتە گۆڕێ، بەلێ ژ روویێ ئابووری ڤە شێوازێ وە بەرئینانا راستەوخۆ ل وەلاتێن تازە پێگەهشتی بەلاڤ بوویە دگەل بالا دەستیا سەرمایەداریا دارایی و کومپانییێن مەزن و پێشڤەچوونا بازرگانیا ئەلکترۆنی.

پێنج- سیستەمێ سوشیالیستی (هەڤپشکی- الأشتراكي):-

تێگەهـ و تایبەتمەندیێن سیستەمێ سوشیالیستی:

سوشیالیستی وەك سیستەمکێ ئابووری وێ دگەهینیت کو ئامرازێن بەرهەمئینانێ مولکێ جڤاکی نە، وجڤاك ل پێخەمەتی ب دەستڤە ئینانا پیشکەفتنا خۆ دئێخیتە کاری، پروسا بەرهەمئینانێ دڤێت ل بن سیبەرا پلانداناکا زانستیا سەرتاسەری بیت، و ب شێوەکێ وەسا دێ هێتە ئاراستەکرن کو دگەل پێدڤیێن جڤاکی ب گونجیت.

رامیاریەکا تایبەت ژی د دابەشکرنا داهاتێ نەتەوەیی دا ل سەر بنەمایێ دادپەروەریا کومەلایەتی و بەرهنگاربوونا قورخ کرنێ پەیرەو دکەنو نەهێلانا ئەگەرێن جوداهیێ دناڤبەرا داهات و سامانێ کت کتەیێ خەلکی دا.

دەولەت ژی ل بن سیبەرا ڤی سیستەمی کاردکەت بۆ رێکخستنا بەرهەمئینانێ ب شێوەکی بەرژەوەندیا پرانیا ئەندامێن جڤاکی ب دەستڤە بینیت ب رێکا ملکداریا جڤاکی بۆ هۆیێن بەرهەمئینانێ و چاڤدێریا جڤاکی ل سەر بەرهەمئینانێ و دابەشکرنێ.

تايبەتمەندیێن سیستەمێ سۆشیالستی:

١-ئامرازێن بەرهەمئینانێ ملکێ گشتی نە.

ئەڤ تایبەتمەندیە ژ هەمی تایبەتمەندیێن دی یێن سیستەمێ سوشیالیستی گرنگترە، چونکی دڤی سیستەمی دا ملکداریا هۆیێن بەرهەمئینانێ ل شوینا ملکێ تایبەتێ سەرمایەداران بیت، دڤێت ملکێ گشتی (دەولەتی) بیت.

ئارمانجا ڤێ ڤەگوهاستنا ملکداریێ ژی بۆ هندێ یە ئێکسانیا کومەلایەتی بینیتە گۆرێ و هەمی شێوازێن قورخ کرنێ بنبربکەن.

٢-پلاندانانا ناڤەندی (مەرکەزی) سەرتا سەری:

سیستەمێ سۆشیالستی شێوازێ پلاندانانا ناڤەندی پەیرەو دکەت، بۆ چالاکیێن ئابووری بۆ ب دەسڤە ئینانا ئارمانانجێن ئابۆرییێن دیارکری، کو ژ ناڤەندێ ژلایێ دەولەتێ ڤە نەخشە بۆ کێشایە، هەر ب رێکا ڤێ پلاندانانێ و وەبەرئینانا دەرامەتێ نەتەوەیی ب باشترین شێوەی دهێتەکرن دا کو خۆش ژیاریا مللەتی و بنیات دانانا گەشەکرنەکا هەڤسەنگ بۆ لقێن جۆر بە جۆرێن ئابووری ب دەستڤە بینیت.

٣-دادپەروەری د دابەشکرنا داهات و سامانی دا:

سیستەمێ سۆشیالستی د دابەشکرنا داهاتێ نەتەوەیی دا وێ بەرچاڤ دکەت کو ب شێوێ دادپەروەرانە ل سەر تاکێن مللەتی دابەش بکەت، و جوداهی یا داهات و

سامانی دناڤبەرا کەسا نەمینیت، ئەڤ تایبەتمەندیە ژی دبنەرەتێ مولکینی یا ئامرازێن بەرهەمئینانێ دا ڤەدیتینە، ئانکو داهاتێ نەتەوەیی ل ژێر سیستەمێ سوشیالیستی دا ب رێیا پەیداکرنا دەلیڤێن وەکهەڤیێ بۆ کاری و ژیاریێ دابەش دکەت، بڤێ چەندێ ژی دیاردا جوداهی یێ د دابەشکرنا داهات و سامانی دا دەرناکەڤیت.

٤-دادپەروەریا کومەلایەتی و وەکهەڤیا دەرفەتان (تكافؤ الفرص):

مەرەم ئەوە بارودۆخەکێ ئابووری و کومەلایەتی یێ وەسا دروست بکەت، کو دەرفەتا وەکهەڤیا چەوانیا کارکرنێ و ژیانێ و خۆش ژیاریێ بۆ هەمی کەسان دابین بکەت، ئانکو هەر کەسەکی دەلیڤا کارکرنێ و فیربوونێ و بەلاڤکرنا سەرجەمێ داهاتی ب وەکهەڤی بۆ پەیدا بیت.

پشکا سێیێ

بیردۆزا (تیۆرا)خواست و خستەرووی

DEMAND & SUPPLY

دەستپێك:

بازارڕ رۆلەکێ سەرەکی دبینیت د ژیانا ئابووریێ جڤاکاندا بێ کو ئاستی پێشکەفتنا وان یێ ئابووری بهێتە بەرچاڤ کرن. ب تایبەتی ئەو جڤاکێن کو سیستەمێ ئابۆرییێ وان بازاریێ ئازادبیت یان تێکەلە. وەسا هزردکەن گرفتێن ئابووری ل ناڤ سیستەمێ بازاری دهێنە چارەسەرکرن، و بازارڕ دەزگەهەکێ سەرەکییە بۆ دیارکرنا چەنداتی و چاوانیا شمەکی، و ئەڤ خزمەتگوزارییێن کەرتێ کاران حەزا بەرهەمئینانێ هەیە، دگەل چاوانیا دابەشکرنا وان، هەروەسا بازار نرخێ بنەمایێن بەرهەمئینانێ یێن بەشداربۆییێن دکریارا بەرهەمئینانێ دا دیاردکەت.

د بازاری دا نرخ دهێنە دیارکرن ب رێیا کارلێکرنا هێزێن خواست و خستەروویا شمەك و خزمەتگوزاری یان، چونکی بهایێ شمەکێ و یان خزمەتگوزاریان گرێداییە ب وی مفایێ کو بکاربەر بدەست خۆڤە دئینیت ئەڤە ژلایەکی ڤە، وتیچوونێن بەرهەمئینانێ ژ لایەکێ دی ڤە.

پێناسا بازاری :

Definition of market

بازاڕ ئەو جهە کو ئەڤ دوو لایەنە تێدا کۆم ڤەدبن، بکڕ ((ئەو بکاربەرێ شمەکێ یە وی خواستا شمەکەکی هەیە، ئەڤە ژی لایەنێ ئێکێ یێ بازاری یە)). و فروشیار ((ئەو بەرهەمدارێ شمەکی یە کو شمەکەکی بەرچاڤ دکەت)) ئەڤە ژی لایەنێ دووێ یێ بازاری یە. هەر لایەنەکێ ژ وان کریارا پێك گوهۆرینێ ئەنجام ددەن، بکاربەر شمەکەکی بدەست ڤەدئینیت، بەلێ بەرهەمهێن نرخێ ئەوی شمەکی بدست ڤە دئینیت.

بازاڕ:

چارچۆڤەکە کۆمەك ژ بکڕ و فرۆشیاران بخۆڤە دگریت و پەیوەندیەکا موکم دناڤ بەرا واندا هەیە و پێك گوهۆرینێ بێ ئاستەنگ دکەن.

لەورا دەمێ بکاربەر بریارێ ددەت شمەکەکێ دیارکری بدەست خۆڤە بینیت دێ چیتە ئەوی جهێ شمەکی لێ دفرۆشن ((بازارێ شمەکی)) بۆ نموونە بازاڕێ جل و بەرگان، بازاڕێ ترومبێلان، بازاڕێ ئامیرێن ئەلکترۆنی... هتد

پاناتیا بازاڕی:

ئەوا پێدڤی کو تێبینی لێ بهێتە کرن، بازاڕ یێ گرێدای نینە ب جهەکێ دیارکری ڤە، گەلەك جارا مە یێ گوە ل بازاران بووی بەلێ جهەکێ دیارکری نینە وەك بازارێ ((نەفتێ و زێرێ جیهانی)) هەڤدەم، گەلەك ژ بازاران پێدڤی وێ ناکەت فرۆشیار ((بەرهەمهێنەر)) وبکڕ ((بکاربەر)) ب گەهنە ئێك بۆ ئەنجامدانا

کریارا کرین و فرۆتنێ بۆ نموونە پێك گوهۆرینا ب رێکا تورا ئەنترنێتێ.

پاناتیا بازاری:

بازارێ نافخۆیی (بازارێ هەولێر) بازارێ هەرێمایەتی (بازارێ هەرێما کوردستانێ) بازارێ جیهانی (بازارێ لەندەن).

ئەو ئەگەرێن پاناتیا بازاری دیار دکەن:-

١- سرۆشتێ شمەکی.
٢- رەوشت و تیتال.
٣- ساناهیا گەهاندنێ.
٤- ئاستەنگیێن گومرکی.

رەگەزێن بازاری:

١-هەبوونا شمەکەکی یان خزمەتگوزاری یەکێ بۆ فروتنێ بەرچاڤ بکەت و بشێت پێك گوهۆرینێ پێ بکەت.
٢- هەبوونا خواست ژلایێ بکڕان ڤە بۆ ڤی شمەکی یان خزمەتگوزاریێ.
٣- دیارکرنا نرخەکێ دیارکری بۆ شمەکی ب رێیا کارلێکرنا هێزێن خواست و خستەروو.
٤-ئازادی یا بێ ئاستەنگ و ب ئێك گەهشتنا دناڤ بەرا لایەنێن پێك گوهۆردا ل بازاری.

خواست

DEMAND

خواست (حەز): پێك هاتیە ژ لایەنێ ئێكێ د بازاری دا، رۆلێ هە بكاربەر پێ رادبیت بۆ خواستنا شمەك و خزمەتگوزاریێن جۆرە و جۆر و بەرامبەر نرخێ هەر شمەكەكێ كو دبیت بكاربەر بكڕیت بڕەكێ دیاركری هەیە، كو بكاربەری هیڤی یا خواست و كرینی هەیە.

رامانا خواستی:

بتنێ حەزا بكاربەری ناهێت بۆ بدەست ڤە ئینانا شمەكەكی. بەلكی ئەڤ حەزا هە دڤێت یا گرێدا بیت ب شیانێن كرینێ ڤە.

خاست :

پێك هاتیە ژ حەز و شیانا بۆ ب دەستڤەئینانا بڕەكێ دیاركری ژ شمەك و خزمەتگوزاریان د نرخەكێ دیاركری و د دەمەكێ دیاركری دا.

دڤێ پێناسێ دا تێبینی دكەین، خواستا ب كریار كومەك ژ بنەمایا بخوڤە دگریت كو ئەڤەنە:-

أ- پێدڤی و حەز: پێدڤیا مرۆڤی د حەزێ دایە بۆ بدەست ئینانا كەل و پەلێن ب مفا چونكی حەزەكا پێدڤی پر دكەت.

ب- شیانێن كڕینێ: ئانكو شیانا پێدانا نرخێ ئەوی تشتی یێ كو دێ مفای لێ بینیت.

ج- نرخێ شمەكی یێ دیاركری بیت.

د- كریارا كڕینێ ددەمەكێ دیاركری دا ئەنجام بدەت.

پێدڤییە ئەڤان بنەمایان پێکڤە کۆم بکەن و ئەگەر نەشیان ئەڤە ب خواستا بێ کریار دێ هێتە ناڤکرن.

خشتێ خواستێ :

پێك هاتیە ژ وان بڕێن خواستێن شمەکەکی دەمێ نرخێ وی دهێتە گوهۆڕین (نرخێن جودا، د دەمەکێ دیارکری دا و د بازارەکێ دیاکری دا).

خشتێ خواستێ بۆ شمەکەکی د دەمەکێ دیارکری دا

نرخ (ن)	بڕێ خواستێ (ب . خا)
٢	١٠٠
٤	٨٠
٦	٦٠
٨	٤٠
١٠	٢٠

پێدڤییە تێبینی بهێتەکرن کو خشتێ خواستی یێ جوودایە ژ شمەکەکی بۆ شمەکەکێ دی، و جودایە د هەمان شمەك دا ژ دەمەکی بۆ دەمەکێ دی.

یاسایا خواستێ: Law of Demand

پەیوەندییەکا بەروڤاژی هەیە دناڤ بەرا نرخێ شمەکەکی و بڕێ خواستا وی دا، چونکی هەر چەند نرخێ شمەکەکی دبازاری دا بلند دبیت دێ بڕێ خواستێ نزم بیت، ب بەروڤاژی ڤە هەر چەند نرخێ وی شمەکی نزم بیت دێ بڕێ خواستا وی پتر لێ هێت ژلایێ بکاربەری ڤە دگەل مانا ئەگەرێن دی بێ گوهارتن.

چەمیایێ خواستی: Demand Gurve

وێنەکێ خشتێ خواستی یە، کو پەیوەندی دناڤ بەرا بڕێ خواستی و نرخێن جودا جوداییێن شمەکی نیشان ددەت، د دەمەکێ دیارکری و ل بازارەکێ دیارکری دا و پێدڤیە ئاماژە بۆێ بکەین کو چەمیایێ خواستی ژ شمەکەکی بۆ شمەکەکێ دی جودایە.

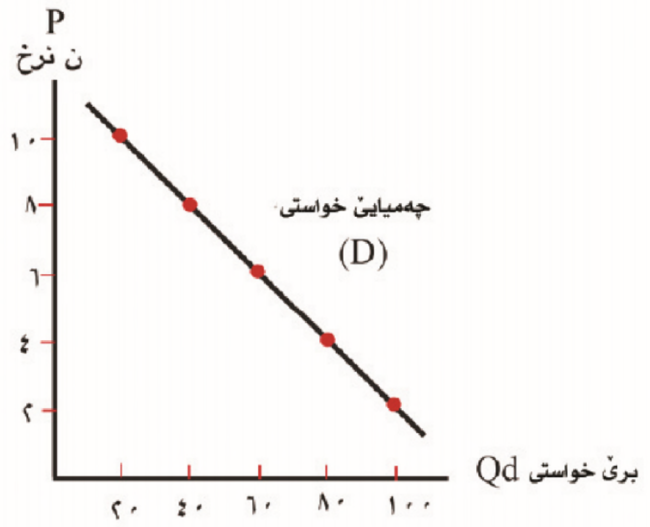

وێنێ چەمیایێ خواستی

چەمیایێ خواستی : خشتێ خواستی یە ب شێوێ داتایی

خەسلەتێن چەمیاییٚ خواستی:

١- بۆ خاریٚ خوٚار دبیتن ڤە.

٢- ئاراستیٚ وی ژلاییٚ چەپیٚ ڤە بۆ لاییٚ راستیٚ ڤەیە.

٣- د خالا بنەرەتدا کوڕ (محدب) خوٚ نیشان ددەت.

بۆ ویٚ چەندیٚ کو چەمیاییٚ خواستی نیشا بدەین پێدڤیە ئەڤێن خاریٚ بزانین:-

١- تەوەریٚ ستوینی پێك هاتیە ژ نرخی، تەوەریٚ ئاسۆیی پێك دهێت ژ بڕی.

٢- چەمیاییٚ خواستی خوٚاربوونەکا نەریٚ نییە ژبەر پەیوەندی یا بەروڤاژی دناڤ بەرا نرخ و بڕیٚ ویٚ خواستی یە د شمەکەکیٚ دیارکری دا.

٣- چەمیاییٚ حەزیٚ رەنگڤەدانا حالەتەکی یە و د دەمەکیٚ کورت ڤە کێشای دا، و شێویٚ وی چەمیایی دهێنە گوهۆرین دگەل گوهۆرینا دەمان.

٤- هەر خالەکا ل سەر چەمیایی، ب رامانا بلند بوون و نزم بوونا بڕیٚ خواستی یە د شمەکەکی دا ئەگەر هاتوو نرخیٚ وی بهێتە گوهۆرین (دگەل گریمانا نە گوهۆرینا ئەگەرێن دی).

ئەو ئەگەرێن کو خواستی دیاردکەن

DETERMINANTS OF DEMAND

هەر وەکی مە گۆتی پەیوەندی دناڤ بەرا بڕا خواستی بۆ شمەکەکێ دیارکری و نرخێ ئەڤی شمەکی بەروڤاژییە، کو ئەڤە بەلگەیە بۆ ئەوێ هەر چەند نرخ نزم ببن دێ بڕێ حەزێ زێدەتربیت، بەلێ بگریمانا نەگهورینا ئەگەرێن دی کو کاردکەنە سەر بڕا خواستی، ئەڤجا ئەڤ ئەگەرە چنە و کارڤەدانا وان چیە ل سەر خواستێ شمەکی؟

١- ژمارا بکڕان یان بکاربەران : Number of buyers

مگرتی ئەگەرێن دی دنەگوهۆر بوون، دێ خواست ل سەر شمەکێن جۆرە و جۆرێن دی زۆرتربیت ب دەرکەفتنا ب کاربەرێن نوی بۆ شمەکان، ئەوژی ب رێیا:-

أ- کاریگەری یا پروپاگندا و ریکلامان.

ب- زێدە بوونا ژمارا ئاکنجی یان، ئەگەر زێدە بوون ژبەر ژدایك بوونێن نوی بۆ ئەگەرێ زێدە بوونا خواستی ل سەر جل و بەرگێن زارۆکان و یاریان دێ زێدەتربیت د هەر حالەتەکی دا زێدە بوونا ژمارا ئاکنجیان یان دێ بیتە ئەگەرێ زێدە بوونا خواستی یێ ل سەر خانیان و خۆارنێ و جل و بەرگان.

مەرەم پێ ئەوە کو (پەیوەندی یا راستەڤانەیە).؟

٢- داهاتێ بکاربەری Consumers income

ب بلند بوونا داهاتێ تاکە کەسی، خواستا وان زێدە دبیت ل سەر شمەکان، بەلێ دڤێرەدا پێدڤیە جوداهی یێ دناڤ بەرا دوو جۆرێن شمەکان دا بکەین.

أ- شمەکێن جوانکاری یێ.

ب- شمەکێن ئاست نزم *

بلند بوونا داهاتێ هاولاتیان ب گشتی ئاستێ ژیارا وان بلند دکەت زێدەتر وان پالدەت بۆ کرینا شمەکێن جوانکاری یێ وەك ((تەلەڤزیۆن، ڤیدیۆ، کومپیۆتەر)) و نزم بوونا داهاتێ وان ب گشتی خواست ل سەر ڤان شمەکان کێمتر دبیتەڤە و خواست ل سەر شمەکێن ئاست نزم زێدەتر لێ دهێت وەك (ترومبێلێن کەڤن و جل و بەرگێن بکارهاتییێن کەڤن و نوی)

- ❖ پەیوەندی دناڤ بەرا خواستی ل سەر شمەکێن سادە کو دبێژنێ شمەکێن ئاسایی دگەل داهاتێ نەختینەیی پەیوەندیا وێ راستەڤانەیە.
- ❖ پەیوەندی دناڤ بەرا خواستی ل سەر شمەکێن ئاست نزم دگەل داهاتێ نەختینەیی پەیوەندییەکا بەروڤاژی یە.

❖ شمەکێن ئاست نزم (السلع الدنیا) : ئەو شمەکێن کو کرینا وان زێدە دکەت دەمێ داهاتێ بکاربەری کێم دبیت و بەروڤاژی ژی راستە، کرینا وان کێم دکەت دەمێ داهاتێ بکاربەری زێدە دبیت، جهێ ئاماژە کرنێ یە کو شمەکێن ئاست نزم ب شمەکێن هەژاران دهێنە نیاسین، دڤێرێ دا پێدڤی یە وێ بێژین مەرەم ژ شمەکێن ئاست نزم ئەو نینە کو مفا تێدانەبیت .

٣- حەزا بكاربەری: Consumer taste

ئێكە ژ ئەگەرێن سەركیێن كو كاردكەنە سەر خواستا بكاربەری بۆ شمەكی چونكی هەر دەمێ بكاربەر حەزا خۆ بدەتە بكاربرنا شمەكەكی خواست زێدەتر دبیت ل سەر وی شمەكی، و بەروڤاژی، زێدە بوونا حەز و پێدڤی یا بكاربەری بشت بەستنێ دكەت بـ :-

أ- سروشتێ شمەكی.

ب- رادێ پێدڤی بوونێ.

ج- باشیا وی (جودتها).

د- لایەنێن دی وەكی پروپاگەندە و رێكلام.

هـ- رەوشت و تیتال: د هەندەك وەلاتاندا ئاكنجیێن وان ب رادەكێ زۆر چایێ بكاردئینن و ل هەندەك وەلاتێن دی دا قەهوێ بكاردئینن ئانكو: (پەیوەندییەكا راستەڤانیە).

٤- نرخێ شمەكێن دی: Prices of other goods

گەلەك جاران خواستا بكاربەری بۆ شمەكەكی دهێتە گوهۆرین ب ئەگەرێ وان گوهۆرینێن كو رویددەن ل نرخێ وان شمەكان كو ب وێ شمەكێ ڤە گرێدداینە، دڤێرێ دا پێدڤی یە جوداهی یێ بكەین دناڤ بەرا ڤان شمەكاندا.

أ-شمەكێن تەمامكەر Complementary goods

ئەو شمەكن كو پێدڤی نە بۆ شمەكێن دی وەك پەنزین تەمامكەرێ ترومبێلێ یە، شەكر تەمامكەرێ چایێ یە، بلند بوونا بەهایێ پەنزینێ دبیتە ئەگەرێ نزم بوونا خواستی ل سەر ترومبێلان و بەروڤاژی.

(پەیوەندی دناڤ بەرا خواست و نرخێ شمەکێن تەمامکەر پەیوەندییەکا بەروڤاژی یە)

ب-شمەکێن شوین گرتی: Substitute goods

ئەو شمەکن کو دشێن شوینا شمەکێن دی بگرن ل دەمێ بلند بوونا نرخێ وان دا. بۆ نموونە فێقی یێ جۆرە جۆر دبیت جهێ ئێك بگرن، بکاربەر دەمێ دبینیت ئێك کیلۆیا سێڤان نرخێ وان بلند بوویە، دبیت مۆز جهێ وێ بگریت و یان پرتەقال... هتد گۆشتێ مریشکێ ل شوینا گۆشتێ ئاژەلێ و ماسی یێ.

(پەیوەندی دناڤ بەرا خواست و نرخێ شمەکێن شوین گرتی پەیوەندییەکا راستەڤانە)

٥-پێشبینیێن بکاربەری: Consumr's Expection

پێشبینیێن بکاربەری کاریگەریەکا مەزن هەیە ل سەر زێدە بوون و کێمبوونا خواستی بۆ شمەکەکی. چونکی دەمێ بکاربەر پێشبینی یا بلند بوونا نرخێ شمەکەکی دکەت د بازاری دا ئەڤجا خواستا وی زێدە دبیت بۆ وی شمەکی و بەروڤاژی، هەر بۆ نموونە بکاربەرێ نەفتێ پێشبینی یا بلندبوونا نرخێ وێ دکەت د وەرزێ زستانێ دا، لەورا د وەرزێ هاڤینێ دا دکڕیت و ئەمبار دکەت بۆ وی دەمی بکاردئینیت ژ ترسا بلندبوونا نرخێ وێ د زڤستانێ دا.

(پەیوەندی دناڤ بەرا پێشبینی یان و خواستی راستەڤانەیە)

خستەروو

SUPPLY

لایەنێ دوویێ یە دبازاری دا، و ئەڤ رۆلێ هە بەرهەمهێن پێ رادبیت، بۆ بەرهەمئینان و فرۆتنا شمەك و خزمەتگوزارییێن جۆرە جۆر، لەورا خستەروو ڤان بنەماییێن خۆاریێ ب خۆڤە دگریت:-

١- ئەو برەییێ بەرهەمهێنا بۆ فرۆتنێ دئێختە بەرچاڤ.

٢- دبازارەکێ دیارکری دا.

٣- د شمەکەکی یان خزمەتگوزاریەکا دیاکری دا.

٤- ب نرخەکێ دیاکری.

٥- ل دەمەکێ دیارکری.

بڤێ چەندێ بۆ مە دیار دبیت کو خستەروو بۆ هندێ یە کو ب کریار ببیتە خستەروو، پێدڤیە شمەکەك هەبیت و دبازاری دا ئێخسبیتە بەرچاڤ، مەرەم ژڤێ خستەروویێ فرۆتن بیت و نرخەکێ دیارکری هەبیت، و بدەمەکێ دیارکری ڤە یێ گرێ دای بیت.

خستەروو:

حەز و شیانێن فرۆشیاری یان بەرهەمهێنی نە ژ دابین کرنا برێن جودا جودابیێن شمەکەکی ب نرخەکێ گونجای د دەمەکێ دیارکری دا.

خشتەیێ خستەرووی: Supply Schedule

بەرامبەر هەر نرخەکی بەرهەمدار دبیت بێخیتە بەرچاف دێ بینین بەرهەمدار برەکێ دیارکری ژێ دئێخیتە بەرچاف بۆ فرۆتنێ د دەمەکێ دیارکری دا و دبێژنە ڤێ ژی خشتەیێ خستەرووی.

خشتەیێ خستەرووی:

ڕەنکڤەدانا وان برێن جودا جودانە ژ شمەکەکی کو بەرهەمدار دڤێت یان دشێت بەرهەم بینیت و بفرۆشیت د ئاستێ نرخێن ژێکجودا دا ل بازارەکێ دیارکری و د دەمەکێ دیارکری دا.

ئەڤ خشتێ ل خارێ خستەروویێ بەرهەمدارەکی یە ژ شمەکەکێ دیارکری د دەمەکێ دیارکری دا.

نرخ (ن) Price (p)	برێ خستەرووی (ب . خ) Quantity Supplied (Q S)
١٠	٥٠
٨	٤٠
٦	٣٠
٤	٢٠
٢	١٠

دخشتەی دا دهێتە تێبینی کرن، هاتنە خوارا نرخی ژ (١٠) دۆلاران بۆ (٨) دولاران دێ بیتە ئەگەرێ نزمبوونا برێ خستەرووی ژ (٥٠) یەکان بۆ (٤٠) یەکان، و بلندبوونا نرخی ژ (٦) دۆلاران بۆ (٨) دۆلاران دێ بیتە ئەگەرێ زێدە بوونا برێ خستەرووی کو ژ (٣٠) یەکان بۆ (٤٠) یەکان، رامانا وێ ئەوە:

پەیوەندی دناڤبەرا گوهۆرین د نرخی دا و گوهۆرین دبرێ خستەروویێ شمەکی دا پەیوەندییەکا راستەڤانەیە (علاقة طردية).

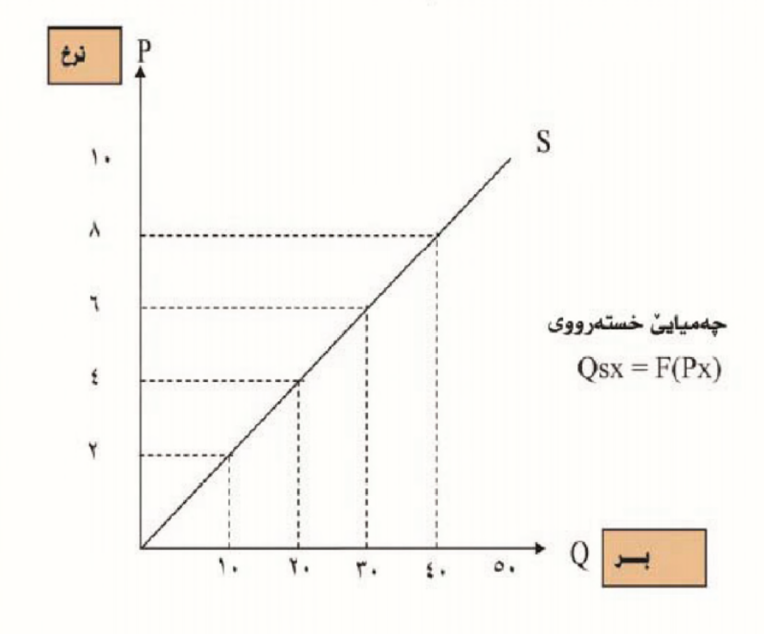

چەمیایێ خستەرووی

چەمیاییێ خستەرووی: Supply Curve

خشتەییێ خستنەروویا داتایانە، ئەگەر خشتێ خستەروویێ بۆری وەربگرین وەسا چەمیاییێ خستەرووی دیار دکەت. د چەمیاییێ خستەرووی دا ئەڤێن ل خۆارێ دهێنە تێبینی کرن:-

١- ئاراستێ وی ژ خۆارێ بۆ سەری بلند دبیت و ژ چەپێ بۆ لاییێ راستێ.
٢- ئاراستێ وی رامانا وێ ئەوە کو بڕێ خستەرووی زێدە دبیت ب بلندبوونا ئەڤی نرخی و کێم دبیت ب نزمبوونا نرخی.
٣- پەیوەندی دناڤبەرا نرخی و بڕێ خستەرووی راستەڤانەیە (پوزەتیڤە +).

یاسایا خستەرووی: Law of Supply

پێشبینی دهێتەکرن چەند نرخێ شمەکی بلندبیت، بڕێ خستەروویێ وی شمەکی زێدە بیت کو بەرهەمداران حەزا خستەرووی هەیە، و یان ب بەروڤاژی نزمبوونا نرخی وەدکەت کو بەرهەمدار بڕێ خستەروویێ شمەکێن خۆ کێمتر بکەن، چونکی خستەروو یا گرێدایە ب تێچوونا بەرهەمئینانێ ڤە، بۆ نموونە بەرهەمدار بڕەکێ زۆر ژ شمەکەکی نائێختە پێش چاڤ ئەگەر نرخێ تێچوونێ بۆ پڕنەکەت.

ژلایەکێ دیڤە نرخێ شمەکی ئەگەرێ ئێکانە نینە کار بکەتە سەر بڕێ کو ئێخستیە بەرچاڤ د بازاڕی دا، بەلکو چەندین ئەگەرێن دی هەنە و پاشی دێ بەحس کەین

> **یاسایا خستەرووی:**
>
> مەگرتی تشتێن دیتر وەك خۆ بمینن، وەسا پەیوەندی د ناڤبەرا نرخی و بڕێ خستەروویێ وی دا راستەڤانەیە.

ئەو هۆكارێن كو خستەرووى دياردكەن

Determinantes of Supply

١-ژمارا بەرهەمداران (فروشكاران): Number of Sellers or Producers

تشتەكێ سرۆشتى يە هەرچەند ژمارا بەرهەمداران زێدە ببيت وەسا برێ خستەرووى د بازارى دا دێ زێدە بيت، د هەمان دەم دا كێم بوونا ژمارا بەرهەمداران يان فرۆشكاران دێ بيتە ئەگەرێ كێم بوونا برێ خستەرووى.

پەيوەنديا دناڤبەرا ژمارا بەرهەمداران و برێ خستەرووى دا راستەڤانەيە.

٢-ب كارئينانا تەكنۆلۆجيايێ: Using Technology

دڤێرەدا پەيوەندى دناڤبەرا ئاستێ تەكنيكى يێ بەرهەمئينانێ و خستەروويێ شمەكى دا هەيە. چونكى هەردەم بەرهەمدار كاردكەت ژ پێخەمەت پێشئێخستنا بەرهەمێ خۆ و باشتركرنا ئاستێ تەكنيكى دكريارا بەرهەمئينانێ دا ب مەرەما كێم بوونا تێچوونێ، و د دويڤ دا زێدەكرنا برێ بەرهەم هاتى، ئەڤە ژى ژلايێ خۆڤە دێ بيتە ئەگەرێ زێدە بوونا خستەروويێ شمەكى. و باشتركرنا ئاستێ تەكنيكى دكريارا بەرهەمئينانێ دا ب رێيا ب كارئينانا ئاميرێن نوى يان شێواز و ئامرازێن تەكنيكى يێن نوى.

پەيوەنديا دناڤبەرا ئاستێ تەكنيكى د كريارا بەرهەمئيانێ دا و برێن خستەرووى دا پەيوەنديەكا راستەڤانەيە.

٣-نرخێ بنەمایێن بەرهەمئینانێ: Inputs prices

ل دەمێ (بلند یان نزم) بوونا نرخێ بنەمایێن بەرهەمئینانا هەر شمەکەکی، دێ بیتە ئەگەرێ (نزم یان بلند) بوونا تێچوونا بەرهەمی و د دویڤ دا (زێدە یان کێم) بوونا برێ خستەروویێ ڤی شمەکی.

پەیوەندیا دناڤبەرا نرخێ بنەمایێن بەرهەمئینانێ و برێ خستەرووی دا پەیوەندیەکا بەروڤاژیە.

٤-باج (خویك) و یارمەتیدان: Taxes and Subsidies

زێدە بوونا باجێ و رسوماتێن سەپاندی ل سەر بەرهەمداران دێ بیتە ئەگەرێ زێدە بوونا تێچوونا بەرهەمئینانێ ئەڤە ژی خستەرووی دێ كێم كەت، هەر چەندە دەولەت گەلەك جاران ب مەرەما هاندانا وەبەرئینانێ ژ وەرگرتنا باجێ لێ دبۆریت ژ هندەك پرۆژێن ئابووری ئەو ژی د ئەنجام دا دێ بیتە ئەگەرێ زێدە بوونا برێ خستەرووی، چونكی قازانجێ ڤان پرۆژان دێ زێدە بیت.

هەروەسا دەولەت پەنایێ دبەتە بەرهاریكاریكرنا (اعانات) هندەك ژ پیشەسازیان ب مەرەما هاندانا وان بۆ زێدەتركرنا بەرهەمێن وان و د دیڤ دا زێدە بوونا برێ خستەرووی، چونكی یارمەتی دان ئەنجامێ وێ كێم كرنا تێچوونێ یە.

پەیوەندیا دناڤبەرا باج و برێ خستەرووی دا پەیوەندیەكا بەروڤاژیە.

پەیوەندیا دناڤبەرا یارمەتیدانێ و برێ خستەرووی دا پەیوەندیەكا راستەڤانە یە.

هەڤسەنگیا كارلێكرنێ (خواست و خستەروو)

Equilibrium the Interaction between Supply and Demand

هەر بازارەك ب بازارەكێ تەمام ناهیتە دانان، ب كریار ژی نابیتە بازار بۆ مەزاختنا هەر شمەكەكی، ئەگەر بكارلێكرنا خواستی نەبیت كو خۆ دبینیت ژ حەز و شیانێن ب كاربەری بۆ كرینا شمەكەكی ب نرخەكێ دیاركری، و بكارلێكرنا خستەرووی نەبیت كو خۆ دبینیت دشیان و حەزێن بەرهەمهێنی دا بۆ خستەروویا ئەڤی شمەكێ دبازاری دا ب مەرەما فرۆتنێ ب نرخەكێ دیاركری، ئەڤە ژی رامانا وێ ئەوە كو فاكتەرێ سەرەكی بۆ بازاری پێك هاتیە ژ كارلێكرنا هێزێن خستەروو دگەل هێزێن خواستی ، ئەڤە ژی نرخەكێ دیاركری لێ دەردكەڤیت بۆ وی شمەكێ كو دبازاری دا دێ هێتە فرۆتن. بۆ روونكرنا هزرا كارلێكرنا هێزێن خستەرووی دگەل هێزێن خواستی د بازارێ شمەكەكێ دیاركری دا. مەگرتی ئەڤ خشتێ خوارێ تێدا برێن خواستی و برێن خستەروو د چەند ئاستێن جوداییێن نرخی دا نیشان ددەت:

نرخ (ن)	برێ خستەرووی (ب. خس)	برێ خواستی (ب . خا)	بازار
١٠	١٠٠٠	٢٠٠	٨٠٠ (زێدەهی)
٨	٨٠٠	٤٠٠	٤٠٠ (زێدەهی)
٦	٦٠٠	٦٠٠	٠ (هەڤسەنگ)
٤	٤٠٠	٨٠٠	-٤٠٠ (كورتی)
٢	٢٠٠	١٠٠٠	-٨٠٠ (كورتی)

دڤی خشتەی دا دهێتە تێبینی کرن نرخێ (١٠ $) دۆلاری خستەروویێ وی شمەکی گەلەك زێدەترە ژ برێ خواستی، ئانکو خستەروو ب برێ (٨٠٠) یەکان یێ زێدەیە، رامانا وێ ژی ئەڤەیە کو بەرهەمهێن نەشێن برێ خستەروو لڤی نرخی بفرۆشیت، چونکی بکاربەر ئەڤی نرخی ب بلند ددانیت، و بەرهەمهێن بڤێ رەوشێ یێ رازی نینە، چونکی ئەڤ زێدەهیە ب بۆرینا دەمی کومڤەدبیت، لەورا ئەگەر بەرهەمهێنی بڤێت برەکێ زۆر ژ شمەکی بفرۆشیت، پێدڤیە نرخێ وی بینتە خارێ و دێ بیتە ئەگەرێ زێدەبوونا برێ خواستێ ڤی شمەکی، هەتا بگەهیتە بارێ هەڤسەنگی یێ هەروەسا تێبینی دهێتەکرن ل نرخێ (٦$) کو برێ خواستی د شمەکەکی دا وەك هەڤە ب برێ خستەروویێ وی شمەکی، رامانا وێ ژی ئەڤەیە کو بازارێ ڤی شمەکی دبارێ هەڤسەنگی یێ دایە، و نرخێ (٦$) نرخێ هەڤسەنگی یێ یە، و برێ (٦٠٠) برێ هەڤسەنگی یێ یە.

مەگرتی ئەو شمەکێ بەرچاڤ کری دبازاری دا کو ب نرخێ (٢$) دولاران دبینین برێ خواستی گەلەکە (١٠٠٠) یەکەیە وەك دخشتەی دا هاتیە روون کرن. بەلێ برێ خستەروو کێمە (٢٠٠) یەکەیە رامانا وێ ژی ئەڤەیە تووشی کێمیا خستەروو دبیت (یان کورتهێنانا خستەروو)و زێدەهی د خواستی دا هاتیە و بۆ وێ بەرهەمئێن پشتگیریا بازارێ بکەت ب یەکێن زێدەتر ژ وی شمەکی بۆ دابین کرنا پێدڤی یا خواستی، پێدڤیە نرخی بلند بکەتەڤە هەڤدەم سەروژنوی ب گەهیتە بارێ هەڤەسەنگی یێ.

دشێن بارێ هەڤسەنگی یێ ب وێنە روون بکەین بڤی شێوێ خوارێ:

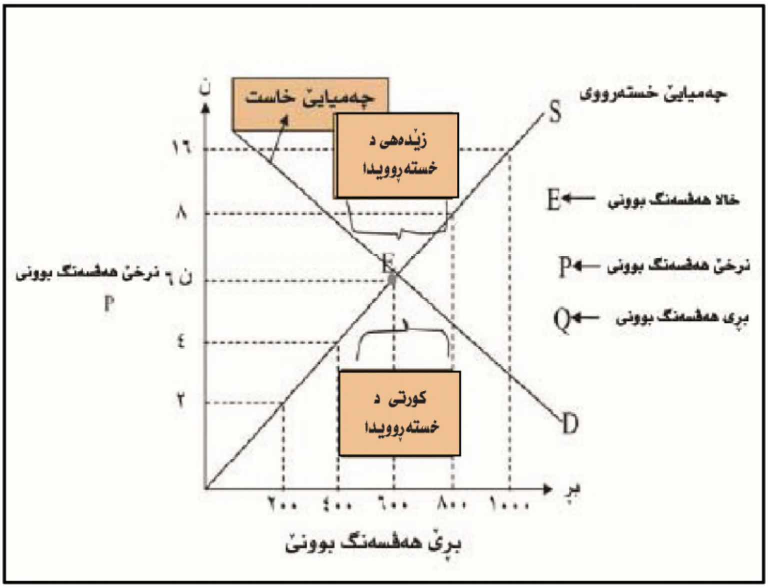

حالەتێ هەڤسەنگی یێ دبازارێ شمەکێن ژێك جودا دا ل ژێر گوهۆرینێ دانە و نرخ ژی بەردەوام نە د جێگیرن، ئەگەر ب زڤریتە بۆ وان گوهۆرانکاریێن د میکانیزما بازاری دا روویددەن، ب تایبەت گوهۆرانکاریێن د بارودۆخێ خستەروو و خواستی دا، نەهەڤسەنگی و گوهۆرانکاریێن کو ل بازارێ شمەکەکی دا روویددەن ژ ئەنجامێ گوهۆرینێن خواست و خستەروودا یان هەردووکا بڤی شێوی خوارێ یە.

دەمەکی: بڕێ خواستی ب . خ > بڕێ خستەروو ب . خس ⟵ نرخ بلند دبیتە ڤە

د ئەنجامدا خستەروو کێم دکەت دڤی باری دا و نرخ بلند دبیتە ڤە:-

١- چەند هێزێن خواستی مەزنتربن ژ هێزێن خستەرووی دئەنجامدا هندی وێ کێمی (کورتی) ب خەستەروویێ ڤە دکەڤیت، دڤی باری دا نرخ بلند دبیت

٢- چەند هێزێن خستەروو مەزنتربن ژ هێزێن خواستی دئەنجامدا هندی وێ زێدەهی د خستەروودا دهێتە ئەنجام دان، و نرخ بەرەڤ کێمبوونێ ڤە خوار دبیت.

دەمەك: برێ خستەروو ب. خس > برێ خواستی ب. خا، ← نرخ نزم دبنەڤە.

٣- بەلێ ئەگەر هاتوو دڤێرێ دا هێزێن خواست و خستەروو بۆ بازارێ شمەکەکێ وەك هەڤ بوو دێ نرخ جێگیر و نەگوهۆربن و هەڤسەنگی دێ هێتە گورێ.

دەمەکی: برێ خواستی ب. خا = برێ خستەروو ب. خس ← هەڤسەنگی

پشکا چارێ

نەرمی (المرونة)

ELASTICITY

نەرمی: ب شێوەکێ گشتی ب رامانا ڕادێ بەرسڤدانێ یە بۆ گوهۆرینێ د تشتەکی دا- نەرمی یا خواستا نرخگیری، ب رامانا ڕادێ بەرسڤدانا برێ خواستێ یە دشمەکەکی دا ژ ئەنجامێ گوهۆرینا دنرخێ وی دا، (نەرمی یا خواستا داهاتگیری ب رامانا ڕادێ بەرسڤدانا برێ خواستی یە د شمەکەکی دا ژ ئەنجامێ گوهۆرینا د داهاتی دا).

پشکا ئێکێ

نەرمی یا حەزا نرخگیری

PRICE ELASTICITY OF DEMAND

وەکی بەری نوکە مە رۆهنکری کو دەمێ یاسایا خواستا ئاماژە ب هەبوونا پەیوەندیەکا بەروڤاژی دناڤ بەرا گوهۆرینا د نرخێ شمەکەکی دا و گوهۆرینا د برێ خواستا وی دا دکەت. بەلێ ئەڤ یاسایا هە ئاماژە ب ڕادێ یان رێژا گوهۆرینێ ناکەت و ئانکو ب ڕادێ بەرسڤدانا برێ خواستی ناکەت ژ ئەنجامێ گوهۆرینا دنرخێ شمەکی دا، ئانکو یاسایا خواستی ڕادێ یان رێژا ئەڤێ زێدەهی یێ رۆهن ناکەت لەورا پێدڤیە ئامرازەك هەبیت بۆ پیڤانا رێژا گوهۆرینێ بۆ برێ خواستی د شمەکاندا ژ ئەنجامێ گوهۆرین دنرخێ وان دا ب رێژەکا دیارکری دڤێرێ دا تێگەهێ نەرمی یا خواستا نرخگیری هاتە گۆڕێ.

بۆ رۆهنكرنا تێگەهێ ڤێ نەرمیێ و شێوێن وانا ئەڤ نمونا ل خوارێ دێ ئینین بۆ ب ساناهی كرنا هزرا نەرمیا خواستی.

ئەگەر هاتو ئاكنجیێن بازێرێ هەولێرێ سەرەدەریێ ب پێنج جۆرێن شمەكان بكەن ب برو نرخەكێ دیاركری. وەسا دێ دانین نرخێن هەڤسەنگ بوونێ دڤی بازاری دا نزمبووینە. پا ئەو گوهرینیێن دبرێ خواستی دا روی ددەن چەندە؟

شەكر		گولێن جوانكاریێ		سێڤ		خوێ		جل و بەرگێن زڤستانێ	
ن	ب. خا	ن	ب. خا	ن	ب. خا	ن	ب. خا	ن	ب. خا
١٠	١٠٠	١٠	١٠٠	١٠	١٠٠	١٠	١٠٠	١٠	١٠٠
٦	١١٠	٦	١٨٠	٦	١٤٠	٦	١٠٠	١٠	١٠

دنمونا سەریدا ئەم تێبینی دكەین ئەو گوهۆرینێن د پێنج شمەكان دا رویداین د جودا جودانە هەرچەند مە ب مەرەم نرخێن خۆ ب هەمان رێژە گوهۆرینە.

كێمبوونا نرخێ شەكرێ ژ (١٠) دیناران بۆ (٦) دیناران بوویە ئەگەرێ گوهۆرینا برێ خواستی ژ (١٠٠) یەكان بۆ (١١٠) یەكان ئەڤە ژی رامانا وێ وەسایە رێژا گوهۆرینێ دبرێ خواستی دا كێمترە ژ رێژا گوهۆرینێ دنرخی دا، ئەڤە ژی بەلگەیە كو گوهرینكاریێن برێ خواستی نەرمی لێ دیارنەبوویە بەرامبەر گوهورینكاریێن نرخی، ئەڤە ژی بەلگەیە كو شەكر شمەكەكێ پێدڤی یە.

بەلێ نزمبوونا نرخێ گولێن جوانكاریێ ژ (١٠) دیناران بۆ (٦) دیناران برێ خواستی زێدەكر ژ (١٠٠) یەكان بۆ (١٨٠) یەكان ئەڤە ژی بەلگەیە كو برێ وی ب رێژەكا مەزن گوهۆریە، ئانكو خواست ل سەر گولێن جوانكاریێ

نەرمی یا وێ زۆرترە، چونکی شمەکەکێ جوانکاریێ یە بڕێ خواستی تنێ ب هاتنە خۆارا نرخی زێدە دبیت.

دەربارێ نرخێ سێڤان تێبینی دکەین بڕێ خواستی هاتیە گوهۆرین ب هەمان رێژا گوهۆرینێ دنرخی دا چونکی ڤی شمەکی شینگرتی یێ هەی دبازاری دا.

بەلێ شمەکێ (خۆێ) هەرچەندە نرخێ وی هاتیە خۆارێ ژ (١٠) دیناران بۆ (٦) دیناران بەلێ بڕێ خواستی نەهاتیە گوهۆرین ئانکو خواست بۆ خۆێ یا بێ نەرمی یە، چونکو ژلایەکی ڤە نرخێ خۆێ پشکەکا مەزن ژ داهاتێ کاربەری پێك نائینیت و ژلایەکێ دی ڤە خۆێ شمەکەکێ بنەرەتی یە.

دەربارێ جل و بەرگێن زڤستانێ هەر وەکی مەگرتی نرخێ وان نە هاتیە گوهۆرین، بەلێ بڕێ خواستی هاتیە گوهۆرین ژ (١٠٠) یەکان ل وەرزێ زڤستانێ بۆ (١٠) یەکان ل وەرزێ هاڤینێ، رامانا وێ چەندێ ددەت کو خواستا نەرمیا وانا بێ داوی یە.

دڤێ نمونا سەری دا دێ گەهینە ڤی ئەنجامێ ل خۆارێ:

نەرمیێ پەیوەندی ب رادە و رێژا گوهۆرینا بڕێ خواستی ڤە هەیە، کو رامانا وێ ئەوە نەرمی پیڤەرەکە بۆ رادێ بەرسڤدانا بڕێ خواستی یە دشمەکەکێ دیارکری دا بۆ گوهۆرینێ، ئەو ژی ئەگەر هۆکارێ کاریگەر هاتە گوهۆرین، هەژی گۆتنێ یە ئەو هۆکارێن کاری دکەنە سەر خواستی وەکو مەزانی ئەڤەنە:

نرخێ شمەکی ب خۆ، نرخێ شمەکێن دیتر، داهاتێ نەختینەیێ کاربەری، حەزا کاربەری، و هوسا پێناسا نەرمیا خواستا نرخگێری دێ ب ڤی شێوێ ل خۆارێ بیت:

نەرمیا خواستا نرخگیری:

راددێ یان رێژا گوهۆرینێ یە کو دبرێ خواستا شمەکەکی دا رویدەت ژ ئەنجامێ گوهۆرینێ دنرخێ وێ دا دگەل مانا هۆکارێن دی ب نەگوهۆرین.

چەوا ئەڤ نەرمی یە دهێتە پیڤان؟

هەڤکۆلکا نەرمیا خواستا نرخگیری دهێتە پیڤان ل دویف ڤێ یاسایا ل خوارێ:

$$\text{هەڤکۆلکا نەرمیا خواستا نرخگیری} = \frac{\text{گوهۆرینا رێژەیی دبرێ خواستی دا}}{\text{گوهۆرینا رێژەیی دنرخی دا}}$$

یان:

$$\text{هەڤکۆلکا نەرمیا خواستی (نە . خا)} = \frac{\Delta \text{ب.خوا}}{\Delta \text{ن}} = \frac{\text{ب}_2 - \text{ب}_1}{\text{ب}_1} \div \frac{\text{ن}_2 - \text{ن}_1}{\text{ن}_1}$$

برێن خواستێن ئێکێ : ب_1

برێن خواستێن دووێ : ب_2

نرخێ ئێکێ : ن_1

نرخێ دووێ: ن_2

رادەیا نەرمیا خواستی: نە . خا

گوهۆرین دبرێ خواستی دا Δ ب . خا

گوهۆرین دنرخێ دا: Δ ن

تێبینی : هەڤکۆلکەیا نەرمیا خواستا نرخگیری نێگەتیفە (-) چونکی رەنگڤەدانا ڤێ پەیوەندیا بنەرەتی یە دناڤبەرا برێ خواستا شمەکەکی دگەل نرخێ وی دا ئەو ژی پەیوەندی یەکا بەروڤاژی یە

شێوێن (جۆرێن) نەرمیا خواستا نرخگیری:

شمەکان و خزمەتکاریان ژ روویێ گرنگی و پێدڤیا وان دەربارەی کاربەری ڤە جوداهی هەیە، لەورا ئەو گوهۆرینێن کو دنرخێ شمەکان دا روویددەن دێ بیتە ئەگەرێ گوهۆرینا برێ خواستێن وان ب رێژێن جودا جودا ئەڤە ژی دشێوێن نەرمیا نرخگیری دا وەکو ل خۆارێ هاتی دێ ئاشکرا بیت:-

أ- چەمیایێ خواستا نەرمیا (بێ داوی).

ب-چەمیایێ خواستا (نەرمیێ).

ج-چەمیایێ خواستا (وەکهەڤ)

د-چەمیایێ خواستا (نەرمیا کێم).

هـ-چەمیایێ خواستا (بێ نەرمی).

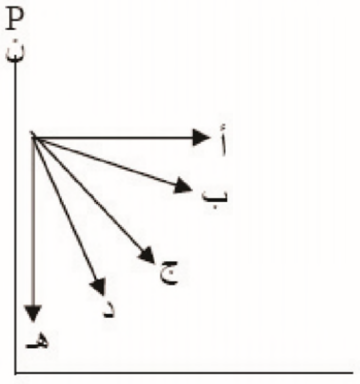

شێوێن نەرمییێن خواستی

١- خواستا بێ نەرمی: Perfectly Inelastic Demand

ئانکو هەر گوهۆرینەکا چێدبیت دنرخی دا نابیتە ئەگەرێ گوهۆرینێ دبرێ خواستی دا.

ساخلەتێن وێ:

- پلە یان هەڤکۆلکا نەرمیێ = سفر (هیچ).
- نرخ دهێتە گوهۆرین بەلێ برێ خواستی نەگوهۆرە.
- چەمیاییێ خواستی شێوێ هێلەکا راستا تەریبە دگەل تەوەرێ دنرخی دا.

ئەو جۆرێن شمەکان ژی ڤەدگریت کو برێ خواستا وان ناگوهۆریت هەر چەند نرخێ وان ب گوهۆریت، وەکو (خۆێ یا خوارنێ، دەرمان).

نمونە :-

نرخ ن	برێ خواستی ب . خا
١٠	١٢
٨	١٢

و:

ب٢ = ١٢ ، ب١ = ١٢ ، ن٢ = ٨ ، ن١ = ١٠

شیکار :-

نە.خا = (برێ دوێ - برێ ئێکێ) / برێ ئێکێ ÷ (نرخێ دوێ - نرخێ ئێکێ) / نرخێ ئێکێ

نە.خا = (ب٢- ب١) / ب١ ÷ (ن٢- ن١) / ن١

نە.خا = $\frac{١٢ - ١٢}{١٢} \div \frac{٨ - ١٠}{١٠} = \frac{٠}{١٢} \div \frac{-٢}{١٠} = \frac{٠}{١٢} \times \frac{١٠}{-٢}$ = صفر

چەمیایێ خواستا بێ نەرمی

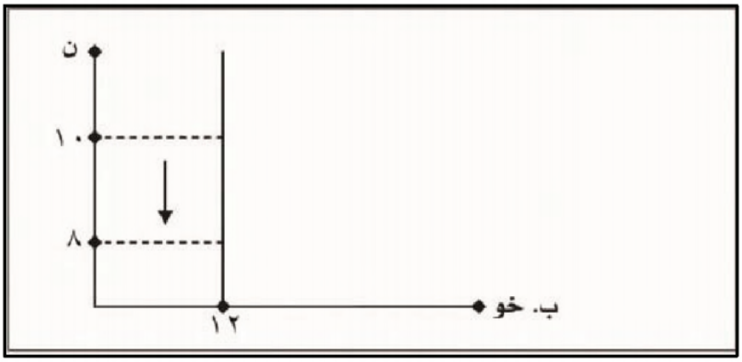

٢-خواستا کێم نەرمی (نەرمی یا کێم) Inelastic Demand

ب رامانا گوهۆرینا رێژەیی د برێ خواستی دا کێمترە ژ گوهۆرینا رێژەیی دنرخی دا.

خەسلەتێن وی:

- رێژا گوهۆرینێ دبرێ خواستی دا کەمترە ژ رێژا گوهۆرینێ د نرخی دا

ن٪ Δ> ب. Δ٪.

- هەڤکۆلکە یان پلا نەرمی یا خواستی کەمترە (ژ ئێك ژمارا تەمام).

- چەمیایێ خواستی گەلەك خۆاردبیت نزیکترە بۆ هێلا ڕاست کو هەڤتەریب دبیت بۆ تەوەرێ ستوینی.

و نموونە بۆ ڤان جۆرێن شمەکێن پێتڤی نە (نان، خزمەتگوزاریێن نوشداری).

نمونە

ن	ب.خا
١٠	١٤
٨	١٥

ب١ = ١٤ ، ب٢ = ١٥ ، ن١ = ١٠ ، ن٢ = ٨

شيكار:

$$\text{هـ خ} = \frac{\text{ب}_2 - \text{ب}_1}{\text{ب}_1} \div \frac{\text{ن}_2 - \text{ن}_1}{\text{ن}_1}$$

$$\text{نه.خو} = \frac{15 - 14}{14} \div \frac{-2}{10} = \frac{1}{14} \times \frac{10}{2} = 0{,}357$$

وينێ ب داتايى

چەمياێ خواستا كەم نەرمى.

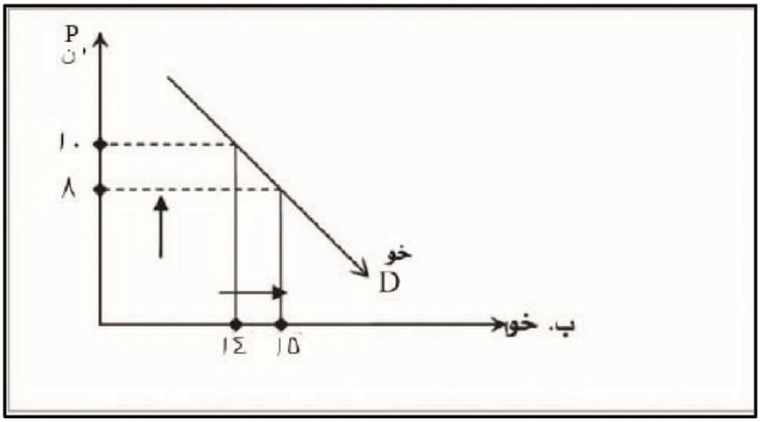

٣-خواستا وەك هەڤ (نەرمى يا ژمارە ئێك):-

Unitary Elasticity Demand

گوهۆرينا رێژەيى د برێ خواست دا = گوهۆرينا رێژەيى د نرخى دا

خەسلەتێن وێ:

- هەڤكۆلكا نەرميا خواستا نرخگيرى ئێكسانە ب ئێك ژمارا تەمام.
- چەميايێ خواستێ زۆر خواردبيت و نێزيكترە ژ هێلەكا راست كو تەريب دبيت بۆ تەوەرێ ستوينى.

نموونا ڤان جورێن شمەكا ژى ئەون كو شوين گرێن خۆ هەنە دبازارى دا (خانى ، ڕاديۆ)

نموونە:

ب . خو	ن
١٦	٨
٢٠	٦

ب٢ = ٢٠ ، ب١ = ١٦ ، ن٢ = ٦ ، ن١ = ٨

شيكار:-

$$\text{هـ خ} = \frac{\text{ب٢} - \text{ب١}}{\text{ب١}} \div \frac{\text{ن٢} - \text{ن١}}{\text{ن١}}$$

$$\text{نه.خۆ} = \frac{٢٠ - ١٦}{١٦} \div \frac{٦ - ٨}{٨} = \frac{٤}{١٦} \div \frac{-٢}{٨} = \frac{٤}{١٦} \times \frac{٨}{-٢} = ١$$

چەمیایێ خواستا وەكهەڤ

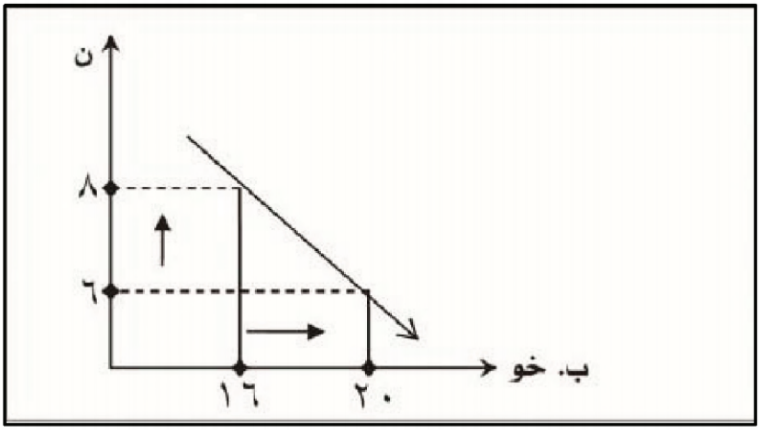

٤-خواستا نەرمیێ: Elastic Demand

گوهۆرینا رێژەیی د برێ خواست دا مەزنترە ژ گوهۆرینا رێژەیی د نرخی دا.

خەسلەتێن وێ:

- هەڤكۆلكا نەرمی یێ مەزنترە ژ ئێك ژمارا تەمام.
- چەمیایێ خواستێ پیچەك خۆرادبیت، ونزیكترە بۆ تەوەرێ ئاسۆیی.

نموونە ژی بۆ ڤانە شمەكێن جوانكاری ب خۆڤە دگریت (دانێن خۆارنێ دخوارنگەهانڤە، ترومبێل)

نموونه :-

ن	ب . خو
٨	١٥
٦	٢٥

ن١ = ٨ ، ن٢ = ٦ ، ب١ = ١٥ ، ب٢ = ٢٥

شيكار:

$$\text{ه خ} = \frac{\text{ب}_{٢} - \text{ب}_{١}}{\text{ب}_{١}} \div \frac{\text{ن}_{٢} - \text{ن}_{١}}{\text{ن}_{١}}$$

$$= \frac{٢٥ - ١٥}{١٥} \div \frac{٦ - ٨}{٨} = \frac{١٠}{١٥} \div \frac{-٢}{٨} = ٢,٦٦$$

ئانكو هەر گوهۆرینەك د نرخى دا ب رێژا ١٪ گوهۆرین دبرێ خواست ب رێژا ٢,٦٦٪ ل دويف دا دهێت.

وێنێ ب داتای دیارکری :

(چەمیایێ خواستا نەرمیێ)

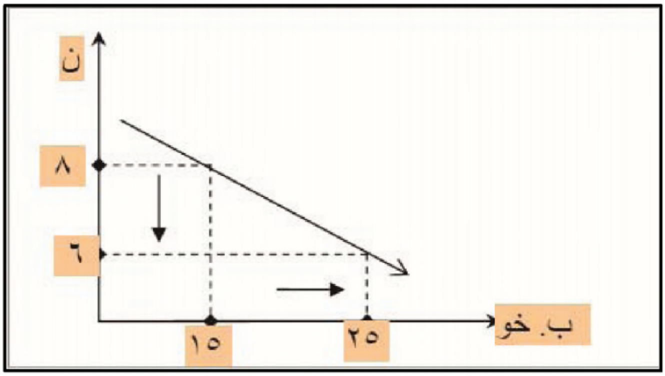

٥-خواستا نەرمیا بێ داوی: Demand Elastic Perfectly

بیێ ل بەرچاڤ وەرگرتنا هێمای، نەرمیا خواستێ ئێکسانە ب بێ داوی.

ساخلەتێن وێ :-

- بڕێ خواستێ یێ گوهۆرە و نرخ نەگوهۆرە.
- چەمیایێ خواستێ هێلەکا راستە و تەریبە دگەل تەوەرێ بڕێ حەزێ.
- هەڤکۆلکا نەرمیا خواستا نرخگیری ئێکسانە ب بێ داوی، نموونە ژی بۆ ئەڤانان شمەکێن وەرزی ڤەدگریتن بۆ نمونە برێن خواستێ ژ بۆ پەرۆکێ هاڤینێ د وەرزێ زستانێ دا کێم دبن بێ بەرچاڤ وەرگرتنا نرخان.

نمونە :-

ن	ب . خو
٥	٧
٥	٨

ب۲ = ۸ ، ب۱ = ۷ ، ن۱ = ۵ ، ن۲ = ۵

شیکار:

$$ھ\,خ = \frac{ب۲ - ب۱}{ب۱} \div \frac{ن۲ - ن۱}{ن۱}$$

$$نە.خۆ = \frac{۸ - ۷}{۷} \div \frac{۵ - ۵}{۵} = \frac{سفر}{۵} = \frac{۱}{۷} \times \frac{۵}{سفر} = \infty$$ بێ کۆتایی

چەمیاییێ خواستا نەرمیا بێ داوی:

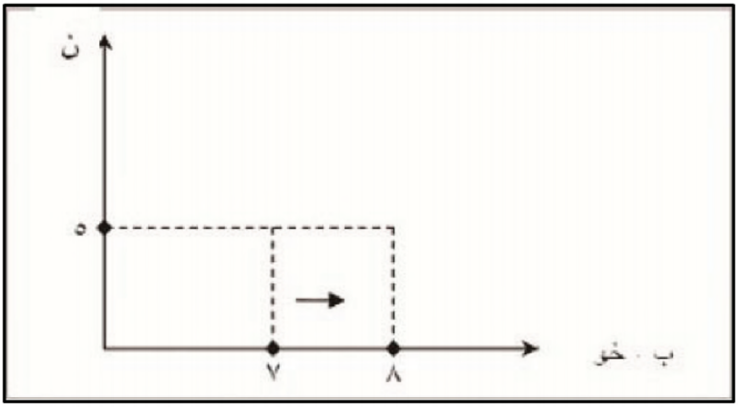

چەمیاییێ حەزا بێ داوی

شێوێن نەرمیا خواستا نرخگیری ل دویڤ خشتێ خوارێ کورتکرینە :

جورێ نەرمیێ	گوهۆرینا رێژەیی	بارێن خواستێ
خواستا نەرمیێ Elastic	٪Δ ب.خو > ٪Δ ن	| نه . خو | > ١
خواستا نەرمیا کێم Inelastic	٪Δ ب .خو < ٪Δ ن	| نه . خو | < ١
خواستا نەرمیا ژمارە ئێك Unitary Elastic	٪Δ ب . خو = ٪Δ ن	| نه . خو | = ١
خواستا بێ نەمی Inelastic Demanad	برێن خواستان بەرسڤا گوهۆرینیێن د نرخی دا نادەن	سفر = نه . خو
خواستا نەرمیا بێ داوی بوون Perfectly Elastic	برێن خواستان ب رادەکێ مەزن بەرسڤا گوهۆرینێن دنرخی دا ددەن	بێ داوی بوون ∞ = نه . خو

❖ تێبینی:- پێدڤی یە بهایێ رەها (| نه.خو |) بهێتە وەرگرتن، ئانکو نیشانا سالبا وێ بهێتە پشتگوە ئێخستن، چونکی پەیوەندیا وی بەروڤاژی یە.

نەرميا خواستا ئێکتربری

Cross Elasticity of Demand

ئەڤ جۆرە نەرميە تايبەتە ب راددێ کاريگەريا برێ خواستێ ڤە د شمەکەکی دا ب وان گوهۆرينێن کو د نرخێ شمەکێن پێڤەگريدای دا رووی ددەن ئانکو:

نەرميا خواستا ئێکيربری:

راددێ بەرسڤا برێ خواستی يە د شمەکی دا بۆ وان گوهۆرينێن د نرخێ شمەکێن پێڤە گرێدايی دا رووی ددەن. دگەل مانەڤەيا هۆکارێن ديتر ب نە گوهۆری.

ئەڤ نەرميە ل دويڤ ڤێ ياسا يا ل خۆارێ دهێتە پيڤان:

$$\text{نەرميا خواستا ئێکتربری} = \frac{\text{گوهۆرينا رێژەيی دبرێ خواستێ شمەکەکی دا}}{\text{گوهۆرينا رێژەيی د نرخێ شمەکێن پێڤەگريدای دا}}$$

و ئەڤ رێسايا گشتی کو ل دويڤ وێ دشێێن سروشتێ پەيوەنديا دناڤبەرا شمەکێن پێڤەگريدای دا ژێکجودا بکەين، کو ئەرێ تەمام کەرن يان شينگرتی نە ب ڤی شێوێ ل خۆارێ:

ئەگەر هێمايێ نەرميا خواستا ئێکتربری نيگەتيف (-) بوو، ئەڤە راماناوێ ئەوە ئەڤ دو شمەکە تەمام کەرێ ئێکن.

ئەگەر هێمايێ نەرميا خواستا ئێکتربری پۆزەتيف (+) بوو، ئەڤە رامانا وێ ئەوە ئەڤ دو شمەکە شينگرتی يێن ئێکن.

ب مەرەما روهنکرنێ ڤان دوو نمونێن ل خۆارێ دێ پێش چاڤکەين:

نموونا (١):

دێ دانین نرخێ کیلۆیەکا چایێ برێژا ٢٠٪ بلند بوو د ئەنجام دا بۆ ئەگەرێ کێم بوونا وی برێ شەکرێ کو کاربەر دێ کڕیت ب ڕێژا ٣٠٪ ب ڤێ چەندێ ئەم دشێین نەرمیا ئێکتربری دناڤبەرا ڤان دوو شمەکاندا ب ڤی شێوێ خوارێ هەژمار بکەین.

X= شەکرە

Y= چایـە

$$EXY = \frac{\%\ \Delta\ Qx_{\text{شەکر}}}{\%\ \Delta\ Py_{\text{چا}}} = \frac{\%\ 30\ -}{\%\ 20\ +} = -1.5$$

هێمایێ EXY نێگەتیڤە (-) لەورا ئەڤ دوو شمەکە تەمامکەرێن ئێکترن.

نموونا(٢):

مەگرتی نرخێ سێڤا بیانی بلندبوویە ب ڕێژا ١٥٪، دئەنجام دا بوویە ئەگەرێ زێدەبوونا برێ سێڤا خۆمالی کو کاربەر دکرن ب ڕێژا ٢٥٪ ب ڤێ چەندێ دشێین نەرمیا ئێکتربری دناڤبەرا ڤان دوو شمەکاندا ب ڤی شێوێ خارێ هەژمار بکەین:

X = سێڤا خۆمالی یە.

Y= سێڤا بیانی یە.

$$EXY = \frac{\%\Delta QX_{\text{سێڤا خۆمالی}}}{\%\Delta PY_{\text{سێڤا بیانی}}} = \frac{\%25}{\%15} = (+)1.67$$

ژبەر وێ هێمایێ EXY پۆزەتیڤە (+) لەورا هەردوو شمەك شوینا ئێكودوو دگرن.

> ❖ **تێبینی:** ئەگەر نەرمی یا خواستا ئێكتربڕێ وەكهەڤبت ب سفرێ ئانكو سفر = EXY ئانكو شمەكەكی سەربەخۆنە یان چ پەیوەندی پێكڤەنینە.

نەرمی یا خواستا داهاتگیری: Income Elasticity of Demand

ئەڤ نەرمی یە یا گرێدایە ب رادێ بەرسڤدانا بڕێ خواستیڤە د شمەكاندا ژ ئەنجامێ وان گوهۆرینێن رویددەن د داهاتێ بكاربەری دا دگەل مانا ئەگەرێن دی ب نە گوهۆری و پێناسا وی ب ڤی رەنگی یە:

> **نەرمی یا خواستا داهاتگیری:** رادێ بەرسڤدانا بڕێ خاستی یە د شمەكەكی دا د ئەنجامێ گوهۆرینا داهاتێ بكاربەری دگەل مانا ئەگەرێن دی ب نە گوهۆری.

ئەڤ نەرمی یە وەك ل خۆارێ هاتیە دهێتە هژمارتن ل دویڤ ئەڤێ یاسایێ:-

$$\text{هەڤكۆلكا نەرمی یا خواستا داهاتگیری} = \frac{\text{گوهۆرینا رێژەیی ل بڕێ خواست}}{\text{گوهۆرینا رێژەیی ل داهاتێ بكاربەری}}$$

یان

نه . د	=	$\frac{\text{ب۲- ب۱}}{\text{ب ۱}}$	÷	$\frac{\text{د۲- د ۱}}{\text{د ۱}}$

نەرمی یا خواستا داهاتگیری: نه . د (e I)

گوهۆرینا ڕێژەیی ل برێ خواستا:Δ ٪ ب . خو (%Δ Qd)

گوهۆرینا ڕێژەیی د داهاتی دا: Δ ٪ د (% Δ I)

هەڤکۆلکا نەرمیا خواستا داهاتگیری نێگەتیف بیت یان پۆزەتیف، ژبۆ وێ چەندێ دا شمەکێن سادەیێن پێدڤی و جوانکاری و ئاست نزم ژێك جودا بکەین.

تێبینی: ئەگەر هێمایێ نەرمیا خاستا داهاتگیری پۆزەتیف بوو (+) ئەو ژشمەکێن سادەنە وئەگەر هەڤ کۆلکا نەرمی یێ مەزنتر بوو ژ ئێك ژمارا تەمام ئەو شمەکێ جوانکاری یە.

نموونە (۱) :

مەگرتی بکاربەرەکی (۸) یەکە ژ شمەکێ (X) بکاردبەت دەمێ داهاتێ وی (۱۰۰) دینار بیت، ئەگەر داهاتێ وی زێدەبوو و دبیتە (۱۵۰) دینار بکاربەرنێ دێ زێدە دکەت ژ شمەکێ (X) و دبیتە (۲۰) یەکە ئەرێ هەڤکۆلکا نەرمیا خواستا داهاتگیری چەندە؟

شیکار:

دا = ١٠٠ ، د٢ = ١٥٠ ، ب١ = ٨ ، ب٢ = ٢٠

$$eI = \frac{Q_2 - Q_1}{Q_1} \div \frac{I_2 - I_1}{I_1}$$

$$= \frac{20 - 8}{8} \div \frac{150 - 100}{100}$$

$$= \frac{12}{8} \div \frac{50}{100} = +3$$

دڤێرێدا هێمایێ نەرمی یێ پۆزەتیڤە (+) ژ شمەکێن سادەیە، هەڤ کۆلکا نەرمی یێ مەزنترە ژ ئێك ژمارا تەمام ئانکو شمەکێ (X) ژ شمەکێن جوانکارینە.

> **تێبینی:** ئەگەر هێمایێ نەرمی یێ پۆزەتیڤ بیت (+) و هەڤ کۆلکا نەرمی یێ کەیمتربیت ژ ئێك ژمارا تەمام د ڤی باری دا ژ شمەکێن پێدڤی یە.

نموونە (٢):

مەگرتی داهاتێ ب کاربەرەکی (١٠٠) دینارە و برێ خواستی بۆ شمەکێ (X) (٨) یەکە یە دەمێ داهاتی وی بلندبیت بۆ (١٥٠) دیناران ئەڤجا خواستی دبیتە (١٠) یەکە، ئەرێ هەڤکۆلکا خواستا داهاتگیری چەندە؟

شیکار:

ب٢ = ١٠، ب١ = ٨ ، د٢ = ١٥٠ ، د = ١٠٠

$$eI = \frac{Q_2 - Q_1}{Q_1} \div \frac{I_2 - I_1}{I_1}$$

$$= \frac{10-8}{8} \div \frac{150-100}{100}$$

$$= \frac{2}{8} \div \frac{50}{100} = \frac{1}{2} = 0.5$$

دەردکەڤیت کو هێمایێ نەرمیا خواستا داهاتگیری پۆزەتیفە، ئانکو شمەکێ (X) شمەکەکێ سادەیە، وهەڤ کۆلکا نەرمییێ کێمترە ژ ئێك ژمارا تەمام، لەورا شمەکێ (X) ژ شمەکێن پێدڤیە.

> **تێبینی:** ئەگەر هێمایێ نەرمیا خواستا داهاتگیری نێگەتیف بوو (-) رامانا وێ زێدەبوونا داهاتی دبیتە ئەگەرێ کێمبوونا بڕێ خاست وێ شمەکی د دڤی باری دا ئەڤ شمەکە ب ئاستەکێ نزم دهێتە دانان.

نموونە (٣):

ل دەمێ زێدەبوونا داهاتێ بکاربەری ژ (٢٠٠) دیناران بۆ (٣٠٠) دیناران، بڕێ خواستێ وی ژ (١٠٠) یەکان بۆ (٨٠) یەکان کەم بوویە، ئەرێ هەڤکۆلکا نەرمیا داهاتگیری چەندە؟

شیكار:

ب٢ = ٨٠ ، ب١ = ١٠٠ ، د٢ = ٣٠٠ ، د١ = ٢٠٠

$$eI = \frac{Q_2 - Q_1}{Q_1} \div \frac{I_2 - I_1}{I_1}$$

$$eI = \frac{80 - 100}{100} \div \frac{300 - 200}{200}$$

$$= \frac{-2}{100} \div \frac{100}{200} = -0.4$$

رامانا ڤێ ژی ئەڤەیە ئەڤ شمەكە ژ جۆرێ شمەكێن ئاست نزمن (ئەرزانن)، چونكی بكاربەری خواستا خۆ كێمكریە ب زێدەبوونا داهاتێ وی.

نەرمیا خستەرووی

ELASTICITY OF SUPPLY

نەرمیا خستەرووی چ جوداهی ژلایێ رامانێ ڤە دگەل نەرمیا خواستی نینە چونکی ئەڤ تێگەهە ژی پێك هاتیە ژ ڕادێ بەرسف دانا بڕێ خستەرووی ژ ئەنجامێ گوهۆرینا د نرخی دا.

چەوا نەرمیا خستەرووی دهێتە پیڤان؟

هەڤکۆلکا نەرمیا خستەرووی دهێتە پیڤان ل دویف ڤێ یاسا یا ل خوارێ:-

$$\text{هەڤ کولکا نەرمیا خستەرووی} = \frac{\text{گوهۆرینا رێژەیی د بڕێ خستەرووی دا}}{\text{گوهۆرینا رێژەیی دنرخی دا}}$$

$$\text{نە.خس} = \frac{\Delta \text{ب.خس}}{\Delta \text{ن}} = \frac{\text{ب.خس}_2 - \text{ب.خس}_1}{\text{ب.خس}_1} \div \frac{\text{ن}_2 - \text{ن}_1}{\text{ن}_1}$$

$$Es = \frac{\%\Delta QS}{\%\Delta P} = \frac{QS_2 - QS_1}{QS_1} \div \frac{P_2 - P_1}{P_1}$$

دشێێن هێمایا ب كاربینین بۆ دوباره نڤیسینا یاسایا نەرمیا خستەرووی ب ڤی شێوێ ل خارێ:-

: Es	هەڤكۆلكا نەرمیا خستەرووی
: %Δ Qs	گوهۆرینا رێژەیی د برێ خستەرووی دا
: %Δ P	گوهۆرینا رێژەیی د نرخی دا
: Qs٢	برێ خستەروویا دوێ
: Qs١	برێ خستەروویا ئێكێ
: P٢	نرخێ دوێ
: P١	نرخێ ئێكێ

نموونە(١): برێ خستەرووی ژ شمەكەكی وەك (X) هاتە خۆار ب رێژا (٣٥٪).

ژ ئەنجامێ هاتنە خۆارا نرخێ هەمان شمەك برێژا (٢٠٪).

داخازی: ئەرێ نەرمیا خستەروویێ شمەكی چەندە؟

بەرسف: ب كارئینانا یاسایا نەرمیا خستەرووی:

$$Es = \frac{\%\Delta Qs}{\%\Delta p} = \frac{\frac{35}{10}-}{\frac{20}{100}-} = 1,75$$

تێبینی: هەڤكۆلكا نەرمیا خستەرووی پۆزەتیڤە (+) چونكی رەنگڤەدانا پەیوەندیێن بنەرەتی یە كو دناڤبەرا برێ خستەروویێ شمەكەكی دگەل نرخێ وی دا ئانكو پەیوەندیەكا راستە ڤانەیە.

نموونه (٢): برێ خستەروویێ شمەکێ (Y) بلند بوویە ژ (٣) یەکا بۆ (٨) یەکا، ئەڤەژی ژ ئەنجامێ بلندبوونا نرخێ وێ ژ (٦) دینارا بۆ (١٥) دینارا.

داخازی: نەرمیا خستەرووی بینەدەرێ:

بەرسف: ژبەر کو برێ خستەرووی بلندبوویە ژ (٣) یەکان بۆ (٨) یەکان، ژبەر کو نرخێ وێ بلندبوویە ژ (٦) دیناران بۆ (١٥) دیناران.

$$\text{نه.خس} = \frac{\text{ب.خس}_2 - \text{ب.خس}_1}{\text{ب.خس}_1} \div \frac{\text{ن}_2 - \text{ن}_1}{\text{ن}_1}$$

$$= \frac{٨-٣}{٣} \div \frac{١٥-٦}{٦} = \frac{٥}{٣} \div \frac{٩}{٦} = \frac{٥}{٣} \times \frac{٦}{٩} = ١,١١$$

جورێن نەرمیا خستەرووێ:-

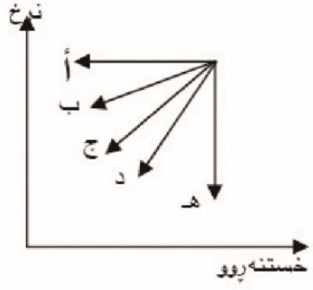

أ- چەمیایێ خستەروویێ (نەرمیا بێ داوی).

ب- چەمیایێ خستەروویێ (نەرمیێ).

ج- چەمیایێ خستەروویێ (وەك هەڤ).

د- چەمیایێ خستەروویێ (نەرمیا کێم).

ە- چەمیایێ خستەروویێ (بێ نەرمی). خستەروو

نەرمیا خستەرووی دهێتە گوهۆرین ل دویف جورێ شمەکی، ب رامانەکا دی پلەیا نەرمیا خستەرووی پشت ب راددێ گوهۆرینا رێژەیی د نرخێ

شمەکی دا گرێدەت. و جورێن نەرمیا خستەرووی پێکهاتی نە ژ ئەڤێن ل خۆارێ:

١-هەڤکۆلکا خستەرویا نەرمیێ: Elastic Supply

دڤی جوری دا گوهۆرینا رێژەیی دبرێ خستەرووی دا دێ مەزنتربیت ژ گوهۆرینا رێژەیی د نرخی دا، ب ڤی شێوەیی هەڤکولکا نەرمیا خستەرووی دێ مەزنتربیت ژ ئێك ژمارا تەمام (es>١). بۆ نموونە ئەگەر هاتو نرخ بلندبیت ب رێژا (١٠٪)، ئەڤە برێ خستەرووی دێ بلندبیت ب رێژا (١٥٪) وەکو بەرهەمێن پیشەسازی.

ساخلەتێن وێ:

١- گوهۆرینا رێژەیی دبرێ خستەرووی دا > گوهۆرینا رێژەیی دنرخی دا.

٢- هەڤکۆلکا نەرمیێ مەزنترە ژ ئێك ژمارا تەمام.

٣- چەمیایێ خستەرووی پیچەك یێ خارە.

نموونە :

ن	ب . خس
١٠	١٥
١٢	٢٠

شیکار:

$$\text{هەڤکۆلکانە نەرمیا خستەرووی} = \frac{\text{برێ خستەروویێ(2) - برێ خستەروویێ(1)}}{\text{بری خستەروویێ(1)}} \div \frac{\text{نرخی(2) - نرخی(1)}}{\text{نرخی(1)}}$$

$$- \frac{٢٠-١٥}{١٥} \div \frac{١٢-١٠}{١٠} = \frac{٥}{١٥} + \frac{٢}{١٠} = \frac{٥}{١٥} \times \frac{١٠}{٢} = \frac{٥}{٣} \; ١.٦٦-$$

وێنێ داتایی:

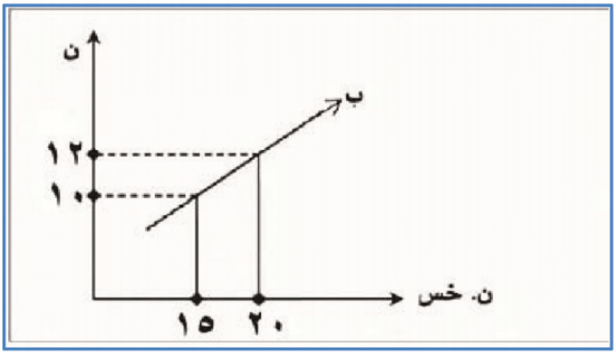

٢-هەڤكۆلكا نەرميا خستەروويا بێ داوی: Prefectly Elastic Supply

ئەڤە حالەتەكێ كێمە چونكە برەكێ زور بۆ فرۆتنێ دئێخيتە بەرچاڤ كو چ ل بەرمبەردا هيچ بەرسف دانەك د نرخی دا نينە، ئانكو نرخ هەروەكی خۆ دمينن ئانكو خستەروويا نەرميا بێ داوی رامانا وێ ئەوە گوهۆرينا رێژەيی دبرێ خستەرووی دا يا مەزنە بەلێ گوهۆرينا رێژەيی د نرخی دا ئێكسانە ب سفرێ.

ساخلەتێن وێ :

١- رێژا گوهۆرينێ دنرخی دا ئێكسانە ب سفری.

٢- هەڤكۆلكا نەرميا خستەرووی = ∞.

٣- چەميايێ خستەرووی هێلەكا راستە و تەريبە بۆ تەوەرێ ئاسۆيی.

نموونە :

ن	ب . خس
١٠	٢٠
١٠	٥٠

شيكار:

$$\text{نه.خس} = \frac{٥٠-٢٠}{٢٠} \div \frac{١٠-١٠}{١٠} = \frac{٣٠}{٢٠} \div \frac{٠}{١٠} = \frac{٣٠}{٢٠} \times \frac{١٠}{٠} = \frac{٣٠}{٠} = \infty$$

وينىَ داتايى:

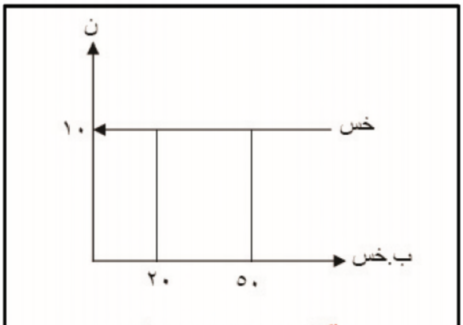

هەڤگۆلكا نەرميا خستەروويا بێ داوى

٣-هەڤكۆلكا نەرميا خستەروويا كێم: Inelastic Supply

نزمبوونا زۆر د نرخى دا دىَ بيتە ئەگەرىَ هندىَ كو برِىَ خستەرووى ب رێژەكا كێمتر بيت، وەكى دەرامەتێن چاندنىَ.

ساخلەتێن وىَ:

- گوهۆرينا پلا دبرىَ خستەرووى دا كێمترە ژ گوهۆرينا رێژەيى د نرخى دا.
- هەڤكۆلكا پلا نەرميا خستەرووى كێمترە ژ (ئێك ژمارا تەمام).

- چەمیاییێ خستەرووی گەلەك خاردبیت، ونێزیکترە ژ هێلەکا راست کو تەریب دبیت بۆ تەوەرێ ستوینی (تەوەرێ نرخی).

نموونە :

ب . خس	ن
١٥	١٠
١٦	١٢

شیکار:

$$\frac{١٦-١٥}{١٥} \div \frac{١٢-١٠}{١٠} = \frac{١}{١٥} \div \frac{٢}{١٠} = \frac{١}{١٥} \times \frac{١٠}{٢} = \frac{١}{٣} = ٠,٣٣$$

وینێ داتایی:

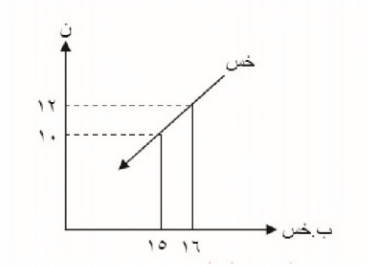

٤-هەڤکۆلکا نەرمی یا خستەروویا وەکهەڤ: Unitary Elastic Supply

گوهۆرینا رێژەیێ د برێ خستەرودا = گۆهورینا رێژەیێ دنرخی دا.

خەسلەتێن وی:

- گۆهورینا رێژەیێ دبرێ دا وەکهەڤە ب گۆهورینا رێژەیی دنرخی دا.
- هەڤکۆلکا نەرمی یا خستەروو تێدا وەکهەڤ ب ئێك ژمارا تەمام.

- چەمیایێ خستەروو شێوێ هێلەکا ناڤەراستە دناڤ بەرا تەوەرێن ستوینی و ئاسۆیی دا.

نموونە :

ب . خس	ن
٤٠	٤
٦٠	٦

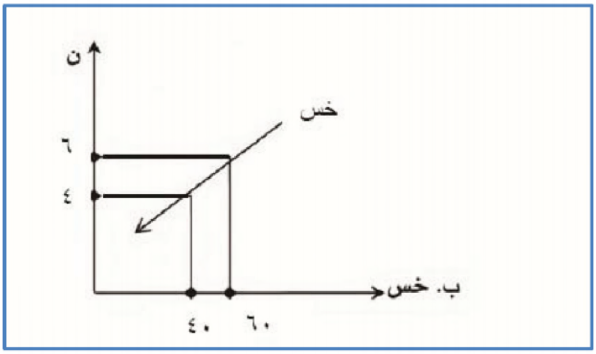

شیکار:

$$\frac{٦٠ - ٤٠}{٤٠} \div \frac{٦ - ٤}{٤} = \frac{٢٠}{٤٠} \div \frac{٢}{٤} = \frac{٢٠}{٤٠} \times \frac{٤}{٢} \quad ١$$

٥-هەڤەکۆلکا خستەروویا بێ نەرمی: Perfectly Inelastic

ئانکو هەر گوهۆرینەکا د نرخی دا نابیتە ئەگەرێ گوهۆرینێ د برێ خستەروو دا.

خەسلەتێن وێ:-

- پلا یان هەڤکولکا نەرمی یێ = سفر
- نرخ دهێتە گوهۆرین و برێ خستەروو نە گوهۆرە.

- چەمیایێ خستەروو شێوێ هێلەکا راست و هەڤتەریبە بۆ تەوەرێ نرخی (ستوینی).

نموونە:

ب . خس	ن
٢	٢
٢	٥

شیکار:

$$\frac{٢-٢}{٢} \div \frac{٥-٢}{٢} = \frac{\text{سفر}}{٢} \div \frac{٣}{٢} = \frac{\text{سفر}}{٢} \times \frac{٢}{٣} = \text{سفر}$$

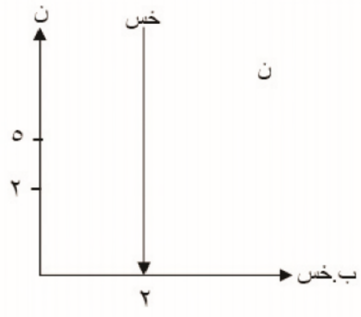

چەمیایێ خستەروویا بێ نەرمی

جورێن نەرمی یا خستەروو

پلێن نەرمی یێ	گوهۆرینا ریژەیی	جورێ خسەتەروویا نەرمی یێ
ب . خس > ١	٪ Δ ب.خس > ٪ Δ ن	خستەروویا نەرمی Elastic
ب . خس < ١	٪ Δ خس . ب < ٪ Δ ن	خستەروویا کێم نەرمی Inelastic
ب . خس = ١	٪ Δ خس . ب = ٪ Δ ب	خستەروویا نەرمی یا وەکهەف Unitary Elastic
ب . خس = ٠	برێ خستەروو بەرسڤا گوهۆرینا د نرخی دا نادەت	خستەروویا بێ نەرمی Inelastic Demanad
ب . خس = ∞	برێ خستەروو برادەکێ مەزن بەرسڤا گوهۆرینا د نرخی دا ددەت	خستەروویا نەرمی یا بێ داوی Perfectly Elastic

پشکا پێنجێ

بیردۆزا ڕەفتارا بکاربەری

CONSUMER BEHAVIOR

کەرتێ بکاربەری گرنگترین کەرتێن ئابووری یە دجڤاکی دا. و ئێکە ژ پێکهاتێن سەرکیێن خواستا هەمووکی د ئابووریێ دەولەتان دا. لەورا بیردۆزا ئابووری گرنگی ب خواستا بکاربەری و ئەو ئەگەرێن کار دکەنە سەر رەفتارا وی دایە.

ڤەکۆلەران ئەڤ ڕەفتارە ب ژیری و هوشمەندانە دیارکریە، چونکی نەشێن هەمی حەزێن بکاربەری پربکەت ژبەر سنوردا‌ریا داهاتێ وی. لەورا دەمێ داهاتێ نەختینەی د مەزێخیت ئەڤە ب هشیاری ئەڤێ کریارێ ئەنجام ددەت بۆ وێ دا پرانیا حەزێن خۆ پربکەت (SatisFaction) ئانکو بگەهیتە گوبیتکا مفا وەرگرتنێ.

ئەو ئەگەرێن رەفتارا خەرجکرنا بکاربەری دیار دکەن:-

١-شیانێن بکاربەری ب گوهۆرینا حەزا خۆ ژبۆ بدەست ڤەئینانا شمەکی یان خزمەتگوزاریەکێ بۆ خواستا ب کاریگەر.

بۆ نموونە کەسەکی حەز هەیە ببیتە خۆدانێ ترومبێلەکا نوی، بەلێ پشتی بۆ دیاردبیت کو نرخێ وێ یێ بلندە و داهاتێ وی یێ سنووردارە ئەڤجا وێ ترومبێلی ناکڕیت و نەشێت بدەست خۆ ڤەبینیت وببیتە خۆدانێ وێ، ئانکو بدەستڤەئینانا ئەڤێ ترومبیلا نوی تنێ حەزەکە یێ نەچارە ترمبێلەکا بکارهاتی ب نرخەکێ کێمتر بکڕیت دڤێرێ دا دێ بینین دحالەتێ ئێکێ دا بتنێ حەزە و ل حالەتێ دووێ

دا بویە خواست لەورا نرخ وداهات ژسنوور بەندیێن سەرەکییێن ڕەفتارا بکاربەری یە.

٢-حەز ودەستنیشانکرن Taste and preferences

ڕەفتارا بکاربەری جودایە ژ ڕوویێ حەز ودەست نیشانکرنا شمەکێن جورە وجورە چونکی ئەو بکاربەرێ هەزارا دینارا ددەت بۆ کڕینا مەحفیرەکا کەڤن، ئەڤە ڕەنگڤەدانا وێ حەز ودەست نیشانکرنێ یە دهەمان دەمدا بکاربەرەکێ دی نەییێ ئامادەیە پارەکێ کێم ژی بدەت بۆ بدەست ڤەئینانا هەمان شمەك.

(ئەو ئەگەرێن کاردکەنە سەر ڕەفتارا بکاربەری)

١- قەبارێ داهاتێ نەختینەیی.

٢- نرخێ بازاڕی.

٣- حەز ودەست نیشانکرنا بکاربەری.

ب مەرەما کو رۆناهییێ بێخینە سەر ڕەفتارا بکاربەری دێ پشتا خۆ ب چەند گریمانەکان گرێدەین بۆ وێ چەندێ کو ئەڤ بیردۆزە بساناهی تر ڕوون ببیت ژوانان:-

١- ڕەفتارا بکاربەری یا ب ژیرو هوشمەندانەیە، ئانکو هەوڵ ددەت بۆ وەرگرتنا زۆرترین مفا وبدەست ڤەئینانا مەزنترین پرکرن دسنوورێ داهاتی وشیانێن دارایی یێن خۆدا.

٢- نەگوهۆرینا حەز ودەست نیشانکرنێن کاربەری ژشمەك وکارگوزاریان. ئەگەر شمەکێ (A) ژلایێ وی ڤە پەسەندتر بوو ژشمەکێ (B) وەسا دێ بەردەوام بیت ل سەر ڤێ ڕەوشێ ئەگەر بۆ دەمەکێ کورت ژی ڤەکێشابیت.

٣- داهاتێ کاربەری یێ سنووردارە و ژپێخەمەت کرینا شمەك وکارگوزارییێن جودا جودا دمەزێخیت ئانکو دڤی داهاتی دا پاشەکەفت نابیت.

٤- کاربەر نەشێت کارتێکرنێ ل بهایان وبرێ خواست وخستەرووی بکەت، چونکی ژئەنجامێ یاسایێن خواست وخستەرووی دبازاری دا نرخ دهێتە دیارکرن.

ل ژێر ڕوناهیا ڤان گریمانان:

چەوا کاربەر داهاتێ سنوورداری خۆ دابەش دکەت بۆ هندێ پترترین پێدڤی وحەزێن خۆ پربکەت.

بۆ بەرسڤ دانا ڤێ پرسیارێ دێ پشتا خۆ ب گرنگترین بیردۆزەیێن کو دپشکدارن دخواندنا ڕەفتارا کاربەری دا گرێدەین کو ئەڤەنە:-

بیردۆزا کلاسیکی (بیردۆزا مفای)

Utility theory

ناڤەرۆکا بیردۆزێ:

ل سەر وی بنەمایێ کو هەر شمەکەکێ یان کارگوزاریەکێ مفایەکێ دیارکری هەیە. کو پالدەرەکێ سەرەکی یە بۆ خواستا کاربەری ل سەر وان شمەك وکارگوزارییێن دتوخیبێن داهات وشیانێن وی دا، ئانکو مفا شیانا تشتەکی یە (شمەك بیت یان کارگوزاری بیت) بۆ پرکرنا پێدڤیەکا مرۆڤی یە، بۆ نموونە نان وی دەمی مفایێ مە پر دکەت دەمێ کو ل هەر دەلیڤا ب دەستکەڤیت وبۆ خوارنێ ب کاربینن.

مفا: ئەو ئاستێ پرکرن وتێرکرنێ یە کو ب دەستڤە دهێت ژئەنجامێ بکارئینانا یەکێن جودا جودا یێن شمەکان یان کارگوزاریان ژلایێ کەسی ڤە.

پیڤانا مفای:

ئابوری ناسان تێگەهێ مفای ب کارئینایە بۆ دەست نیشانکرنا شمەکێن جودا جودا ژلایێ کاربەران ڤە، ئانکو مفا بابەتەکێ کەسی یە، وی دەمی مفایێ تشتەکی دیار دبیت ل دویف پێدڤیا وی کەسی بۆ وی تشتی، ئانکو بابەتەکێ رێژەیی خەملاندی یە ل دویف پێدڤییێن خەلکی ول دویف جوداهیا نێرینا وان بۆ تشتان دهێنە گوهۆرین، لەورا پیڤانا مفای بابەتەکێ خەملاندیێ ئاشۆپی یە، چونکی مفا پیڤانا برا دابینکرنا پێدڤیێ یە ژشمەکەکێ دیارکری، وژبەر هندێ کو پێدڤی ب

خۆ بابەتەکێ دەروونی یە لەورا مفا بابەتەکێ خەملاندنەیی (تقديري) یە ئابوریناسێن کلاسیکی بۆ هندێ دچن کو دڤێرەدا کاربەر دشێت پیڤەرەکێ ژمارەیی یێ هویر بۆ مفای بێخیتە پێش چاڤ ل بیاڤێ بکارئینانا هەر شمەکەکی ودبێژنێ یەکا مفای (utility) ئانکو ئەڤ بیردۆزە پەیرەوێ پیڤانا چەندایەتیێ دکەت.

گریمانێن بیردۆزا مفای:

١-رەفتارا کاربەری گرێدایە ب وێ گریمانێ ڤە یا کو دشیان دایە مفایێن ب دەستڤەئینانین ب پیڤن د دەمێ ب کارئینانا شمەك وکارگوزاریێن جورا وجوردا.

٢- کاربەر دشێت هەڤبەرکرنێ دناڤبەرا وان مفایان کو ژشمەکێن جورا وجور ب دەستڤەئینایە بکەت ، پاشی کیش ژوانا ژهەمیان ب مفاترە هەلبژێریت.

٣- یاسایا کێمبوونا مفایێ سنۆرداری ڤەدگریت (Law of diminishing marginal utility) ئانکو هەر چەند ئەو یەکێن بکارهاتین زێدەببن مفایێ ب دەستڤە ئینایێ دوماهی یەکە کێم دبیت. بۆ تێگەهشتنا بیردۆزێ پێدڤی یە جوداهی بهێتە کرن دناڤبەرا هەر دوو تێگەهێن مفای کو ئەڤەنە:

ئێك :

مفایێ گشتی : ئەو ئاستێ پرکرنێ وتێربوونێ یە کو کاربەر ب دەستڤە دئینیت ژئەنجامێ بکارئینانا یەکە د دویف یەکێن شمەکەکێ دیارکری دا.

دخشتێ مفایێ گشتی دا بۆ مە ڕوهن دکەت کو ئەڤ مفایە زێدە دکەت هەتا دگەهیتە گوپیتکا وێ دیەکا ب کارهاتیا شەشێ دا د دویف دا دیەکا حەفتێ دا هیچ تشتەکی ناکەتە سەر ڤی مفای ئانکو دڤێرەدا سنوورەك دزێدەکرنا مفایێ گشتی دا هەیە ب شێوەکی کاربەر مفایەکێ زێدەتر ب دەستڤە نائینیت ژکاربرنا یەکا زێدەکری ژوی شمەکی، ودبێژنە وی سنووری (خالا تێربوونێ) پشتی ڤێ خالێ مفایێ زێدەکری دێ نێگەتیف بیت خشتە بۆ مە وێ دەردئێخیت کو ب بکارئینانا یەکا هەشتێ مفایێ سنۆرداری یێ نێگەتیف دێ ب دەستڤە ئینیت ب برا (٥) مفایان.

ژمارا یەکێن سێڤان	مفایێ گشتی یێ سێڤان
.١	١٠
.٢	٢٢
.٣	٤٥
.٤	٥٧
.٥	٦٥
.٦	٦٧
.٧	٦٧
.٨	٦٢

خشتێ مفایێ گشتی

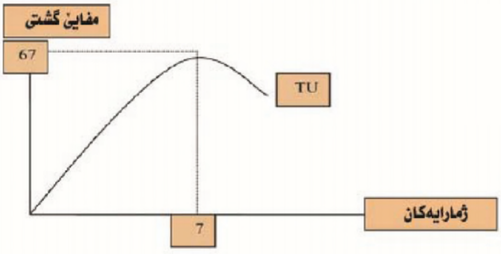

وێنەێ مفایێ گشتی

دناڤ خشتە ودیارکرنا وێنەی ب داتایا بۆری دا ئەم دشێن گرنگترین ساخلەتێن چەمیایێ مفایێ گشتی کورت بکەین دئەڤێن خارێ دا:-

١- مفایێ گشتی زێدە دبیت ب زێدەبوونا بکارئینانا ژمارا یەکێن شمەکی.

٢- زێدەبوونا مفایێ گشتی Tu ب تێکرایی کێم بوونە هەر چەند ژمارا یەکێن ب کارهاتی زێدە ببن.

٣- ئەو زێدە بوون ب تێکرایی دکێم بوونێ دا بەردەوام دبیت هەتا کو گوپیتکا ئاستێ داببینکرنێ، دڤێرەدا Tu نەگوهۆرە وەك یەکێن بەری نهو دخشتەی دا(Tu=٦٧).

٤- بەردەوام بوون دکارئینانا یەکێن شمەکی دا پشتی گوپیتکا داببینکرنێ دێ بیتە ئەگەرێ کێم بوونا Tu هەر وەکو دیەکا هەشتێ دا هاتی دخشتەی دا(Tu=٦٢).

مفایێ سنوردار margined utility

دەربرینە ژوان گوهۆرینێن دمفایێ گشتی دا ڕوی ددەت دەمێ بڕێ بکاربرنێن شمەکەکی دهێتە گوهۆرین. پیڤانا وی بڤی شێوێ خارێیە:-

$$\text{مفایێ سنورداری} = \frac{\text{گوهۆرین د مفایێ گشتی دا}}{\text{گوهۆرین د ژمارا یەکێن}}$$

یان :

$$\text{م.س} = \frac{\Delta\ \text{م.ك}}{\Delta\ \text{ب}} = \frac{\text{م . ك٢} - \text{م . ك١}}{\text{ب٢} - \text{ب١}}$$

$$Mu = \frac{\Delta\ Tu}{\Delta\ Q} = \frac{Tu٢ - Tu١}{Q٢ - Q١}$$

مفایێ سنورداری: Mu

گوهۆرین د مفایێ گشتی دا: ΔTu

گوهۆرین ل ژمارا یەکێن بکاربڕی دشمەکەکی دا: Q

وزڤرین بۆ نموونا مەیا بەراهیێ ، ئەم دشێین مفایێ سنوردار بدەست ڤەبینین وەکی ل خوارێ دا هاتی:-

دوو :-

مفایێ سنورداری: ئەو ئاستێ پرکرن وتێربوونا زێدەیە کو بکاربەر بدەست خۆ ڤە دئینیت ژئەنجامێ بکاربرنا زێدە هیەك ل ئێك یەکە (ئێك دانە) ژشمەکەکی.

ژمارا یەکێن سێڤان Q	م.گ.Tu	م.س.Mu
١	١٠	١٠
٢	٢٢	١٢=١٠-٢٢
٣	٤٧	٢٥=٢٢-٤٧
٤	٥٧	١٠=٤٧-٥٧
٥	٦٥	١٠=٦٥-٧٥
٦	٦٧	٢=٦٥-٦٧
٧	٦٧	٠=٦٧-٦٧
٨	٦٢	٥-=٦٢-٦٧

دخشتێ سەری دا بۆ مە ڕوهن دبیت کو مفایێ سنوردار (Mu) زێدە دبیت حەتا دگەهێتە بلندترین بها د دویف دا کێم دبیت هەتا دگەهیتە سفرێ ،د دویف دا نرخ نێگەتیف (-) دبیت ئانکو سیمایێ سەرەکی یێ مفایێ سنوردار دکەڤیتە بن ڕکێفا یاسایا کەمبوونا مفایێ سنوردار. دخشتێ سەری دا بۆ مە دیار بوو کو (Mu) زێدەبوویە هەتا کو گەهشتیە بلندترین بها د دەمێ بکاربرنا یەکا سێیێ دا کو (Mu=٢٥) د دویف دا کێم دبیتەڤە هەتا کو دگەهیتە (سفرێ) د دەمێ بکاربرنا یەکا حەفتێ دا.

یاسایا کەمبوونا مفایێ سنوردار: ددەمێ بکاربرنا یەکە ل دویف یەکێن شمەکەکی ، ڤێجا ئەو ئاستێ پڕکرن وتێربوونا زێدەهی کو بکار بەر بدەست خۆڤە تبیت جار ل دویف جارێ بەرەڤ کێمبووێ ڤە دکەت حەتا وەکی بەردەوام دبیت ژبکاربرنا هەر یەکەیەکا دی یا وی شمەکی.

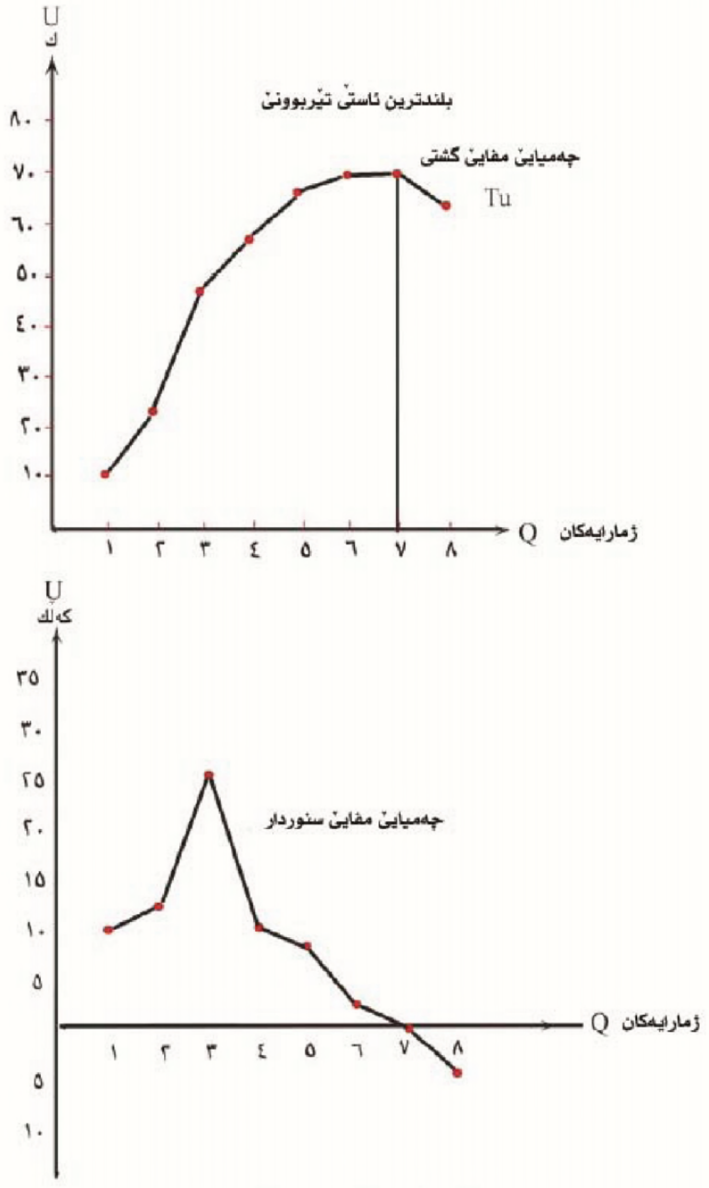

پەیوەندی دناڤبەرا مفایێ گشتی ومفایێ سنوردار دا

بیردۆزا نوی (بیردۆزێن چەمیایی یێن وەك ئێك)

Indifference Curves Theory

ئەڤ بیردۆزە گرێدایە ل سەر بنەمایێ ڕێزبەندی یێ ئانکو وان مفایان بدەستڤەدئینیت دتێکەلکرنا شمەکان دا (دو شمەك) تێك هەلکێشبن دگەل ئێك ودوو دا. وهەروەسا بکاربەر نەشێت پیڤەرەکێ ژمارەیی ب دەتە مفایان بەلکی بۆ وی بساناهی دبیت ڕێزبەندەکا بلند یان نزم پی بدەت بیردۆزا چەمیایێن وەکهەڤ دوو ئەگەرێن سەرەکی بکاردئینیت بۆ شرۆڤەکرنا ڕەفتارا بکاربەری کو ئەو ژی ئەڤەنە:-

١- چەمیایێن وەکهەڤ.

٢- هێلا بودجێ (دەرامەت).

١- **چەمیایێن وەکهەڤ:** دیارکرنا داتای یا (بیانات) وان خالانە کو چەند شمەکان دیار دکەت ئەگەر بکاربەر ب کاربهێنیت هەمان ئاست ژتێرکرن وپرکرنێ دێ دەتێ ئانکو ئەو خالێن دکەڤنە سەر چەمیایێ وەکهەڤ یەکسانن ژلایێ مفای ڤە. لەورا ئەڤ چەمیایە بڤی ناڤی هاتیە وناڤکریە.

ئەگەر بکاربەرك ڕووی ب ڕووی چەند شمەکەکان ببیت کو هەمان ئاستێ تێرکرن وپرکرنێ پێ بدەت لەورا ژلایێ وی ڤە وەکهەڤ وەکی ئێکن. مەگرتی دوو کۆمەلێن شمەکان (AوB) هەنە، هەر ئێك ژ وان کومەلێن شمەکان ژی بڕەکێ دی یێ دیار کری ژ دوو شمەکێن دی هەیە کو پێك هاتینە ژ (X,Y)، ئەڤجا چ دگەل (A) بت یان دگەل (B) ئانکو هەمان بڕێ هەر دوو شمەکان (X,Y) ڤە دگریت کو (B) ب خۆڤە گرتیە.

ئانكو ئەگەر (A) برِەكێ مەزنتر ژ (y) ب خۆڤە گرت،وەسا دبیت برِەكێ كەمتر ژ (X) بخوڤە گرتبت بەراورد دگەل (B) هەر وەكى ل هێلكارا نەخشێ چەمیاییێن وەكهەڤ یا دیار كو كومەلا شمەكێ (A) برِەكێ مەزنتر ژشمەكێ (y) بخوڤە دگریت ب بەراورد كومەلا شمەكێ (X) ئەڤجا پێكڤە گەهاندن وپێكڤە گرێدانا (A) و (B) دگەهینە چەمیاییێن وەكهەڤ

كومەلە	سێڤ	پرتقال
A	١	١٥
B	٢	٩
C	٣	٥
D	٤	٤

دیاركرنا خشتەى ب داتاییێن پرتەقالان ل سەر تەوەرێ ستوونى دهێتە دانان ویەكێن سێڤان ل سەر تەوەرێ ئاسۆیی.

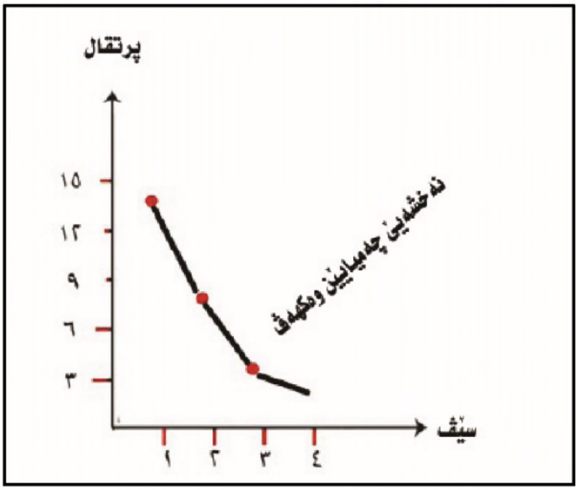

٢- **نەخشەیێ چەمیایێن وەکهەڤ**:-ئەگەر بکاربەرەك ڕووی ب ڕووی سێ کومەلێن شمەکان (A,B,C) بیت، کومەلا (C) بڕەکێ مەزنتر ب خۆڤە دگریت ل چاڤ هەر دوو شمەکێن (X,Y) مەزنتر ژوێ کو کومەلا (B) ب خۆڤە دگریت،وی دەمی کو بکاربەر کومەلا (C) ژلاییێ ویڤە باشترە ل چاڤ (A) چونکی ئاستەکێ تێرکرن وپرکرنەکا بلندتر پێ دەت.

هەروەسا کومەلا (C) دکەڤیتە سەر چەمیاییێ وەکهەڤییێ بلندتر (III) ژ وێ کو (A) دکەڤیتە سەر. بەروڤاژی ئەگەر کۆمەلا (A) بڕەکێ مەزنتر ب خۆڤە دگریت ل چاڤ هەر دوو شمەکێن (X,Y) مەزنتر ژ وێ کو کومەلا (B) ب خۆڤە دگریت، ئەوی دەمی کو بکاربەر کومەلا (A) ژلاییێ وێڤە باشترە ل چاڤ (B) وی دەمێ دڤێت (A) بکەڤیتە سەر چەمیاییێ وەکهەڤێ ناڤەند (II) کو ب بلندترە ژ (B) چونکی دکەڤیتە سەر چەمیاییێ وەکهەڤێ خوارێ (I) هەر وەکی دهێلکار یەکا بەرامبەر دا ڕونکریە.

نەخشێ چەمیایێ وەکهەڤ : (Indifference Map)

کۆمەکا چەمیایێن وەکهەڤ هەر ئێك ژوانا دەربرینێ ژئاستەکێ دابین کرنێ یێ جودا ژیێ دی دکەن، هەر دەم ژی کاربەر پێکولێ دکەت ئەڤان چەمیایێن وەکهەڤ پەسەند بکەت کو پتر ترین ئاستێ پرکرنێ هەیە. ئەو بنەمایێن گشتیێن کو خۆ دسەپینیت ب سەر نەخشێ چەمیایێن وەکهەڤ ڤە ئەڤەنە کو:-

هەر چەند چەمیایێن وەك هەڤ ژخالا بنەرەتی ژ (گۆشا سفر) دویر بکەڤیت، ئەڤە پرکرنەکا زێدەتر پێشکێش دکەت. وهەرچەندە چەمیایێن وەکهەڤ ژخالا بنەرەت (خالا سفر) نزیك بیت ژی، ئەڤە ئاستەکێ پرکرنێ یێ کێمتر دێ پێشکێش کەت.

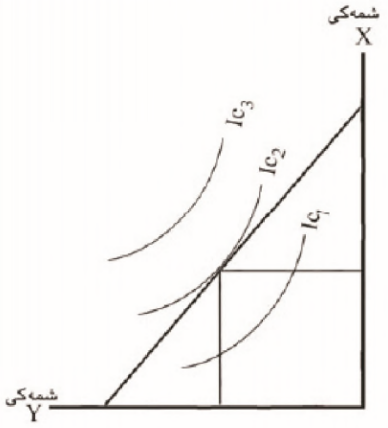

سێ-ساخلەتێن چەمیایێن وەکهەڤ:-

١- ژسەریڤە بۆ خارێ دهێتە خارێ وئاراستێ وێ ژلایێ چەپێ ڤە بۆ لایێ ڕاستێ ڤەیە وب ئاراستێ خالا بنەرەت دا کوور (محدب) دبیت.

٢- چەمیایێن وەکهەڤ کوور دبن ژلایێ خالا بنەرەت ڤە.

٣- چەمیایێن وەکهەڤ ناپرچن (ناقەتیێن)،چونکی چەمیایێن وەکهەڤ دنەخشێ وەکهەڤ دا ئاستەکێ پرکرنێ دیار دکەت کو جودایە ژچەمیایێن دیتر.

٤- هێلا بودجێ-تەرازیێ (داهات):

ئەگەر هات و داهاتێ کاربەرەکی هەیڤانە ٥٠،٠٠٠ دینار بن ول دوو شمەکان خەرج بکەت (Y,X) ئەڤجا نرخێ (X) ٢٠٠ دینار بن ونرخێ (Y) ١٠٠ دینار بیت، ئەڤە کاربەر دێ تووشی سێ بوچوونان بیت:

١- بوچوونا ئێکێ:-ئەڤەیە کو هەمی داهاتیێ خۆ ل (X)ی خەرج بکەت ئەوی دەمی ئەو برێ ب دەستڤەبینیت=٥٠،٠٠٠/٢٠٠ وهیچ ژ (Y)، خالا (A) دکەڤیتە سەر وێ هێلێ.

٢- بوچوونا دووێ:- ئەڤەیە کو هەمی داهاتێ خۆ ل (Y)ی خەرج بکەت ئەوی دەمی ئەو برێ ب دەستڤەبینیت =٥٠،٠٠٠/١٠٠ وهیچ ژ (X)، خالا (B) دکەڤیتە سەر وێ هێلێ.

٣- بوچوونا سیێ:-داهاتێ خۆ بۆ (X,Y) دابەش کەت، ئەڤجا ئەگەر ب یەکسانی دابەشکر ئەڤە (٢٥٠٠٠/٢٠٠=١٢٥ ژشمەکێ X) و (٢٥٠٠٠/١٠٠= ٢٥٠ ژشمەکێ Y) دێ بدەستڤە ئینیت، خالا(C) دکەڤیتە سەر هێلا دتەرازیێ دا.

وەك دڤێ هێلکاریێ دا دیار کو ب ئەگەرێ ب پێکڤە گەهاندنا خالێن (A,B,C) کو ئەو سێ بوچوونێن ل بەر سینگێ کاربەری دخەرجکرنا داهاتێ خۆ دا،

ئانکو هێلا ABC دبێژنێ هێلا تەرازیێ (داهاتی) ئەڤ هێلا تەرازیێ ژی ل سەر دوو تشتان ڕاوەستایە:-

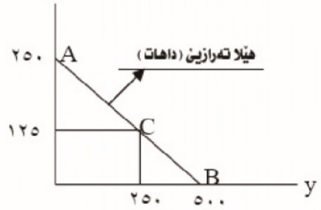

١- داهاتێ نەختی یێ کاربەری.

٢- نرخێ شمەکی دبازاری دا.

تێکرایێ سنوورەکی بۆ شینگرتنێ Mariginal rate of subaction

ئەو بڕە ژشمەکەکی کو کاربە خو ژێ دەستبەرایی دکەت بەرامبەر ب دەستڤەئینانا یەکەکا شمەکەکێ دیتر

هەڤسەنگیا کاربەری Consumer Equilibrium :-

هەردەم کاربەر ئارمانجا وی ئەوە مەزنترین پرکرنان ب دەستڤەبینت ل بن سیبەرا داهاتێ ڕەخسایێ تەرخانکری بۆ خەرج کرنێ ول بن سیبەرا نرخێ شمەکی دبازاری دا، ئانکو دڤێت بگەهیتە حالەتێ هەڤسەنگی یێ. ئەڤ بیردۆزە بۆ هەڤسەنگیا کاربەری پشت بەستنێ دکەت ب:

أ-نەخشێ وەکهەڤ   ب-هێلا تەرازیێ (داهاتی).

هەڤسەنگیا کاربەری ب ڕێکا هەبوونا دوو مەرجا ب دەستکەڤیت:-

١- مفایێ سنۆرداری ئێك یەکا دراڤی دڤێت ئێکسان ببیت بو هەر شمەکەکی، کو ئەڤە ژی دبێژنێ: (یاسایا مفایێن ئێکسان).

$$\frac{\text{مفایێ سنورداری یێ شمەکێ } y}{\text{مفایێ شمەکێ } y} = \frac{\text{مفایی سنورداری یێ شمەکێ } x}{\text{مفایی شمەکێ } x} = \dots\dots\dots$$

ئانكو:-

$$\frac{MUx1}{Px1}=\frac{MUx2}{Px2}=........\frac{MUxn}{Pxn}$$

٢- داهاتێ كاربەری دڤێت هەمی بۆ كرینا وی شمەكی بیت كو وی كاربەری دڤێت وپێدڤی پێ هەیە ئانكو:-

Px١qx١+px٢qx٢+.......................+pxnqxn=M

تێبینی : (M) داهاتێ كاربەری یە.

حالەتێ هەڤسەنگیێ دهێتە دیاركرن ب جهئینانا هێلا تەرازیێ ل سەر نەخشێ (چەمیاییێ) وەكهەڤ:

پرسیار: ئەرێ ئەو كۆمێن شمەكان كیژكن كو حالەتێ هەڤسەنگیێ بۆ كاربەری ب دەستڤە دئینیت؟

بەرسڤا ڤێ پرسیارێ ب كارئینانا ڤێ هێلكاریێ دێ هێتە دان كو هەڤسەنگیا كاربەری ددەتە دیار كرن. هەڤسەنگیا كاربەری وی دەمی دێ ب دەستكەڤیت كو بشێت كوما شمەكێن (C) ب دەست خۆڤە بینیت كو (X١,Y١) ب خۆڤە دگریت چونكی ئەو كوم بلندترین ئاستێ تێركرنێ وپركرنێ بۆ كاربەری ب دەستڤە دئینیت، هەر چەندە (F) ئاستەكێ پركرنا بلندتر وزێدەتر ژ(C) پێشكێش دكەت بەلێ پا ژدەرڤەی شیانێن كاربەری دایە.

بەلێ كوما شمەكێن (E) ئاستەكێ كێمتر یێ تێركرنێ وپركرنێ ل چاڤ (C) پێشكێش دكەت، بەلێ پا هێشتا كاربەر دشیانا وی دایە بگەهتە ئاستەكێ بلندتر وزێدەتر كو خۆد (چەمیاییێن وەكهەڤ) دا ددەتە دیاركرن (II) .

لەوڕا (C) خالا هەڤسەنگیا کاربەری ددەتە دیار کرن ئانکو مەرجێ هەڤسەنگیێ:

خوار بوونا چەمیایێ وەکهەڤ = خوار بوونا هێلا تەرازیێ (داهات).

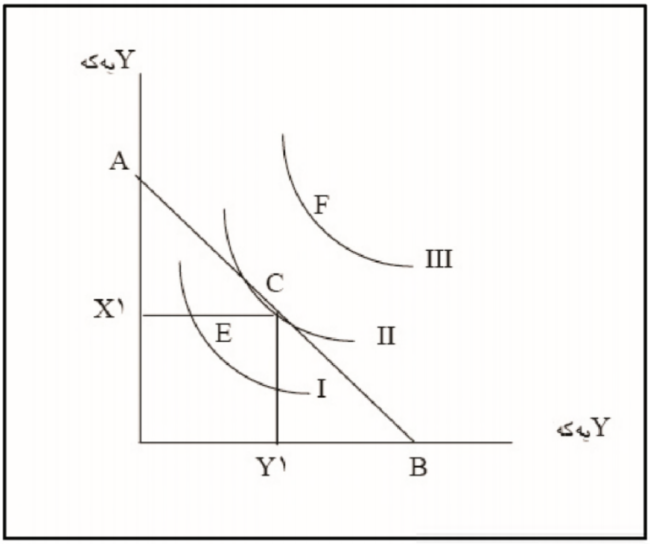

پشکا شەشێ

تێچوون وبەرهەمئینان

تێچوون Costs

ب شێوەکێ گشتی مەرم ژتێچوونێ ((ئەو قوربانی یە کو پێدڤی یە بهێتە ئەنجام دان یان بهێتە پێشکێش کرن ژپێخەمەت ب دەستڤەئینانا تشتەکی)) وسروشتێ ڤێ قوربانیێ پێدڤیە بهێتە دیار کرن یان نەهێتە دیار کرن کایێ بابەتی یە یان یێ بابەتێ نینە، دبیت ب شێوێ دراڤی بیت دەمێ بەرهەمدار دەست ژێ بەر ددەت بەرامبەر ب دەستڤەئینانا کەرستە وبنەمایێن بەرهەم ئینانێ.

بۆ هندێ پتر ژ تێگەهێ تێچوونێ ب گەهین پێدڤی یە جوداهیێ بکەین دناڤبەرا تێچوون ب ڕامانا گشتی وب ڕامانا ئابووریا وێ.

١- تێچوون ب ڕامانا وێ یا گشتی: ئەو برێ پارەیە کو بەرهەمدار ب ستوییێ خۆڤە دگریت ژپێخەمەت ب دەستڤەئینانا بنەمایێن بەرهەم ئینانێ وپێدڤیێن جودا جودا بۆ بەرهەم ئینانا بڕەکێ سنووردار ژشمەك وکارگوزاریان وەك مووچە، نرخێ کەرەستێن خاڤ ،و ووزە وەك کارەبا، وئاڤ وکرێ یا ڤەگوهاستنێ، ڕیکلام وباج وپێشینە. ودبێژنە ڤێ تێچوونێ (تێچوونا ئاشکرا یان یا بەرچاڤ) یان ژی (تێچوونا ژمێریاری Accounting costs).

٢- تێچوون ب ڕامانا وێ یا ئابوری: ئەو خەرجکرنن کو دام ودەزگەهـ ب ئاشکرایی نادەن بەلکو ب ستوییێ خۆڤە دگریت بۆ هاندانا خودان

بنەمایێن بەرهەمئینانێ ب مەرەما پشکدار بوونێ دپروسا بەرهەمئینانێ دا. ونمونا تێچوونێن ڤەشارتی ((Implicit cost)) کرێ یا ئاڤاهیێن دەزگەهانە وموچێ خودان کاران کو خودانێ وی دەزگەهی یە.

تێچوون ب رامانا ئابووری پێکهاتیە ژ:-

- تێچوونێن ئاشکرا (بەرچاڤ) تێچوونێن بنەمایێن بەرهەمئینانێ نە کو ئەو دەزگەه خودانێن وانا نینن.
- تێچوونێن ڤەشارتی: تێچوونا وان بنەمایێن بەرهەمئینانێ نە کو ملکداریا وان ڤەدگەریت بۆ دەزگەهی.

قازانجێ ئابووری: Economic profits

دشیان دایە بهایێ قازانجی هژمارا بکەین ب ڤەدیتنا جوداهیا دناڤبەرا سەرجەمێ ب دەستڤەهاتی (Total Revenue (TR وسەرجەمێ تێچوونێ (Total (TC Costs ل ڤێرە دیتنان ئابووری ناسان دگەل دیتنا ژمێریاران جوداهی هەیە دەربارەی بابەتێ قازانجی.

قازانجێ ژمێریاری-Accounting Profit جوداهی یە دناڤبەرا سەرجەمێ ب دەستڤەهاتی وتێچوونێن ئاشکرا (بەرچاڤ).

> سەرجەمێ قازانجێ ژمێریاری = سەرجەمێ ب دەستڤەهاتی دەزگەهی - سەرجەمێ تێچوونێن ئاشکرا ((بەرچاڤ))

بەلێ قازانجێ ئابووری: پێکهاتیە ژجوداهیا دناڤبەرا سەرجەمێ ب دەستڤەهاتی وتێچوونێن ئاشکرا وڤەشارتی.

> قازانجێ ئابووری = سەرجەمێ ب دەستڤەهاتی دەزگەهی - تێچوونێن ئابووریێن دەزگەهی

ئەو هوكارێن كو تێچوونێن بەرهەمئینانێ دیار دكەن:

١- بهایێ كەرستان یان یێ بنەمایێن بەرهەمئینانێ كو ب كاردهێن دكریارا بەرهەمئینانێ دا.
٢- شێوازێن بەرهەمئینانێ ئانكو تەكنیكا دهێتە ب كارئینان دكریارا بەرهەمئینانێ دا.
٣- بهایێ بەرهەمی.
٤- چاوانیا ب رێڤەبرنێ.
٥- جهـ.

جورێن تێچوونێ:

بەری كو تێچوونا پولین بكەین پێدڤیە جوداهی بهێتە كرن دناڤبەرا دەمێ كورت ڤەكێش دا كو دەزگەهـ بو وان دەستنادەت سەرجەم بنەمایێن بەرهەمئینانێ ب گوهورن. دڤی دەمی دا هندەك ژڤان بنەمایان دنەگوهورن وئەڤێن دیتر دێ هێنە گوهورین. ودەمێ درێژ ڤەكێش كو سەرجەم بنەمایێن بەرهەمئینانێ دهێنە گوهورین، لەورا دشێن وان تێچوونێن دەزگەهـ ب ستوینێ خوڤە دگریت بو بەرهەمئینانا شمەك وخزمەتگوزاریان دابەشكەین د دەمێ كورت ڤەكێشای دا بو ڤان جوران:-

١- تێچوونێن نەگوهور: Total Fixed Cost (TFC)

ئەو تێچوونن كو ناهێنە گوهورین ب گوهورینا قەبارێ بەرهەمئینانێ، ئانكو سەربەخویە دگەل قەبارێ بەرهەمی دا. بو نموونە كرێ یا ئاڤاهیان ومفایێ

سەرمایێ قەرزکری. ئەڤ تێچوونە دەزگەه ب ستوییێ خۆڤە دگرن ئەڤجا ئەڤ دەزگەهە ب ووزا تەمام یان نە بتەمامی کاربکەن ویان دبەرهەمهێنانێ دا ب راوەستن یا نە. تەماشەی وێنییێ خارێ بکە.

وێنێ (۱) چەمیاییێ تێچوونێن نەگوهۆر

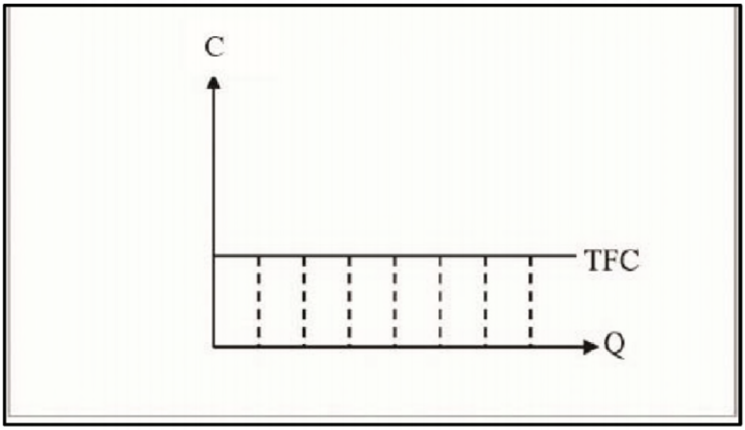

٢- تێچوونێن گوهۆر Total Variable Cost TVC

ئەڤ تێچوونە گرێداینە ب برێ بەرهەمهێنانێ چ ب زێدەهی بیت یان ب کێمی بیت، بۆ نموونە کەرستێ خاڤ ، یان زێدەکرن وکێمکرنا ژمارا کرێکاران.........

ئەگەر برێ بەرهەمی هات و وەکهەڤ بوو ب سفر (هیچ) دێ تێچوونێن گوهۆر وەکهەڤ بن ب سفرێ (هیچ) تەماشەی وێنێ خارێ بکە.

وێنێ (١) چەمیایێ تێچوونێن گوهۆر

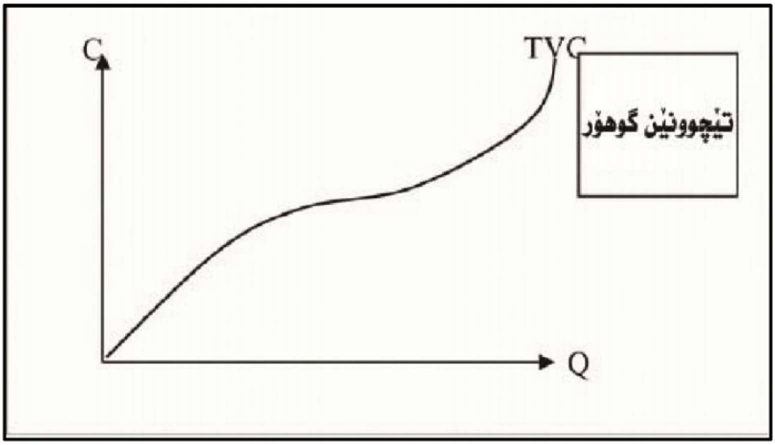

٣- سەرجەمێ تێچوونان: (TC)Total Cost

پێك هاتیە ژکومکرنا تێچوونێن گوهۆر ونە گوهۆر کو دەزگەه ب ستوییێ خۆڤە دگرن، تەماشەی وێنێ خارێ بکە.

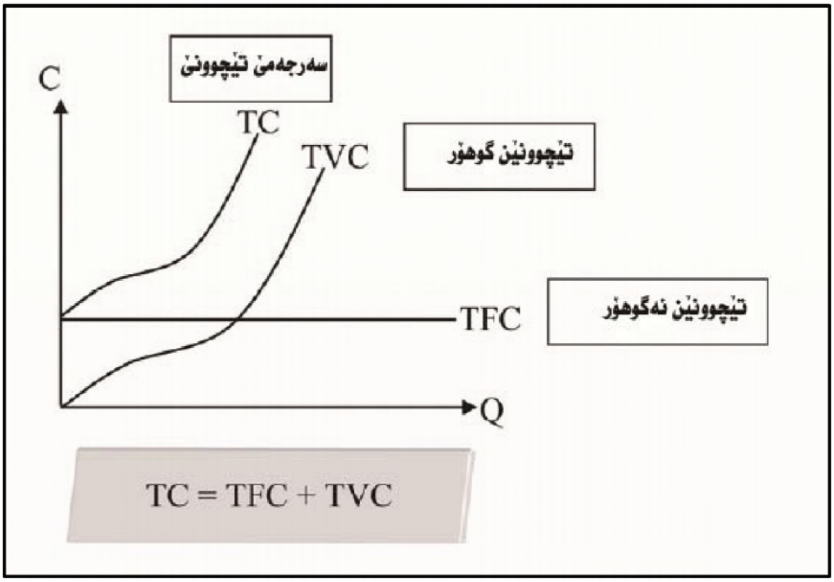

٤- تێکرایێ تێچوونان وتێچوونا سنووردار:

شرۆڤەکرنا تێکرایێ تێچوونان وتێچوونا سنووردار گرنگیەکا مەزن هەیە چونکی گرێدایە ب هەڤسەنگیا پرۆژەی ڤە دشێن دابەش بکەین بڤان جورێن خارێ:-

أ- تێکرایێ تێچوونێن نەگوهۆر : (AFC) Average Fixed Cost

پێك هاتیە ژ وی بەشێ کو یەکا بەرهەمهاتی ژتێچوونێن نەگوهۆر بەردکەڤیت ژئەنجامێ دابەشکرنا تێچوونێن نەگوهۆر ل سەر برێ بەرەهەم هاتی.

$$\text{تێکرایێ تێچوونێن نەگوهۆر} = \frac{\text{تێچوونێن نەگوهۆر}}{\text{برێ بەرهەم هاتی}}$$

یان

$$AFC = \frac{TFC}{Q}$$

وێنێ (٣) چەمیایێ تێكرایێ تێچوونێن نەگوهۆڕ

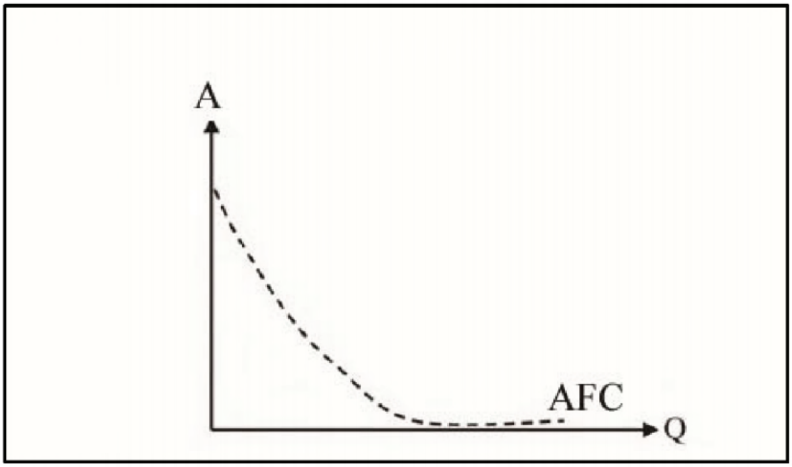

ب- تێكرایێ تێچوونێن گوهۆڕی: Average Variable of Cost AVC

پێك هاتیە ژ وی بەشێ كو یەكا بەرهەم هاتی ژتێچوونێن گوهۆڕ بەر دكەڤیت ژئەنجامێ دابەشكرنا تێچوونێن گوهۆڕ ل سەر برێ بەرهەم هاتی دا:-

تێكرایێ تێچوونێن گوهۆڕ = تێچوونێن گوهۆڕ / بڕی هاتی بەرهەم

یان

$$AVC = \frac{TVC}{Q}$$

چەمیایێ تێكرایێ تێچوونێن گوهۆڕ ب شێوێ پیتا (U) ب خۆڤە دگریت كو ژسەری بۆ خارێ و بۆ لایێ ڕاستێ تا ڕادەكێ درێژ دبیت د دویف دا بلند

دبیت بۆ سەری وەکی د وێنێ خارێ دا هاتی:

وێنێ (١) چەمیایێ تێکرایێ تێچوونێن گوهۆر

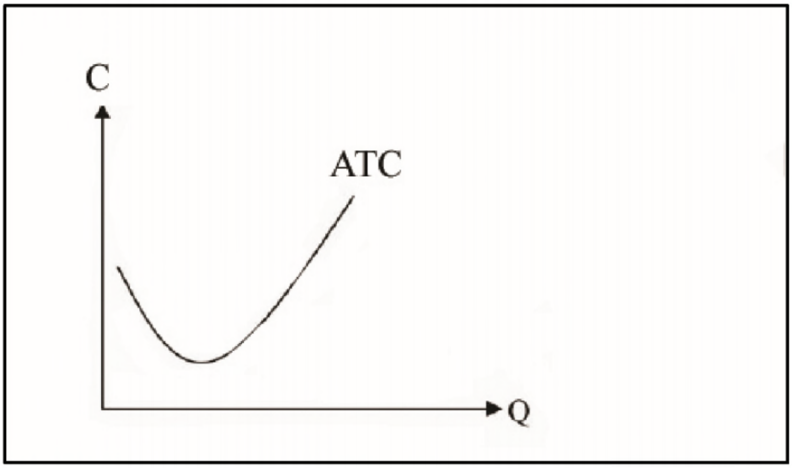

ج-تێکرایێ سەرجەمێ تێچوونان: ATC Average Total Cost

پێك هاتیە ل وی بەشێ یەکا بەرهەم هاتی ژسەرجەمێ تێچوونان. ب ئێك ژڤان دوو ڕێکێن خوارێ بدەست ڤەدهێت.

ئێك:- ب ڕێکا کۆمکرنا تێکرایێ تێچوونێن نەگوهۆر دگەل تێکرایێ تێچوونێن گوهۆر.

$$ATC=AFC+AVC$$

دوو:- ب ڕێکا دابەشکرنا سەرجەمێ تێچوونان ل سەر قەبارێ بەرهەمی.

تێکرایێ سەرجەمێ تێچوونان = سەرجەمێ تێچوونان / قەبارێ بەرهەمی

$$ATC = \frac{TC}{Q}$$

یان

تێکرایێ تێچوونا نەگوهۆر + تێکرایێ تێچوونا گوهارتی = تێکرایێ سەرجەمێ

یان

$$ATC=AFC+AVC$$

چەمیایێ تێکرایێ سەرجەمێ تێچوونا شێوێ وێنێ چەمیایێ تێکرایێ تێچوونا گوهارتی یە، بەلێ خۆ دیار دکەت ب دویریا ستوینی یا ئێکسان دبیت ب تێچوونێن نەگوهۆر وەکی دڤی وێنێ د خوارێ دا هاتی:

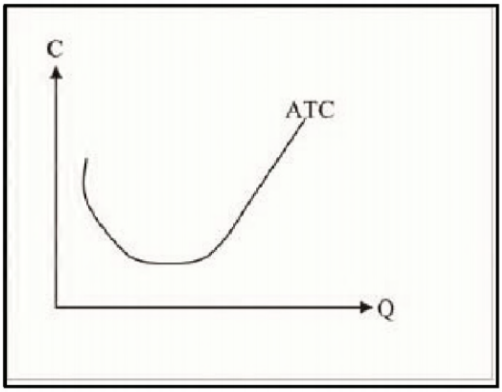

د-تێچوونا سنۆرداری: Marginal Cost (MC)

برێ گوهۆرینێ یە دتێچوونا هەمووەکی دا ((نەگوهۆر+گوهارتی)) ژئەنجامێ گوهۆرینێ دقەبارێ بەرهەمئینانێ دا ب ئێك یەکە. وپیڤانا تێچوونا سنووورداری ب

دابەشکرنا گوهۆرین دتێچوونا هەمووەکی دا ب سەر گوهۆرین دبرێ بەرهەمهاتی دا ب دەست دکەڤیت.

تێچوونا سنۆرداری =	گوهۆرین دتێچوونا هەمووەکی دا / گوهۆرین دبەرهەمێ هەمووەکی دا

یان

$$MC = \frac{\Delta TC}{\Delta Q}$$

چەمیایێ تێچوونا سنۆرداری بەرەف هاتنە خوارێ ئاراستە دبیت هەتا کو دگەهتە کێمترین تێچوون د دویڤ دا بلندبیت د دەمێ زێدەکرنا یەکێن بەرهەمهاتی دا وەکو دڤی وێنەی دا خۆ دیار دکەت:-

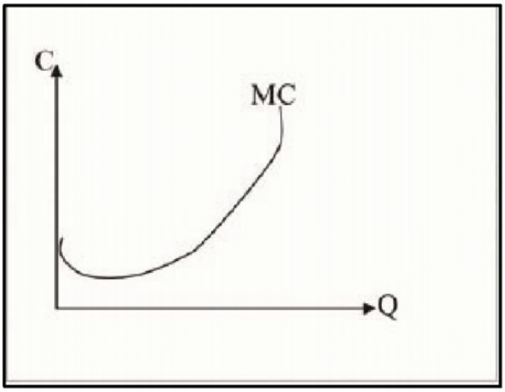

پەیوەندیا دناڤبەرا تێچوون وقەبارێ بەرهەمی دا

بۆ ڕوهنکرنا ڕێکا هەژمار کرنا جۆرێن تێچوونێن جودا جودا وتێگەهشتنا پەیوەندیا وێ دگەل قەبارێ بەرهەمی دا دێ پشتا خۆ ب ڤێ خشتێ ل خوارێ گرێدەین:-

خشتێ پەیوەندیا دناڤبەرا تێچوویان وقەبارێن بەرهەمی دا

ژمارا یەکێن بەرهەم هاتی Q	ت. ن تێچوونا نەگوهۆر TFC	س. ت تێچوونا گوهارتی TVC	س. ت سەرجەمێ تێچوونێ TC	ت. ت. ن تێکرایێ تێچوونا نەگوهۆر AFC	ت. ن. گ تێکرایێ تێچوونا گوهارتی AVC	ت. س. ت تێکرایێ سەرجەمێ تێچوونا ATC	ت. س تێچوونا سنووردارێ MC
٠	٥٠	٠	٥٠	—	—	—	—
١	٥٠	٤٠	٩٠	٥٠	٤٠	٩٠	٤٠
٢	٥٠	٧٠	١٢٠	٢٥	٣٥	٦٠	٣٠
٣	٥٠	٩٠	١٤٠	١٦,٦	٣٠	٤٦,٦	٢٠
٤	٥٠	١١٠	١٦٠	١٢,٥	٢٧,٥	٤٠	٢٠
٥	٥٠	١٢٥	١٧٥	١٠	٢٥	٣٥	١٥
٦	٥٠	١٣٥	١٨٥	٨,٣	٢٢,٥	٣٠,٨	١٠
٧	٥٠	١٤٠	١٩٠	٧,١	٢٠	٢٧,١	٥
٨	٥٠	١٧٠	٢٢٠	٦,٢	٢١,٢	٢٧,٤	٣٠
٩	٥٠	٢٢٥	٢٧٥	٥,٥	٢٥	٣٠,٥	٥٥
١٠	٥٠	٣٠٠	٣٥٠	٥	٣٠	٣٥	٧٥

دڤێ خشتەی دا دەردکەڤیت کو ستوینا ئێکێ یەکێن برێ بەرهەمی دەردبریت وستوینا دووێ یا تێچوونا نەگوهۆرە وناهێتە گوهۆرین هەر چەند برێ بەرهەمی زێدەبکەت، ستوینا سیێ تێچوونا گوهارتی یەدگەل زێدەبوونا برێ بەرهەمی دا زێدەدبیت، وستوینا چارێ سەرجەمێ تێچوونێ دیار دکەت کو پێکدهێت ژتێچوونا گوهارتی ونەگوهۆر.

ستوينا هەشتێ تێچوونا سنۆرداری یە کو دشیان دایە دەربێخین ب ژێبرنا سەرجەمێ تێچوونا ئێکێ ژسەرجەمێ تێچوونا دووێ وب ڤی شێوەی ستوینا حەفتێ تێکرایێ تێچوونێ یە، وەکو دڤی شێوەی دا دەردکەڤیت.

دخشتێ سەری دا دێ تێبینیا ڤان خالێن خوارێ کەین:-

١- تێچوونا نەگوهۆر ناهێتە گوهۆرین ب گوهۆرینا قەبارێ بەرهەمی بەلکو ب نەگوهارتی دمینیت هەتا ئەگەر قەبارێ بەرهەمی سفر ژی بیت، ئەڤە ژی ژپێگیربوونێن پێدڤینە کو دگرێداینە ب دەزگەهێن بەرهەمئینانێ ڤە بێی بەرچاڤ وەرگرتنا قەبارێ بەرهەمی، بەلێ نەختینەیێ تێکرایێ تێچوونا نەگوهۆر کێم دبیت ب زێدە بوونا بەرهەمی هەتا کو دگەهیتە نزمترین بهایێ وێ (٥ یەکا نەختینەیی) د دەمێ بەرهەمئینانا (١٠) دەهـ یەکان دا.

٢- تێچوونا گوهارتی زێدە دبیت ب زێدە بوونا بەرهەمی، بەلێ تێکرایێ تێچوونا گوهارتی ل دەستپێکێ کێم دبیت ودگەل زێدە بوونا بەرهەمی هەتا کو دگەهتە نزمترین ئاستی د دویف دا دێ زێدە بیت.

٣- سەرجەمێ تێچوونێ بەرەڤ زێدە بوونێ دهێتە ئاراستەکرن هەر چەند قەبارێ بەرهەمی زێدە بیت و دێ بیتە (٣٠) ل ئاستێ بەرهەمئینانا (دەهـ یەکان).

٤- تێچوونا سنۆرداری ب ئاراستێ کێم بوونێ ڤەیە هەتا کو دگەهتە نزمترین بهایێ وێ ود دویف دا دێ زێدەکەت.

دشیاندایە دیار کرنا چەمیایێن تێچوونێ بکەنە وێنە ب ڤی شێوێ ل خوارێ:

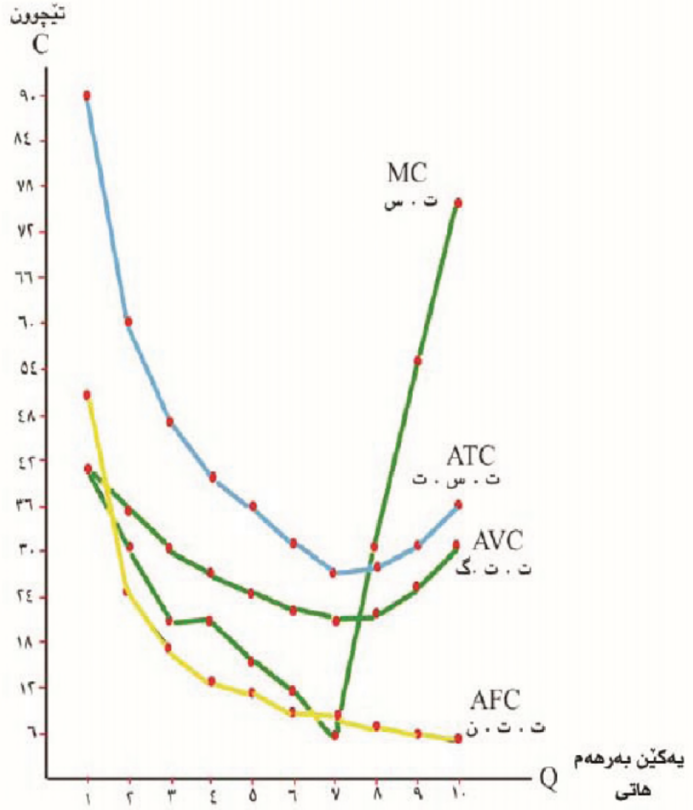

تێکرایێ سەرجەمێ تێچوونێ، تێکرایێ تێچوونا نەگوهۆر

تێکرایێ تێچوونا گوهارتی، تێچوونا سنۆرداری

کورتیا تێچوونێ

A Compact Glossary Of Costs

هاوکێشە	پێناسە	هێما	زاراڤ
	تێچوون سەربەخۆیە ناهێتە گوهۆرین دگەل ئاستێ بەرهەمی	ت.ن	تێچوونا نەگوهۆر Fixed Cost
	تێچوون دهێتە گوهۆرین ب گوهۆرینا بەرهەمی	ت.گ	تێچوونا گوهارتی Variable Cost
	تێچوونا نەگوهۆرا کەرستەی	س.ت.ن	سەرجەمێ تێچوونا نەگوهۆر Total fixed Cost
	تیچوونا گوهارتیێن کەرستەی	س.ت.گ	سەرجەمێ تێچوونا گوهارتی Total Variable Cost
TC=TFC+TVC	تێچوونا سەرجەم کەرستان	س.ت	سەرجەمێ تێچوونێ Total Cost
AFC=AFC÷Q	سەرجەمێ تێچوونا نەگوهۆر دیەکەکا بەرهەمی دا	ت.ت.ن	تێکرایێ تێچوونا نەگوهۆر Average fixed Cost
AVC=TVC÷Q	سەرجەمێ تێچوونا گوهارتی دیەکەیەکا بەرهەمی دا	ت.ت.گ	تێکرایێ تێچوونا گوهارتی Average VeriableCost
ATC=AFC+AVC	سەرجەمێ تێچوونێ دیەکەیەکا بەرهەمی دا	ت.س.ت	تێکرایێ سەرجەمێ تێچوونێ Average Total Cost
MC=Δ TC÷ΔQ	گوهۆرین دسەرجەمێ تێچوونێ دا کو ژئەنجامێ زێدە بوونا ئێك یەکە دسەرجەمێ بەرهەمی دا	ت.س	تێچوونا سنۆرداری Marginal Cost

بیردۆزا بەرهەم ئینانێ

PRODACTION THEORY

ئێك/ نەخشێ بەرهەم ئینانێ: Production Function

پێك هاتیە ژهەبوونا پەیوەندییەكا تەكنیكی دناڤبەرا بنەمایێن بەرهەمهێنانێ وەك گوهۆرەكێ سەر بەخۆ ودناڤبەرا برێ بەرهەمئینانا شمەكەكی وەك گوهۆرەكێ هەڤپێچ (الملحق)

ومەرەم ژ وێ ژی گوهۆرینا بنەمایێن بەرهەمئینانێ بۆ شمەكێ بەرهەمهاتی د دەمەكێ دیار كری دا، هەروەسا دەربڕینا ئاستێ تەكنەلوژیێ دەزگەهەكی یان پیشەسازیەكێ یان ئابووریەكێ گشتگیرە.

ودشیان دایە نەخشێ بەرهەمئینانێ ب شێوازێ بیركاری و ب هاوكێشە دەرببرین:

$$Y=f(x١,x٢)$$

f= پێك هاتیە ژپەیوەندییا نەخشەیی

(x١,x٢) = پێك دهێن ژبنەمایێن بەرهەم ئینانێ

Y = پێك هاتیە ژشمەكێ بەرهەمئینایی كو گوهۆرییا پاشكۆ وهەردوو ئەگەرێن بەرهەمئینانێ (x١,x٢) گوهۆرینێن سەربەخۆنە.

دوو/ یاسایا کێم بوونا بەرهەمی: The law of Diminishing Return

یاسایا کێمبوونا بەرهەمی گرنگی یێ ددەتە ب دەرئێخستنا گوهۆرینێ دبەرهەم ئینانێ دا، ئەڤە ژی ب ڕویدانا گوهۆرینێ یە دئێك ژبنەماییێن بەرهەم ئینانێ دا دگەل مانا بڕێ بنەماییێن دی ب نەگوهۆر وجێگیری هندەك جاران ئەڤێ یاسایێ دبێژنێ (یاسایا ڕێژێن گوهۆر).

١- سەرجەمێ بەرهەمی وتێکرایێ بەرهەمی وبەرهەمێ سنوردار:-

بۆ تێگەهشتنا یاسایا کێمبوونا بەرهەمی دڤێت جوداهی یێ بکەین دناڤبەرا سێ جۆران ژپیڤەرێن بەرهەمی ئەو ژی : (سەرجەمێ بەرهەمی، تێکرایێ بەرهەمی، بەرهەمێ سنوردار).

جۆرێ ئێکێ: سەرجەمێ بەرهەمی

پێك هاتیە ژسەرجەمێ ئەوی بڕێ بەرهەمێ شمەکەکێ دیارکری کو د ڕێیا پروسا بەرهەم ئینانێ دا بەرهەم هاتیە .

جۆرێ دووێ: ناڤەندێ بەرهەمی یان تێکرایێ بەرهەمی

پێك هاتیە ژدابەشکرنا سەرجەمێ بەرهەمی ل سەر بڕێ بنەماییێن بەرهەمێ گوهۆر کو د پروسا بەرهەم ئینانێ دا بکارئینایە.

جورێ سییێ: بەرهەمێ سنوردار

پێك هاتیە ژ وێ گوهۆرینا کو دبڕێ بەرهەمی دا ژئەنجامێ بکارئینانا یەکەیەکا دی ژبنەماییێن بەرهەم ئینانا گوهۆر ڕویددەت وهەروەسا پێك هاتیە ژی ژبەرهەم ئینانا دوماهی یەکە ژبنەماییێن بەرهەم ئینانا گوهۆر.

ب كارئينانا تێگەهێ سەرجەمێ بەرهەمی دشێین یاسایا کێمبوونا بنەمایان بڤی جۆری ڕوهن بکەین:-

ل دەمێ زێدەکرنا ئێك ژبنەمایێن بەرهەم ئینانا گوهۆر ئێکەم جار سەرجەمێ بەرهەمی زێدە دکەت ب تێکرایەکێ زێدەتر هەتا بگەهیتە خالا وەرچەرخانێ پاشی زێدەبوون بەردەوام دبیت بەلێ ب تێکرایەکێ کێمتر هەتا دگەهیتە ئاستەکی کو د دویف ئەوی ئاستی دا بەرهەم ئینان کێم دبیتەڤە.

بەلێ بکارئینانا تێگەهێ بەرهەمێ سنوردار دشێین یاسایێ بڤی جۆری بەحس بکەین:-

(ل دەمێ زێدەکرنا چەند بنەمایان ژبنەمایێن بەرهەم ئینانا گوهۆر ئێك ل دویف ئێك د دەستپێکێ دا بەرهەمێ سنووردار زێدە دکەت لێ پاشی کێم دبیتەڤە هەتا دگەهیتە (سفر)ێ لێ پاشی ب نێگەتیف دەردکەڤیت).

ژپێخەمەت ڕوهنکرنا ئەڤێ یاسایێ وئەو قوناغێن کو بەرهەم ئینان تێدا دەرباز دبیت دێ بەحسێ ڤێ نمونێ کەین:-

مەگرتی بەرهەمهێنەکی کۆمەکا بنەمایێن بەرهەم ئینانێ هەنە وئەڤ بنەمایە ژی پێك هاتینە ژپارچە ئەردەکێ چاندنێ دگەل کۆمەکا ئامیرێن چاندنێ دگەل توڤ وپەینێ کیمیاوی [بەلێ دڤی باری دا بتنێ ئێك بنەمایێ بەرهەمی دگوهۆریت کو ئەو ژی بنەمایێ (کرێکاری یە)] ئەگەر بێتوو تەماشەی خشتێ ل خوارێ بکەین دێ دیاربیت ل دەمێ زێدەکرنا ئێك کرێکار سەرجەمێ بەرهەمی دبیتە (٦) تەن. تێکرایێ بەرهەمی ژی پێك هاتیە ژشەش تەنان، بەلێ ب زێدەکرنا کریکارێ دووێ سەرجەمێ بەرهەمی بلند دبیتەڤە دبیتە (١٨) تەن بڤی جۆری

تێکرایێ بەرهەمی دبیته (٩) تەن ب ڕامانا سەرجەمێ بەرهەمی ب بڕێ (١٢) تەنان گوهۆریە. کو ئەڤە ژی پێك هاتیە ژبڕێ بەرهەمێ سنۆردار یێ کرێکارێ دووێ. بەلێ بکارئینانا کرێکارێ سێ یێ سەرجەمێ بەرهەمی (TP) بوویە (٣٣) تەن بڤێ ژی تێکرایێ بەرهەمی بوویە (١١) تەن، وبەرهەمێ سنوردار بوویە (١٥) تەن بڤی شێوەی دەردکەڤیت کو سەرجەمێ بەرهەمی زێدەبوویە ب شێوازێ بەرەڤ زێدەهی یێ ودبێژنە ڤێ قوناغێ قوناغا زێدەبوونا بەرەڤ زێدەهی یێ.

بەلێ بکارئینانا کرێکارێ ژمارە (٤) دبینین کو سەرجەمێ بەرهەمی بوویە (٤٠) تەن تێکرایێ بەرهەمی بوویە (١٠) تەن بەلێ بەرهەمێ سنووردار بوویە (٧) تەن بڤی شێوەی سەرجەمێ بەرهەمی بەردەوامە ژ زێدەبوونێ بەلێ ب شێوێ بەرەڤ کێمی هەتا وەکی کرێکارێ ژمارە (٨) کو تێدا سەرجەمێ بەرهەمی (٤٩) تەنە وتێکرایێ بەرهەمی بوویە (١،٦) تەن وبەرهەمێ سنوردار بوویە (سفر) ئەڤە ژی قوناغا دووێ یا بەرهەم ئینانێ یە کو دبێژنێ قوناغا زێدەبوونا بەرەڤ کێمی.

بەلێ بکارئینانا کرێکارێ ژمارە (٩) سەرجەمێ بەرهەمی کێمتر بوویە (٤٥) تەن وتێکرایێ بەرهەمی (٥) تەنە وبەرهەمێ سنووردار بویە (-٤) ئەڤجا کرێکارێ نەهێ بویە ئەگەرێ کێم بوونا بەرهەمی ئەڤە ژی قوناغا سی یێ یا بەرهەم ئینانێ یە کو دبێژنێ (قوناغا کێم بوونا ڕەها (مطلق) یا بەرهەمی).

ژ.ك ژمارا کرێکاران	س.ب سەرجەمێ بەرهەمی TP	ت.ب تێکراییێ بەرهەمی AT	ب.س بەرهەمێ سنوردار MP	قوناغ
١	٦	٦	٦	قوناغا ئێکێ (قوناغا زێدەبوونێ) بەرەف زێدەبوونێ (زيادة متزايدة) MP>AP
٢	١٨	٩	١٢	
٣	٣٣	١١	١٥	
٤	٤٠	١٠	٧	قوناغا دوویێ قوناغا زێدەبوونا بەرەف کێمی یێ (زيادة متناقصة) AP>MP
٥	٤٥	٩	٥	
٦	٤٨	٨	٣	
٧	٤٩	٧	١	
٨	٤٩	٦,١	سفر	
٩	٤٥	٥	-٤	قوناغا سێ یێ قوناغا کێم بوونا ڕەها یا بەرهەمی (تناقص مطلق)

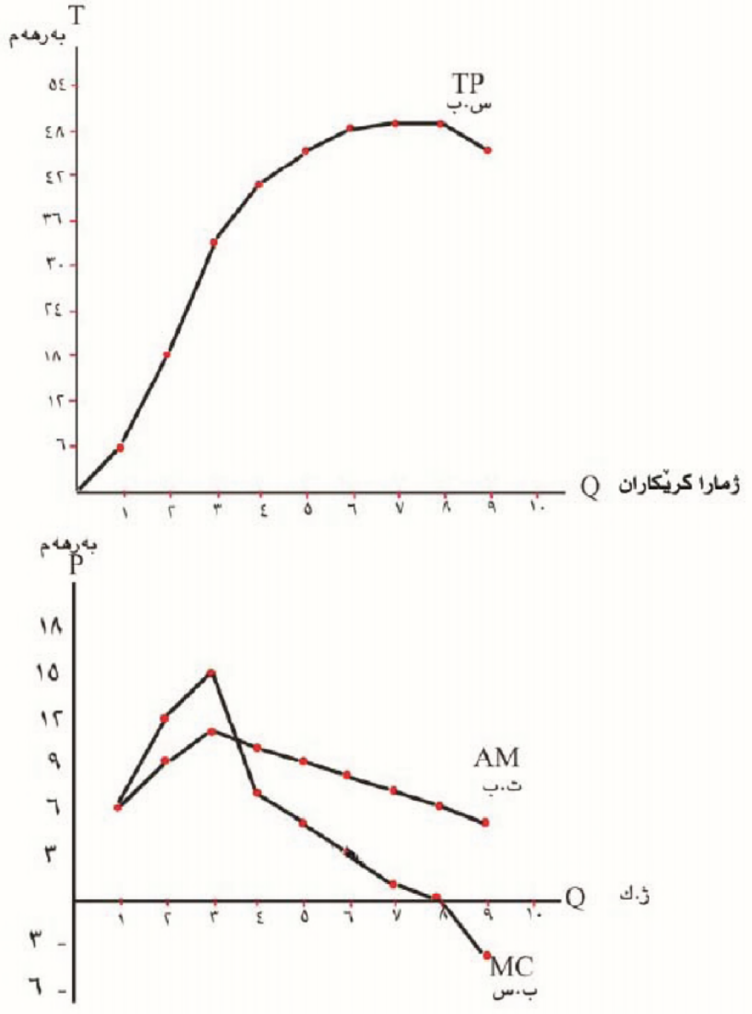

پەیوەندیا دناڤبەرا سەرجەمێ بەرهەمی وتێکرایێ بەرهەمی وبەرهەمێ سنورداری

سنۆر وتایبەتمەندیێن قوناغێن بەرهەم ئینانێ

قوناغا ئێکێ:

ژخالا بنەرەت ڤە دەست پێدکەت ودوێ خالێ دا کو تێکرایێ بەرهەمی یەکسان دبیت ب بەرهەمێ سنۆرداری، وئەڤ تایبەتمەندیە هەنە:

أ- سەرجەمێ بەرهەمی ب تێکرایەکێ زێدەتر زێدە دکەت.

ب- بەرهەمێ سنۆرداری مەزنترە ژتێکرایێ بەرهەمی ت.ب > ب.س.

ج- ب داوی دهێت د دەمێ (ت.ب = ب.س) تێکرایێ بەرهەمی یەکسان دبیت دگەل بەرهەمێ سنۆرداری.

قوناغا دووێ:

ژ وێ خالێ دەست پێدکەت کو (ت.ب = ب.س) تێکرایێ بەرهەمی یەکسان دبیت دگەل بەرهەمێ سنۆرداری ول وێ خالێ ب داوی دهێت کو (ب.س = سفر) بەرهەمێ سنۆرداری دبیتە سفر.

ئەڤێ قوناغێ ئەڤ تایبەتمەندیە هەنە:

أ- سەرجەمێ بەرهەمی زێدە دکەت ب تێکرایەکێ کێمتر.

ب- بەرهەمێ سنۆرداری کێمترە ژتێکرایێ بەرهەمی ب.س > ت.ب.

ج- د دەمەکی دا کو بەرهەمێ سنۆرداری دبیتە سفر ب داوی دهێت ب.س = سفر.

قوناغا سیێ:

ژ وێ خالێ دەست پێدکەت کو (ب.س = سفر) بەرهەمێ سنۆرداری =سفر. سەرجەمێ بەرهەمی دەست پێدکەت ب کێمبوونا ڕەها وئەڤ تایبەتمەندیە هەنە:-

أ- سەرجەمێ بەرهەمی ب ڕەهایی کێم دکەت.

ب- بەرهەمێ سنۆرداری دێ بیتە سالب ب.س < سفر

یاسایا کێمبوونا بەرهەمی یاسایەکا ڕاست و واقعیانەیە دیاردێن ئابووری پشتەڤانیا ڕاستی ودروستیا ڤێ یاسایێ دکەن وئەگەر ئەڤە وەسا نەبایە دشیان دا بوو وی هەمی برێ بەرهەمی بەرهەم بینیت یێ کو مرۆڤی دڤیا ب کاربرنا هەمان بری ژهۆکارێن بەرهەم ئینانا نەگوهۆر وگوهۆرینا ئێك هۆكار، بۆ دەستڤەئینان ودەرکەفتنا ڤێ یاسایێ، دڤێت ئەڤ مەرجێن ل خوارێ هەبن:-

١- هەبوونا ئەگەرێ بەرهەم ئینانا نەگوهۆر دگەل ئێك ئەگەرێ گوهارتی (ئەگەر بهێت وهەمی ئەگەران ب گوهۆرن ئەڤە بەرهەمدار دشێت خۆ ژ ڕویدانا یاسایێ دویر بێخیت).

٢- دڤێت ئەو ئەگەرێن دهێنە گوهۆرین وەك هەڤ بن.

٣- دڤێت ئاستێ تەکنەلۆژی یێ نەگوهۆر بیت.

Revenue : داهات

(Total revenue) TRV : ئێك/ سەرجەمێ داهاتی

ئەڤە پێكهاتی یە ژسەرجەمێ وی داهاتێ کو بەرهەمدار ب فرۆتنا بڕێ شمەکێ بەرهەمهاتی ب دەستخۆڤە دئینیت ،ئەڤە ژی پێکدهێت ژ (بڕێ شمەکی X نرخێ شمەکی).

ب X ن =سەرجەمێ داهاتی.

س.د = سەرجەمێ داهاتی.

ب = بڕێ شمەکێ فرۆتی.

ن = بهایێ شمەکی.

چەمیایێ سەرجەمێ داهاتی دبازارێ هەڤرکێ یێ تەمام دا پێکهاتیە ژهێلەکا ڕاست کو ژخالا بنەڕەت ڤە دەستپێ دکەت وخواریا وێ یەکسانە ب (سفر) ێ

(Average Revenue) AR : دوو/ تێکرایێ داهاتی

پێکهاتیە ژداهاتێ ئێك یەکە ژشمەکێ فرۆتی ژسەرجەمێ داهاتی، ب دابەشکرنا سەرجەمێ داهاتی ب سەر ژمارا یەکێن فرۆتی ژبەرهەمێ ب دەست دکەڤیت.

$$\text{تێکرایێ داهاتی} = \frac{\text{سەرجەمێ داهاتی}}{\text{ژمارا یەکێن فرۆتی}}$$

سێ / داهاتێ سنووردار MR Marginal Revenue

پێك هاتیە ژگوهۆرینا رێژەیی ل سەرجەمێ داهاتی دئەنجامێ گوهۆرینا بڕێ فرۆتنێ ب ئێك یەكە. یان پێك هاتیە ژداهاتێ دوماهی یەكا فرۆشتی.

$$\text{س.د} = \frac{\Delta\ \text{س.د}}{\Delta\ \text{ب}}$$

د.س (MR) = داهاتێ سنووردار.

س.د (TR) = گوهۆرین دسەرجەمێ داهاتی دا.

ب (Q) = گوهۆرینا بڕێ بەرهەمێ فرۆشتی.

دڤی خشتەی دا سەرجەمێ داهاتی وتێكرایێ داهاتی وداهاتێ سنووردار دبازارێ هەڤڕكی یێ دا ڕوهن كریە:

ب بڕی فرۆشتی	ن نرخێ ئێك دانە	س.د سەرجەمێ داهاتی	ت.د تێكرایێ داهاتی	د.س داهاتێ سنووردار
١	١٠	١٠	١٠	١٠
٢	١٠	٢٠	١٠	١٠
٣	١٠	٣٠	١٠	١٠
٤	١٠	٤٠	١٠	١٠
٥	١٠	٥٠	١٠	١٠
٦	١٠	٦٠	١٠	١٠
٧	١٠	٧٠	١٠	١٠
٨	١٠	٨٠	١٠	١٠
٩	١٠	٩٠	١٠	١٠
١٠	١٠	١٠٠	١٠	١٠

فەرهەنگا ئابووری

"ئینگلیزی-کوردی"

ئینگلیزی	کوردی
Acconting Profit	قازانجێ ژمێریاری
Allocation Efficiency	شیانا بسپۆری
Allocation of Resources	دابەشکرنا دەرامەتان
Average Cost	تێکرایێ تێچوونێ
Average Fixed Cost (AFC)	تێکرایێ تێچوونا نەگوهۆر
Aerage Labour Productivity	تێکرایێ بەرهەم ئینانا کرێکاری
Average Product	تێکرایێ بەرهەمی
Average Revenue (AR)	تێکرایێ داهاتی
Average Total Cost (ATC)	تێکرایێ سەرجەمێ تێچوونێ
Average Variable Cost (AVC)	تێکرایێ تێچوونا نەگوهۆر
Budget Line	هێلا بودجەی
Budget	بودجە
Business	کار
Buyer	بکر
Capacity	شیان
Capital	سەرمایە
Capital Good	شمەکێ سەرمایە داری
Capital Intensive	چریا سەرمایەی
Capitalism	سەرمایەدار
Capitalistic System	سیستەمێ سەرمایەداری
Cardinal Utility	مفایێ ژمێریاری
Cartel	ئێکەتیا بەرهەمداران
Ceteris Paribus	دگەل مانا هۆکارێن دی ب نەگوهۆری
Change Demand	گوهۆرین دخواستی دا

ئینگلیزی	کوردی
Change in Supply	گوهۆڕین دخستەرووی دا
Choice	هەلبژاردن
Commodity	شمەك
Competitine Firm	دەزگەهێن د هەڤرکیێ دا
Competition	هەڤرکی
Complementary Goods	شمەکێ تەمامکەر
Concave	چال (مقعر)
Constan Returns to Scale	نەگوهۆڕینا داهاتێ قەبارەی
Consumer	کاربەر
Consumer Goods	شمەکێ کاربرنێ
Consumer Surplus	زێدەهیا کاربەری
Consumption	کاربرن
Convex	کوور (محدب)
Cost Curve	چەمیایێ تێچوونێ
Cost Schedule	خشتێ تێچوونێ
Cross Elasticity of Demand	نەرمیا خواستێ
Cross Elasticity of Demand	نەرمیا خواستێ ئێکتر بری
Demand	خواست
Demand Curve	چەمیایێ خواستێ
Demand Schedule	خشتێ خواستێ
Dependent variable	گوهۆڕینا پشتبەستێ
Derived Demand	خواستا داتراشی
Determinants of Demand	سنووربەندیێن خواستێ
Determinants of Supply	سنووربەندیێن خستەرووی
Diminishing Marginal Returns	کێمبوونا داهاتێ سنۆرداری
Diminishing Marginal Utility	کێمبوونا مفایێ سنۆرداری
Distributio	دابەشکرن

ئینگلیزی	کوردی
Economic Analysis	شرۆڤەکرنا ئابووری
Economic Efficiency	شیانێن ئابووری
Economic Goal	ئارمانجا ئابووری
Economic Grawth	گەشەکرنا ئابووری
Economic Loss	زیانا ئابووری
Economic Model	مۆدیلا ئابووری
Economic Profit	قازانجێ ئابووری
Economic System	سیستەمێ ئابووری
Economic Theory	بیردۆزا ئابووری
Economics	زانستێ ئابووری
Elastic Demand	خواستا نەرمی
Elastic Supply	خستەروویا نەرمی
Entrepreneur	رێکخەر
Equality	یەکسانی
Equilibrium	هەڤسەنگ
Equilibrium Condition	مەرجێ هەڤسەنگیێ
Equilibrium Price	بهایێ هەڤسەنگیێ
Equilibrium Quantity	برێ هەڤسەنگیێ
Equity	یەکسانی
Exchange	پێك گوهۆر
Expection	پێشبینی کرن
Expection Path	رەوتێ بەرفرەھ
Explicit Cost	تێچوونا ئاشکرا
Export	هنارتن
Factor of Production	بنەمایێ بەرهەم ئینانێ
Firm	دەزگەھ
Free Goods	شمەکێ ئازاد (خۆرایی)

ئینگلیزی	کوردی
Full Employment	ب کارخستنا تەمام
Globalization	جیهانگیری
Goal	ئارمانج
Govermment Intervention	دەستێوەردانا حکومی
Govermment Purchases	کرینێن حکومی
Homogeneous Prouduts	بەرهەمێن هەمان جۆر
Human Behavior	رەفتارا مرۆڤی
Human Capital	سەرمایێ مرۆڤی
Imperfect Copetition	هەڤرکیا تەمام
Implicit Cost	تێچوونا ڤەشارتی
In Come	داهات
In Come Elasticity of Demand	نەرمیا خواستا داهاتگیری
Independents Goods	شمەکێن سەربەخۆ
Indifference Curves (IC)	چەمیایێن وەك هەڤ
Indifference Map	نەخشێ وەك هەڤ
Indinect Tax	باجا نەراستەوخۆ
Individual	کەس
Industry	پیشەسازی
Inferion Goods	شمەکێ بێ مفا
Inflation Rate	تێکرایێ هەلاوسانێ
Interest Rate	تێکرایێ سوو (ریبا)
Intermediate Goods	شمەکێ ناوەندی (ناڤنجی)
Investment	وەبەرئینان
Lso-Cost Line	هێلا تێچوونا یەکسان
Lso-quant Curve	چەمیایێ بەرهەمێ یەکسان
Labor	کار
Labor Factor	بنەمایێ کاری

ئینگلیزی	كوردى
Labor Force	هێزا كارى
Labor Productivity	بەرهەم ئینانا كارى
Land	ئەرد
Law of Demand	یاسایا خواستى
Law of Supply	یاسایا خستەرووى
Long Run	دەمێ درێژ ڤەكێش
Luxury Goods	شمەكێن جوانكاریێ
Macroeconomics	ئابوورێ گشتى
Maraginal Cost (MC)	تێچوونا سنۆردارى
Maraginal Benefits	مفایێ سنۆردارى
Maraginal Product (MP)	بەرهەمێ سنۆردارى
Maraginal Productivity	ب بەرهەم ئینانا سنۆردارى
Maraginal Rate of Substitution	تێكرایێ سنۆردارى ل شیناویبوون
Maraginal Rate of Technical Substitution	تێكرایێ سنۆردارى ل شیناویبوونا تەكنیكى
Maraginal Revenue (MR)	داهاتێ سنۆردارى
Maraginal Utility (MU)	مفایێ سنۆردارى
Market Economy	ئابوورێ بازارى
Market Failure	سەرنەكەفتنا بازارى
Market power	هێزا بازارى
Market Price	نرخێ بازارى
Microeconomics	ئابوورێ بردكى
Mixed Economy	ئابوورێ تێكەل
Monopolist	قورخ كەر
Monopolist Competition	قورخ كەرێ هەڤركیێ
Monopsonist	قورخ كەرێ كرینێ
Monopsony	قورخكرن دكرینێ دا

ئینگلیزی	کوردی
Natural Monopoly	قورخ کرنا سروشتی
Natural Resources	شمەکێن پێدڤی
Necessity Goods	دەرامەتێن سروشتی
Noraml Profit	قازانجێ یاسایی
Oligopoly	قۆرخ کرنا کەمینەی (اقلیە)
Open Economy	ئابوورێ ڤەکری
Opportunity Cost	تێچوونا دەرفەتێ
Optimal	نموونەترین
Ordinal Utility	مفایێ ڕیز بەند کری
Perfect Competition	هەڤرکیا تەمام
Perfect Knowledge	زانیاریێن تەمام
Perfect substitute	شوینگرتیێ تەمام
Political Economics	ئابوورێ سیاسی
Price Competation	هەڤرکیا نرخی
Price Discrimination	جوداکاریا دنرخی دا
Price Market	دروستەکەرێ نرخی
Price Taker	وەرگرێ نرخی
Private Costs	تێچوونا تایبەت
Private Ownership	ملکداریا تایبەت
Private Sector	کەرتێ تایبەت
Producer	بەرهەمدار
Product	بەروبووم
Production	بەرهەم ئینان
Production Curve	چەمیایێ بەرهەمی
Productivity	ب بەرهەم ئینان
Profit	قازانج
Public Goods	شمەکێن گشتی

ئینگلیزی	کوردی
Public Sector	کەرتێ گشتی
Purchasing Power	هێزا کرینێ
Quantity	بڕ
Quantity Demand	بڕێ خواستی
Quantity Supplied	بڕێ خستەرووی
Rational Behavior	ڕەفتارا ژیرانە (عەقل مەندانە)
Raw Materials	کەرستێ خاف
Real Wage	کرێیا ڕاستەقینە
Rent	ملکانە
Revenue	داهات
Sales	تشتێن فرۆتین
Satisfaction	تێربوون
Scarcity	کێم هەیی
Seller	فرۆشکار
Shortage	کورت ڤێکەفتن
Social Benefits	مفایێن کۆمەلایەتی
Social Cost	تێچوونا کۆمەلایەتی
Social Welfare	خۆش ژیاریا کۆمەلایەتی
Stability	جێگیربوون
Subsidy	هاریکاری
Substitute Goods	کەلوپەلێ شوینگرتی
Supply	خستەروو
Supply Curve	چەمیایێ خستەرووی
Supply Schedule	خشتێ خستەرووی
Surplus	زێدەیی
Tax	باج
Total Cost (TC)	تێچوونا گشتی

ئینگلیزی	کوردی
Total Exprnditure	خەرجیٚ گشتی
Total Fixed Cost (TFC)	تێچوونا نەگوهۆرا گشتی
Total Product (TP)	بەرهەمیٚ گشتی
Total Profit	قازانجیٚ گشتی
Total Revenue (TR)	داهاتیٚ گشتی
Total Utility	مفاییٚ گشتی
Total Variable Cost (TVC)	تیچوونا گوهارتیا گشتی
Utility	مفا
Value	بها
Value of Marginal Product	بهاییٚ بەرهەمیٚ سنۆرداری
Variable Cost	تێچوونا گوهارتی
Wage	کریٚ
Wants	ئارەزوو-حەز
Wealth	سامان
Welfare	خۆش ژیاری
Welfare Economics	ئابووریٚ خۆش ژیاری
Willing	ئارەزوو-حەز

ناڤەرۆك

لاپەر	بابەت
٣	پشکا ئێکێ - دەسپێکێن زانستێ ئابووری
٢٤	پشکا دووێ - سیستەمێن ئابووری
٥٤	پشکا سێیێ - بیردۆزا خواست وخستەروو
٧٥	پشکا چارێ - نەرمی
١٠٦	پشکا پێنجێ - بیردۆزا رەفتارا بکاربەری
١٢٤	پشکا شەشێ - تێچوون وبەرهەمئینان
١٤٨	فەرهەنـــــــــگ